T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GIRNATA İSYANI (1568-1571)

Ataberk DAN

MAYIS – 2023

TC
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GIRNATA İSYANI (1568-1571)

Ataberk DAN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Serdar TABAKOĞLU

BEYAN

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Ataberk Dan

15.06.2023

ÖZ

GIRNATA İSYANI (1568-1571)

Dan, Ataberk

Yüksek Lisans, Tarih

Tez yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Serdar Tabakoğlu

Mayıs 2023

İber Yarımadası'nda sekiz asırdır devam eden Yeniden Fetih (Reconquista) sürecinin ardından 1492'de, Gırnata Emirliği'nin başkenti konumundaki Gırnata (Granada) şehrinin Katolik Hükümdarlar olarak da bilinen Aragon Kralı II. Fernando ile Kastilya Kraliçesi I. Isabel tarafından alınmasıyla Endülüs'teki son İslam devleti de yıkılmış oldu. Şehrin teslimi sırasında üzerinde anlaşmaya varılan şartlara göre Müslümanlara gerek inanç gerek kültürlerine dair özgürlükler tanınmıştı ancak bu sözlerin verilmesinin üzerinden on yıl geçmeden Müslümanlar, Hıristiyanlığa geçmek ya da İber Yarımadası'nı terk etmek seçenekleriyle karşı karşıya bırakılmıştır. Müslümanların bir kısmı ayrılmayı tercih ederken, kalanlar ise şartlardan dolayı Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Morisko olarak adlandırılmaya başlayan Müslümanlar, XVI. yüzyıl boyunca İspanyol idaresinin katı Hıristiyanlaştırma siyaseti altında yaşarken yıllar ilerledikçe şartlar Moriskoların aleyhine gelişmeye devam etmişti. Bu koşullara bağlı olarak Moriskolar, 1568'de Gırnata'da yer alan Alpujarras'ta (el-Büşşürat) isyan etti ancak başarısız olan isyan, bastırılmasının ardından önce II. Felipe, Moriskoların Kastilya'nın çeşitli bölgelerine dağıtılması emrini vermiş, halefi III. Felipe ise Moriskoların temelli olacak şekilde İber Yarımadası'ndan sürülmesi kararına imzasını atmıştır. Böylelikle İberya'da 711'de başlayan Müslüman mevcudiyeti, 1614 yılında sona ermişti.

Anahtar Kelimeler: Gırnata, İsyan, Endülüs, İspanya, Morisko.

ABSTRACT

REBELLION OF THE ALPUJARRAS (1568-1571)

Dan, Ataberk

Master of Social Sciences, History

Supervisor: Assistant Professor Hüseyin Serdar Tabakoğlu

May 2023

After eight centuries of Reconquista period in the Iberian Peninsula, the last Islamic state in Andalusia was removed in 1492 when the city of Granada, the capital of the Emirate of Granada, was taken by King Fernando II of Aragon and Queen Isabel I of Castile, also known as the Catholic Monarchs. According to the terms agreed upon during the surrender of the city, Muslims were granted freedoms regarding their beliefs and culture, but within ten years after these promises were made, Muslims were faced with the choice of converting to Christianity or leaving the Iberian Peninsula. While some of the Muslims preferred to leave, the rest accepted Christianity due to the circumstances. While the Muslims, who started to be called Moriscos, lived under the strict Christianisation policy of the Spanish Monarchy throughout the 16th century, as the years progressed, the conditions continued to develop to the detriment of the Moriscos. Due to these conditions, the Moriscos revolted in Alpujarras in Granada in 1568, but after the unsuccessful revolt was suppressed, Felipe II ordered the Moriscos to scatter to different regions of Castile, and his successor Felipe III signed the decision to expel the Moriscos from the Iberian Peninsula for good. Thus, the Muslim presence in Iberia, which began in 711, came to an end in 1614.

Key Words: Granada, Rebellion, Andalusia, Spain, Morisco.

Kıymetli annem Ümran Dan'ın anısına...

ÖNSÖZ

Bu yüksek lisans tezinde XVI. yüzyılda İber Yarımadası'nda vuku bulmuş olan ve Endülüs'teki son Müslüman isyanı olma özelliğini taşıyan Gırnata İsyanı incelenecektir. Dört ayrı bölümden oluşan çalışmada ilk bölümde Gırnata'nın 1492 yılında İspanyol idaresine geçmesinden başlayarak isyana dek XVI. yüzyılda Endülüs Müslümanları ve Gırnata anlatılırken, ikinci bölüm 1568-1571 yılları arasında gerçekleşen isyanı mercek altına alacaktır. Üçüncü bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nun bu isyan üzerindeki doğrudan ya da dolayı etkisi anlatılmaya çalışılacak, dördüncü ve son bölümde ise Gırnata İsyanı'nın 1571'de bastırılmasından 1609'da başlayacak nihai sürgüne kadar olan sürecin aktarılmasıyla birlikte kapanış yapılacaktır.

Bu çalışmanın meydana çıkmasında, hazırlanmasında ve tamamlanmasında emeği geçmiş olan herkese teşekkürü bir borç bilirim. Hem lisans hem de lisansüstü eğitimimde bana sağlamış olduğu rehberlik, sabır ve özveriden dolayı danışmanım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin Serdar Tabakoğlu'na müteşekkirim, kendisinin bilgi birikimi ve samimi desteği olmadan bu çalışmayı bitirmem mümkün değildi. Araştırmalarıma gönülden verdikleri destekten dolayı her zaman yanımda hissettiğim, çalışma azmim ve çabamın kaynağı saygıdeğer babam İlhan Dan ve ağabeyim Kerem Dan'a; çalışmanın tüm aşamalarında bana yardımcı olan, sevgisini ve ilgisini esirgemeyen nişanlım Melisa Akın'a; lisansüstü eğitimim süresince yardımını sakınmayan dostum Cemil Can Şahin'e teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmanın hazırlandığı süreçte vefat etmiş olan kıymetli annem Ümran Dan'ı da özlem, rahmet ve minnetle anıyor ve bu çalışmayı ona ithaf ediyorum.

Ortaya çıkan bu tezin bütün eğitimci ve öğrencilere fayda sağlaması dileğimle.

Ataberk Dan

15.06.2023

İÇİNDEKİLER

BEYAN ..... **iii**

ÖZ ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

ÖNSÖZ ..... **vii**

KISALTMALAR ..... **xi**

GİRİŞ **1**

Konunun Kaynakları Hakkında 1

Gırnata Şehrinin Kuruluşu ve Alpujarras Dağları 4

Endülüs'te İslam Hakimiyeti (711-1492) 5

1. BÖLÜM

ENDÜLÜS'TE SON KALE: GIRNATA (1492-1567) **15**

1. 1. Kuşatma Sonrası Yaşanan Geçici Barış Dönemi 17

1. 2. Kraliyet Politikasındaki Değişimler ve Asimilasyon Sürecinin Yoğunlaşması 19

1. 2. 1. Kardinal Cisneros'un Gırnata'daki Faaliyetleri 21

1. 2. 2. Katolik Hükümdarlar, V. Carlos ve II. Felipe Dönemlerinde Morisko Toplumu ve Gırnata'nın Durumu 24

2. BÖLÜM

GIRNATA İSYANI (1568-1571) **43**

2. 1. İsyanı Hazırlayan Koşullar 43

2. 2. İsyan Süreci 49

2.3. Moriskoların Gırnata'dan Sürgünü 64

3. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU İLE İSPANYA REKABETİNİN SÜRECE ETKİSİ..... 71

3. 1. Endülüs Müslümanları Bağlamında İki Devletin Münasebetleri 71

3. 1. 1. Endülüs Müslümanları ile İlk Resmi Temaslar 75

3. 2. Gırnata İsyanı Sırasındaki ve Sonrasındaki Gelişmeler 86

3. 2. 1. İsyan Süresince Vuku Bulan Olaylar..... 86

3. 2. 2. Gırnata İsyanı ve İnebahtı Sonrası Durum 93

4. BÖLÜM

İSYAN SONRASI MORİSKOLARIN AKIBETİ (1572-1614)..... 99

4. 1. Morisko Sorununun Kastilya'ya Yayılması 99

4. 2. Sürgün Fikrinin Meydana Çıkışı 101

4. 3. İber Yarımadası'nda Kalan Moriskoların Sürülmesi 103

SONUÇ..... 107

KAYNAKÇA 111

EKLER..... 117

EK 1: YENİDEN FETİH (RECONQUISTA) SÜRECİ 117

EK 2: GRANADA'NIN TESLİMİ 118

EK 3: ALJAMIADO ÖRNEĞİ..... 119

EK 4: II. FELIPE..... 120

EK 5: ABEN HUMEYA..... 121

EK 6: ABEN ABOO 122

EK 7: DON JUAN DE AUSTRIA 123

EK 8: MAĞRİBÎLER'İN VALENCIA'DA GEMİLERE BİNDİRİLMESİ 124

EK 9: DENIA LİMANI'NDA SÜRGÜN 125

EK 10: CONVIVENCIA 126

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

CODOIN : Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España

çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

haz. : Hazırlayan

s. : Sayfa

ss. : Sayfa Aralığı

TDK : Türk Dil Kurumu

tlf. : Telif

GİRİŞ

Gırnata İsyanı (1568-1571) başlıklı bu yüksek lisans tezi ile, XVI. yüzyılda İspanya'nın Endülüs bölgesinde meydana gelen önemli bir ayaklanma olan Alpujarras İsyanı incelenecektir. İsyana yol açan tarihsel, sosyal ve siyasi bağlamın yanı sıra çatışmaya dahil olan kilit olayların ve aktörlerin incelenmesi amaçlamaktadır. Tezin hazırlanmasında İspanyol "Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España" (CODOIN) tasnifindeki mektuplar gibi birincil kaynakların yanı sıra, bilhassa İspanyol arşivlerine dayanan ikincil kaynakların analizi yapılmaya çaba gösterilmiş, İspanyolca literatürün yanı sıra İngilizce ve Türkçe araştırma eserleri de yararlanılan eserlerden olmuştur. Çalışma, isyancıların motivasyonlarına ve isyanın Erken Modern dönem İspanyası'nın geniş siyasi ve kültürel manzarası üzerindeki etkisine ışık tutmayı ve nihayetinde, Gırnata İsyanı'nın ve bu isyanın İspanya ve Akdeniz tarihindeki yerinin daha objektif bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Konunun Kaynakları Hakkında

Gırnata'daki Moriskolar hakkında yazılmış eserlerin çoğu, savaşı Diego Hurtado de Mendoza, Ginés Pérez de Hita ve Luis del Mármol Carvajal'ın kroniklerinin derlemelerini pek de aşmayan sentezlerle sınırlı kalmakta olduğu söylenebilir.[1] Diego Hurtado de Mendoza'nın 1627 tarihinde yayımlanan "La guerra de Granada" isimli eseri[2] ve "Historia del rebelión y castigo de los moriscos del Reino de Granada" (Gırnata Müslümanlarının İsyanının ve Cezalandırılmasının Tarihi) adıyla Luis de Marmol Carvajal'a ait çalışma[3], isyana dair önemli kaynaklardan ikisini oluşturmaktayken tam anlamıyla objektif olma niyetiyle yazılmamış olan bu eserler incelenirken

[1] Manuel Barrios Aguilera ve Valeriano Sanchez Ramos, "El legado martirial en la estructuración de la sociedad repobladora de las Alpujarras", *Actas de las I[a] jornadas de Religiosidad Popula*, der. Valeriano Sánchez Ramos ve José Ruiz Fernández, Almería: Instituto de Estudios Almerienses, 1996, s. 122.

[2] Diego Hurtado de Mendoza, *La guerra de Granada*, Lizbon: Luis Tribaldos de Toledo, 1627.

[3] Luis del Mármol Carvajal, *Historia del Rebelion y Castigo de los Moriscos de Granada*, Madrid: Imprenta de Mancha, 1797.

bahsi geçen nedenlerden ötürü dikkatli olunmalıdır. Manuel Dánvila y Colládo'nun önsözüyle hazırlanan ve bu çalışmanın araştırılma sürecinde de yararlanılmış olan "La expulsión de los moriscos Españoles" (İspanyol Moriskoların Sürgünü) isimli eserin[4] de aralarında olduğu birçok çalışma, bu süreçte İspanyol hükümetinin ve engizisyonun eylemlerini meşru bulan bir çizgiye sahipken, yine bu çalışmanın kaynakları arasında yerini alan Henry Charles Lea'nın "The Moriscos of Spain; their Conversion and Expulsion" (İspanya Müslümanları; Hıristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri, 1901)[5] ve Leonard Patrick Harvey'e ait "Muslims in Spain" (İspanya'daki Müslümanlar)[6] isimli çalışmalar sürece dair daha objektif bir yaklaşımla kaleme alınmıştır.

Ülkemizde ise Endülüs ve Endülüs Müslümanları hakkında yapılmış çalışmalara bakıldığında Türkiye'deki Endülüs tarihçiliğinin kurucularından kabul edilen Prof. Dr. Mehmet Özdemir karşımıza çıkmaktadır. Özdemir'in *Endülüs Müslümanları Medeniyet Tarihi (1997)*[7], *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih (2017)*[8] gibi eserlerinin yanı sıra birçok makale ile birlikte TDV İslam Ansiklopedisi bünyesinde de Endülüs'e dair maddelerde önemli katkıları dikkat çekmektedir. Endülüs tarihçiliğinin bir diğer önemli ismi ise Prof. Dr. Lütfi Şeyban'dır. Şeyban'ın bu alanda yapmış olduğu çalışmalardan *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri (2003)*[9], *Mudejares & Sefarades: Endülüslü Müslüman ve Yahudilerin Osmanlı'ya Göçleri (2007)*[10] ile *Endülüs (2014)*[11] dışında da önemli yayınları bulunmaktadır. 2016 yılında tamamlamış olduğu *XI. Asırda Endülüs'te İlmî Hayat* isimli

[4] Pascual Boronat y Barrachina ve Manuel Danvila y Collado, *Los Moriscos Españoles y su Expulsión: Estudio Histórico-Crítico*, Valencia: Imprenta de Francisco Vives Mora, 1901
[5] Henry Charles Lea, *İspanya Müslümanları: Hıristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri*, çev. Abdullah Davudoğlu, İstanbul: İnkılab Yayınları, 2011.
[6] Leonard Patrick Harvey, Muslims in Spain, 1500 to 1614, Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 2005.
[7] Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Medeniyet Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
[8] Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
[9] Lütfi Şeyban, *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri,* İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
[10] Lütfi Şeyban, *Mudejares & Sefarades Endülüslü Müslüman ve Yahudilerin Osmanlıya Göçleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
[11] Lütfi Şeyban, *Endülüs*, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2014.

doktora teziyle Doç. Dr. Cumhur Ersin Adıgüzel de Endülüs tarihi alanında çalışmalarını sürdüren isimlerden birisidir.[12]

Bu yüksek lisans tezinin hazırlanması sırasında, İspanya-Osmanlı ilişkilerini inceleyenler için başucu eserlerinden olan Fernand Braudel'in *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* önemli bir yer edinmiştir.[13] Hocam Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Serdar Tabakoğlu'nun gerek İspanyol gerekse de Osmanlı arşiv belgelerinden yararlanarak meydana getirmiş olduğu doktora tezini kitap haline getirerek yayımladığı *Akdeniz'de Savaş: Osmanlı-İspanya Mücadelesi, 1560-1574 (2019)*[14] isimli eseri, XVI. yüzyılda bu iki devletin ilişkilerini inceleyecek araştırmacılar için önemli bir eser olarak karşımıza çıkarken bu tezin araştırma sürecinde de kullanılmıştır. Dr. Öğr. Üyesi Emrah Naki'nin *16. Yüzyılın Siyasi ve İktisadi Ortamında İspanya-Osmanlı İlişkileri (1571-1581): Akdeniz'de Hakimiyet Mücadelesi (2020)*[15] ile Arş. Gör. Ahmed Fatih Andı'nın *Bir Dünya Savaşının İnşası: 16. Yüzyılda Osmanlı-İspanyol Mücadelesinin Tahlili (2023)* isimli eserleri de bu çalışmanın kaynakçasında yerini almıştır.[16] Osmanlı-İspanya ilişkileri alanında zikredebileceğimiz çalışmalardan ikisi de Prof. Dr. Muzaffer Arıkan ile Paulino Toledo'ya ait *XIV- XVI. Yüzyıllarda Türk - İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimizle İlgili İspanyol Belgeleri (1995)*[17] isimli eser ile Prof. Dr. Bülent Arı'nın *Akdeniz'de İki Süper Gücün Hakimiyet Mücadelesi (2019)*[18] adındaki çalışmasıdır.

---

[12] Cumhur Ersin Adıgüzel, *XI. Asırda Endülüs'te İlmî Hayat* (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 451534).

[13] Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayınları, 1990.

[14] Hüseyin Serdar Tabakoğlu, *Akdeniz'de Savaş: Osmanlı-İspanya Mücadelesi, 1560-1574*, İstanbul: Kronik Kitap, 2019.

[15] Emrah Naki, *Akdeniz'de Hakimiyet Mücadelesi, 16. Yüzyılın Siyasi ve İktisadi Ortamında İspanya-Osmanlı İlişkileri (1571-1581)*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2020.

[16] Ahmed Fatih Andı, *Bir Dünya Savaşının İnşası 16. Yüzyılda Osmanlı-İspanyol Mücadelesinin Tahlili*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023.

[17] Muzaffer Arıkan ve Paulina Toledo, *XIV- XVI. Yüzyıllarda Türk - İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimizle İlgili İspanyol Belgeleri*, Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargah Basımevi, 1995.

[18] Bülent Arı, *Akdeniz'de İki Süper Gücün Hakimiyet Mücadelesi*, Ankara: Kadim Yayınları, 2019.

Gırnata Şehrinin Kuruluşu ve Alpujarras Dağları

Granada, İspanya'nın güneyinde, Sierra Nevada Dağları'nın kuzeybatı yönünde yer alan bir şehirdir. Şehir, Genil Nehri'nin doğusunda, Darro deresinin kıyısında yer alır ve denizden 689 metre yüksekliğe sahiptir. Müslümanlarca Gırnâta, Garnâta ve Agarnâta olarak bilinen şehrin adının granado (nar) kelimesinden ya da Müslümanların bölgeyi fethetmesinin ardından bölgede yerleşim kuran Berberi Kernata kabilesinden olabileceği sanılmaktadır. Başka bir kuram da şehrin birinci asırda İberya'ya yerleşen Yahudiler aracılığıyla inşa edildiği ve adı "göçmenler ülkesi" anlamına gelen Gar-anat olduğu iddiasında bulunur.[19]

Granada'nın olduğu coğrafyaya ilk yerleşenler, dönemin şartlarına göre medeni sayılabilecek bir İber kabilesi olan Turdulos'tur. Roma idaresinde, Granada şehri, *Iliberis*'in başkenti olduğu *Municipium Florentinum Iliberitanum* ismindeki idari bölgede bulunuyordu. Hıristiyanlık, ikinci ve üçüncü yüzyıllar boyunca Granada'ya gelmiş ve 305 yılında Hıristiyanlık konsillerinden birisine Granada ev sahipliği yapmıştır. Bu sayede Granada birçok açıdan önem kazanmış ve bu durumu Vizigotlar zamanında da devam etmiştir.[20]

Alpujarra (El-Büşşürat) bölgesi ise, Gırnata'nın kırk kilometre ötesinde olan ve Sierra Nevada ile diğer sıradağların arasında kalır. Alpujarras bölgesine gidenler Tablate ismindeki asma bir köprüden geçerler. Alpujarra bölgesi güzelliğini coğrafyasının ormanlar, nehirler ve sıradağlarla çevrili çeşitliliğine borçludur. Órgiva'dan Sierra Nevada'ya giderken vadiler, dağ geçitleri ve bilindik dümdüz çatılı, sanki doğal bir formasyonmuş gibi gözüken Endülüs köylerine denk gelinebilmektedir. On beşinci yüzyılda bu coğrafyadaki nüfus genellikle koyun veya büyükbaş hayvancılıkla uğraşan ve dokumacılara malzeme yapan ipekböceklerini yetiştiren Müslüman köylü ve

[19] Mehmet Özdemir, "Gırnata", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, s. 51.
[20] Özdemir, "Gırnata", s. 51.

çiftçilerden oluşurdu. Doğal oluşumu kaleyi andıran bu dağları zamanla haydutlar ve isyancılar mesken bellemişti.[21]

Endülüs'te İslam Hakimiyeti (711-1492)

711 yılında Müslümanların İber Yarımadası'na girişinden itibaren olan süreçte bölgede geniş çaplı bir fetih harekatı yürütüldü ve bu süreç sırasında İber Yarımadası'nın büyük bir kısmıyla birlikte Güney Fransa'nın bir bölümü de fethedildi. Müslüman orduları 711'de İspanya'ya girip Vizigot kuvvetlerine karşı bir dizi zafer elde etmiştir. Aldıkları zaferler arasında önemli bir yeri olan Guadalete Muharebesi'nin (711, Vâdîilekke) ardından İber Yarımadası'nın önemli bir bölümü İslam idaresine girmiştir.[22]

Covadonga Muharebesi (718 ya da 722) ile ilk adımı atılmış olan Reconquista (Yeniden Fetih) süreci, 1492 yılında Gırnata'nın Katolik Hükümdarlar'a teslim edilmesiyle birlikte 774 senelik bir tarih aralığında gerçekleşmiştir.[23] Müslümanların İber Yarımadasına girişiyle başlayan ve Moriskoların sürgünüyle sonuçlanan süreçte, Endülüs ile Kuzey Afrika'nın arasındaki sıkı ilişki korunmuştur.[24]

Müslümanlar, kısa süre içerisinde İliberis'i ve 712'nin ortalarında da Granada'yı ele geçirdiler. Granada o zamanlar ufak bir kasaba konumundayken, bölgenin ismini taşıyan İliberis hem büyüklük hem de varlık açısından daha ileri konumdaydı. Bölgenin yeni hakimi olan Müslümanlar, İliberis'in yönetim şeklini korudular ve bu coğrafyayı Endülüs idaresine Kûretü İlbire adı altında dahil ettiler. Başlarda şehir merkezi İlbire (Medînetü İlbire ya da Hâdıratü İlbire) olsa da daha sonra yöneticiler bölgeye fazla uzak olmayan Kastilya'da faaliyetlerini sürdürmeye karar verdiler.[25]

Ancak 732-810 yılları arasında, Müslümanların aralarındaki iç çekişmeler nedeniyle fetih hareketlerine büyük oranda son verildi ve bu süre zarfında

[21] Matthew Carr, *Blood and Faith: The Purging of Muslim Spain*, New York: The New Press, 2011, s. 79.
[22] Özdemir, "Gırnata", s. 51.
[23] Ahmed Fatih Andı, *Bir Dünya Savaşının İnşası 16. Yüzyılda Osmanlı-İspanyol Mücadelesinin Tahlili,* İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023, s. 92.
[24] Andrew C. Hess, "The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain", *The American Historical Review*, C. 74, S. 1 (1968), s. 6-7.
[25] Özdemir, "Gırnata", s. 51.

Kuzey İspanya topraklarının yanı sıra Güney Fransa'yı kaybettiler. Bu gelişmeler sonucunda İberya, kuzeyi Hıristiyanların, güneyi ise Müslümanların idaresinde olan bir coğrafya şeklinde iki ayrı siyasi yapıya bölündü.[26]

On birinci yüzyılın ortalarından sonra reconquista sürecinde, İspanya'nın Müslümanlardan koparılması amaçlandı. Ancak bu hareket, siyasi olmaktan ziyade bir dinî mücadelede karakteri kazanınca dini bağnazlık arttı ve müdeccenler hem Kastilya ile Aragon hem de Katolik dünyası için istenmeyen bir topluluk haline geldi.[27]

Müslüman tarafı açısından ise on birinci asrın ilk dönemiyle birlikte Gırnata, Berberi kökenli Zîrîler`in tarafından iskan edilmiş (1015-1090) ve Endülüs'ün diğer büyük şehirleriyle eşdeğer bir konuma gelmiştir. Zîrîler, Sanhâce Berberîleri'nin önemli bir kolunu oluşturuyorlardı, hanedan arasında yaşanan bir güç savaşı nedeniyle Endülüs'e göçmüşlerdi. Süleyman el-Müstaîn, Berberi topluluğa karşı olan Endülüs Emevi Halifesi II. Muhammed el-Mehdi karşısında taht mücadelesini kazandığında (1009) Berberîler'in güvenliğini sağlamak için bu topluluğu farklı vilayetlere dağıttı; Zîrîler ise Gırnata bölgesinin idaresine atandı. Zîrîler, devletin içinde bulunduğu zor durumdan yararlanarak bağımsız bir idare haline geldiler. Gırnata'nın nüfusu ve değeri bu dönemden itibaren yükselişe geçti. Şehrin idarecisi Zâvî b. Zîrî, Gırnatalılar tarafından bu kararına karşı çıkılsa da, anavatanı olan Mağrib'e geri döndü ve Gırnata'nın yönetimi, kadı İbn Ebû Zemenîn'in uğraşları neticesinde yeğeni olan Habbûs'a kaldı (1021). Habbûs, Gırnata'nın kentleşmesi adına büyük girişimlerde bulundu ve kendisinden sonra idareyi alan Bâdîs'in yönetimi (1038-1073) Gırnata'nın talihinin ve ününün zirve noktasına ulaştığı dönem haline geldi. Bu süreçte Elhamra olarak adlandırılan tepeye de idarenin merkezini temsil eden yapılar ile el-Mescidü'l-câmi'ni inşa ettirdi.[28]

---

[26] Mehmet Özdemir, "İspanya Krallığı'nın XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 35, S. 1-4 (1996), s. 244-245.

[27] Mehmet Özdemir, "Müdeccenler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020, ss. 465-466.

[28] Özdemir, "Gırnata", ss. 51-52.

İberya'daki İslam medeniyeti en yüksek noktasına ulaştığı zaman bile, Yarımada'nın yalnızca belirli bir bölgesine hakim olmuş durumdaydı. Bölgedeki İslam idarecileri, dönemin İberya'sının verimsiz bölgelerine ilgi göstermemişler ve bu doğrultuda Pireneler ile Cantabria'nın batısına dair yoğun politik ya da askeri girişimlerde bulunmamışlardır. Hıristiyanlar, XI. yüzyıldan sonra, ele geçirilen kurak bölgelerdeki garnizon görevi de görecek yerleşim yerleri için her şeyi getirerek inşa etmek zorunda kalmışlardır.[29] İberya'nın fethinin ardından on birinci yüzyıla dek Müslüman ve Hıristiyan kuvvetler arasında gerçekleşen savaşlar büyük sonuçlar tayin etmekten çok, ancak birkaç kalenin taraf değişmesiyle sonuçlanıyordu. Fakat 1031'de Emevi Halifeliği'nin yıkılışının ardından bölgedeki İslam idaresi Muluku't-Tavaif şeklinde adlandırılan bir çöküş dönemine girmiştir. On birinci yüzyılın sonuna dek devam eden bu çöküş dönemiyle sayıları yirmiyi bulan devletçik arasında paylaşılan İslam toprakları, bölgede siyasi otoriteden uzak bir idare oluşmasının sonucunda dış tehditlere açık konuma gelmiştir. Aynı zamanda kendi aralarında da rekabet içinde olan bu İslam devletlerini gören Hıristiyanların, İberya'yı geri alma arzularını canlandırmış olmalıdır. Bu fikrin eyleme dönüşmesinin ilk örneği 1064'te Aragon hududunda yer alan Barbastro isimli küçük bir bölgenin Hıristiyanlar tarafından ele geçirilmesi olmuştur fakat Müslümanlar için tehlike çanlarının açıkça çaldığını gösteren olay ise Cordoba'nın (Kurtuba) ardından Müslümanların elindeki en büyük şehir durumundaki Toledo'nun çevresindeki yaklaşık yetmiş yerleşim yeriyle beraber 1085 yılında Kastilya Krallığı'nca ele geçirilmesi olmuştur.[30]

Muratbıtlar, 1090'da Gırnata'daki Ziri iktidarını ortadan kaldırdı. Bu eylem, Endülüs'ün birleşmesini hedefleyen alimler tarafından da desteklendi. Aragon Kralı I. Alfonso, 1125 yılında sefer sırasında ordusuna eklediği müsta'rib[31] kuvvetlerle birlikte toplamda elli bin civarında bir güç oluşturdu. Bu şekilde

[29] Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayınları, 1990, s. 92.
[30] Özdemir, "Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası", s. 244-245.
[31] Müslümanlar ile olan etkileşimlerinden dolayı Araplaştıkları düşünülen Hıristiyanlar için kullanılmış olan bu terim aynı zamanda İberya'nın kuzeyinde yer alan ve Müslümanlar ile iletişimi kısıtlı olan Hıristiyanları, güneydeki "Araplaşmış" Hıristiyanlardan ayırmak için de kullanılmıştır. Müsta'rib ismi İspanyol kaynaklarında mozarap (muzaraves, muztarabes, moçarabes, mozarabos) şeklinde yer almıştır.

Gırnata'ya saldırdı, fakat Murabıtlar'ın savunmasıyla karşılaştı. Savaş sırasında yağan şiddetli yağmurlar ve dolu, Hıristiyan ordusunu olumsuz etkiledi. Daha sonra tekrar saldırmak isteyen kral, Murabıt güçlerinin direnişiyle hüsrana uğradı ve Malaga'da bir süre ordusuyla birlikte konakladıktan sonra bölgeden ayrılmak zorunda kaldı.[32]

On üçüncü asırdan sonra, Papalık aracılığıyla, İspanya'daki Katolik devletletlere, tebaalarında yer alan Müslümanların inançlarını sürdürmelerinin kabul edilemeyeceğini iletilmiş ve onların ya Hıristiyanlığı kabul etmelerini ya da yaşadıkları topraklardan çıkartılarak sürgüne gönderilmeleri talep edilmiştir. Fakat Hıristiyan idareciler, aforoz tehlikesiyle karşı karşıya olmalarına rağmen, bahsi geçen Müslüman halkın ekonomik faaliyetler açısından taşıdığı niteliği göz önünde bulundurarak bu talebi gerçekleştirmeye isteksizdi ve bu bahsi geçen asimilasyonu Müslümanlara nazaran daha himayesiz halde olan Yahudiler üzerinde uyguladılar. Müslümanlar da bu süreçte sıkı bir Hıristiyan propagandasına maruz bırakıldı ve Papa VII. Gregorius ve II. Urbanus gibi papalar, bu bölgeye misyoner din adamları yollayarak müdeccenlerin Hıristiyanlaştırılmasını istedi. On üçüncü asırda, Kral X. Alfonso, bu rıza odaklı dini propagandaya destek verdi ve bu süreçte Dominiken tarikatının Endülüs'te faaliyet gösterecek olan üyelerine Mürsiye'de Arapça eğitimleri verildi. Yine de bu gelişmeler iki medeniyetin silahlı çatışmaya son verdiği anlamına gelmemekteydi.[33]

1212 yılındaki İkāb (Las Navas de Tolosa) muharebesinde Kastilya Krallığı liderliğindeki Haçlı kuvvetleri tarafından yenilen Muvahhidler'in bu mağlubiyeti, Endülüs'teki iktidarlarının sallantıya girmesine ve devletin zayıflamasına neden oldu. Endülüslü İbn Hûd, bu durumu fırsat bilerek Mürsiye şehrinde kendi emirliğini kurdu ve topraklarını genişleterek Gırnata'nın da emiri konumuna geldi. İbn Hûd'un, bir sene sonra Gırnata'yı kaybetmesine rağmen, daha sonra tekrar hüküm sürdüğü elde edilen bilgilerden çıkartılabilmektedir. Bu sırada Jaen'de (Ceyyân), Muhammed b. Yûsuf b. Nasr ismindeki bir Arap kendinden söz ettirdi ve İbn Hûd'a

[32] Özdemir, "Gırnata", s. 52.
[33] Özdemir, "Müdeccenler", ss. 465-466.

bağlılığını sundu. Ancak İbn Hûd'un suikaste uğraması ile kendi idaresinde daha özgür hale gelen Muhammed b. Yûsuf b. Nasr, Gırnata'yı ele geçirdi ve 12 Mayıs 1238'de Nasrî Devleti'ni kurmuş oldu.[34]

Müslümanların İber Yarımadası'na geçmesi, İspanya'yı sekiz yüzyıl devam edecek bir rekabet sahasına çevirmişti.[35] Nasrî Devleti'nin kuruluşuyla da birlikte Gırnata'da, neredeyse iki yüz elli sene sürecek Nasrî hakimiyeti başlamış oldu. Bu devlet aynı zamanda başkenti olan Gırnata'dan dolayı Gırnata Emirliği ya da Gırnata Sultanlığı ismini de kullandı.[36]

Gālib-Billâh Muhammed b. Yûsuf b. Nasr sultanlığında ilk olarak Elhamra Sarayı'nın inşası emredildi ve bu yapı sonraları başa geçen Nasri hükümdarlar tarafından geliştirilmiş ve Endülüs'ün şanına yakışacak bir yapıt halini almıştır. Gırnata Emirliği, tarihi boyunca bilhassa Katolik Hıristiyan devletlerin saldırılarına maruz kaldı. Kastilya Kralı X. Alfonso 1265'te Gırnata'yı kuşattı ancak başarısız oldu. 1280 ve 1281'de, II. Muhammed'in iç siyasetteki rakipleri Gırnata'yı işgal etmek için farklı cephelerden saldırılarda bulundular ancak Merînîler'in desteği neticesinde başarısız oldular. IX. Muhammed döneminde Kastilya Kralı II. Juan, Gırnata Emirliği tahtında hak iddiasında bulunan Yûsuf b. Mevl ve taraftarlarının yardımıyla, 1431 yılında Gırnata'yı kuşatmaya çalıştı, ancak başarısız oldu.[37]

İspanyollar, Gırnata'ya karşı başarısızlıkla sonuçlanan girişimlerin ardından İber Yarımadasında'ki dinî ve siyasi birliği reconquista ile getireceğini düşünmekteydiler. Birlik amacıyla yapılan ilk adımlardan biri Kastilya Prensesi Isabel ile Aragon Presi Fernando'nun evliliğiydi. Kastilya kralı IV. Enrique'nin ölümüyle abisinin tahtına geçen Isabel'in ardından[38] 1479'da, Aragon Kralı II. Juan'ın ölmesiyle, Isabel'in eşi II. Fernando Aragon tahtına oturdu.[39] Bu birliktelik aslında siyasi bir şekilde resmileşmemiş, Aragon ve Kastilya Krallıkları kendi bireysel kararlarını almaya devam etmişti. Bireysel

[34] Özdemir, "Gırnata", s. 52.
[35] Özdemir, "Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası", s. 244-245.
[36] Özdemir, "Gırnata", s. 52.
[37] Özdemir, "Gırnata", ss. 52-53.
[38] Ayşe Kılıç, "İspanyol Engizisyonu ve Müslümanlar", *İnsan ve Toplum Dergisi*, C. 6, S. 1 (2016), ss. 88-89.
[39] André Clot, *Müslüman İspanya 8-15. Yüzyıllar*, çev. Güllü Yıldız, İstanbul: Timaş Yayınları, 2021, ss. 231-232.

kararların yanı sıra, paylaşılan siyasi ve kültürel öğeler çerçevesinde iki hükümdar da ortak bir politika çerçevesinde hareket etmişlerdir.[40]

İspanyolca "los Reyes Católicos" (Katolik Krallar ya da Katolik Hükümdarlar) olarak geçen bu iki hükümdar siyasi birliktelik yanı sıra yarımadanın dini bütünlüğünü de gözetmekteydiler. Bu dini bütünlüğe giden yol İspanyol engizisyonuna bağlıydı. Dönemin Papa'sı IV. Sixtus (1471-1484), Gırnata'dan Müslümanların atılması karşılığında İspanyol engizisyonunun yaratılmasını onaylamıştı.[41]

Bir yandan bu gelişmeler yaşanırken Gırnata Emirliği'nin başındaki büyük sorunlardan biri, bu devletin kendi içinde yaşadığı anlaşmazlıklardı. Bu çatışmalar sadece siyasi düzeyde yaşanmıyor, toplum içerisinde de bölünmeler meydana gelmiş durumdaydı.[42]

Aragon Kralı II. Fernando ve Kastilya Kraliçesi I. Isabel'in evliliğiyle İspanya birleşirken, Fernando, Gırnata'nın kaotik ortamından faydalanarak şehrin İspanyollara teslim edilmesini talep etti. Bu talep olumsuz cevaplanınca da şehir Hıristiyan kuvvetler tarafından kuşatıldı. Kuşatma altında geçen altı ay sonrasında, şehirde bulaşıcı hastalıklar ile savunmacıları doyuracak yiyecek eksikliği meydana geldi ve savunma gücü kırıldı. Sonuç olarak, şehrin, Müslümanların can, mal ve inanç özgürlüğüne sahip olması koşullarıyla teslim edilmesi kararı alındı. Gırnata, Endülüs'ün Müslümanların kontrolüne geçmesinden sonra en uzun dönem İslam toprağı olarak kalan şehirlerden biri olmuştu. 2 Ocak 1492'de İspanyol güçleri Gırnata şehrine ayak bastı ve İspanya'daki son İslam devleti de yıkılmış oldu. Böylece Papa IV. Sixtus'a verilen söz yerine getirilmişti.[43]

Gırnata şehrinin tesliminin ardından İspanyol kuvvetleri gruplar halinde şehre akın ettiler. Şehirdeki kalelere Hıristiyan askerleri yerleştirildi. Gırnata'da komutanlık görevine getirilen Tendilla Kontu ile birlikte Kardinal Pedro González de Mendoza şehre girmelerinin ardından Elhamra'ya giren ilk kişiler oldular. Don Pedro sarayda bulunan kubbeye haç işareti çizerken,

[40] Kılıç, "İspanyol Engizisyonu", ss. 88-89.
[41] Kılıç, "İspanyol Engizisyonu", s. 89.
[42] Clot, *Müslüman İspanya*, ss. 232-233.
[43] Özdemir, "Gırnata", s. 53 ve Kılıç, "İspanyol Engizisyonu", s. 89.

Tendilla Kontu da Kastilya bayrağını çekti. Fernando ile Isabel'in bu manzaraya şahit olmasının ardından kraliyet idarecilerinin hepsi saraya ilk adımlarını attı. Yerleştirilen tahta çıkan hükümdarlar burada tebrikleri kabul ederek şenlikleri başlattığı Kristof Kolomb'un seyir defterlerinde tasvir edilmiştir.[44]

Reconquista'nın tamamlanmasıyla Katolik Hükümdarlar Müslüman kesime, bilhassa Gırnata'nın teslimi sırasında temin ettiği hakları sayesinde hoşgörülü bir yaklaşımda bulunacağına dair ipuçları vermiştir. Böyle bir yaklaşımın sebeplerinden biri Müslümanları, Katolik İspanyol kimliğinin içinde eriterek aynı inançlara sahip büyük ve bölünmemiş bir toplum oluşturma fikridir. Dönemin İber Yarımadası'nda Müslümanların önemli bir nüfusa sahip olmasının yanı sıra birçok zanaat kolunda faaliyet göstermeleri hiç şüphesiz onları önemli bir insan gücü haline getirmekteydi ve bu durum İspanyol idaresinin başlangıçta tercih ettiği politikayı açıklayabilecek bir başka parametre olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bundan ayrı olarak da şehrin teslimi sırasında İberya'dan ayrılmasına izin verilen Benû Serrâc ailesi gibi nüfuz sahibi Müslüman soyluların, ileride meydana gelebilecek karışıklıklarda rol oynamaları engellenmeye çalışılmıştır.[45]

Gırnata'nın teslimi sürecinde yapılan anlaşma, 1085 tarihli Toledo (Tüleytula) Anlaşmasına benzerlik gösteriyordu. Toledo Anlaşması, Endülüs'te yaşayan Müslümanların Hıristiyan egemenliği altında müdeccen statüsüne geçtikleri dönemde yapılan bir antlaşmaydı. Bu antlaşma diğer Endülüs şehirlerinde Müslümanlarla varılacak antlaşmalara bir örnek niteliği kazanmıştır. Örneğin 1094 yılındaki Valencia (Belensiye), 1118 yılındaki Zaragoza (Sarakusta), 1148 yılındaki Tortosa (Turtuşa) ve son olarak 1492'de Gırnata'daki Müslümanlar ile imzalanan antlaşmalar Tuleytula Antlaşmasına benzer nitelikteydi. Bununla birlikte, daha sonraki antlaşmalar, bilhassa dinî özgürlükleri ve hakları daha ayrıntılı olarak ele almakta ve daha fazla koruma sağlamaktaydılar. Örneğin Toledo Antlaşması yaklaşık beş madde içerirken,

[44] Louis Viardot, *Endülüs Tarihi*, haz. ve tlf. Ziya Paşa, İstanbul: Mostar Yayınları, 2012, s. 384.
[45] Lütfi Şeyban, *Mudejares & Sefarades Endülüslü Müslüman ve Yahudilerin Osmanlıya Göçleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010, ss. 131-132.

Gırnata Anlaşmasında elli altı madde bulunuyor ve bunlardan on üçü Müslümanların hak ve din özgürlüklerini koruyordu. Bu hükümler arasında Müslümanların kendi şeriat kanunlarına uygun şekilde hayatlarını sürdürmesi, mahkemelerinde kendi davalarına bakabilmeleri ve miraslarını İslam hukukuna uygun şekilde dağıtabilme özgürlüğü de bulunuyordu.[46]

Katolik İspanyol idaresine tabi olan Müslümanlar, Müdeccen olarak adlandırılmaktaydı. Müdeccen kelimesi, "bir yere yerleşmek, uyumlu hale gelmek" anlamındaki decn kökünden gelmektedir ve bilhassa Yeniden Fetih (Reconquista) sürecinin tamamlanmasının ardından Hıristiyanların ele geçirmiş olduğu topraklarda yaşayan Müslümanlar için kullanılmıştır.[47] Morisko toplulukların İspanyol idaresi altına ne zaman alındığına, nüfus sayısına ve yaşadıkları coğrafyalara bakılmak suretiyle her grup ayrı şekilde incelenebilir. Asturias, Navarra gibi kuzey bölgelerinde Moriskoların bulunması alışılmadık bir durum meydana getirmiyor zira buradaki Hıristiyanlar, Moriskoları gerek ticaret gerekse de üretim kollarında görebiliyordu. Bunlara rağmen asıl Morisko nüfusu, Kastilya'dan güneye indikçe artmaya başlıyor ve Endülüs'e yaklaştıkça çoğalıyordu. 1494-95 yıllarında İberya'ya uğramış bir seyyah olan Dr. Hieronymus Münzer, Madrid'e yakın kasabalarda, Müslümanların ikamet ettiği, Moreiras adı mahallelerin yer aldığı belirtmiştir. Aragon bölgesinde Müslüman nüfusun sayısı ve sosyal yaşamın içinde bulunma durumları artarken (ateşli silah imalatı vb.), Katalonya bölgesinde ise orantılı bir dağılım bulunmamaktadır, Müslümanlar burada ya baskın bir varlığa sahip olmuş ya da varlıklarından söz edilmemiştir. Akdeniz kıyılarında, güneyde bulunan Valencia bölgesi, Aragonlu soylular ya da ticaretle ilgilenen Katalanlarca kullanılmış, bir göç noktası haline gelen bölgede, 1609 yılında başlayacak nihai göç döneminde nüfusun neredeyse üçte biri Moriskolardan oluşmuş durumdaydı.[48] 1085 yılında Toledo'da yaşayan Müslüman halk, Kastilya Krallığı tarafından işgal edilince ilk müdeccen topluluğunu meydana getirmişse de ve bir süre sonra antlaşma hükümlerinin bozulması nedeniyle ortadan kaybolmuşlardır.

[46] Özdemir, "Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası", s. 249.
[47] Özdemir, "Müdeccenler", s. 465.
[48] Braudel, *Akdeniz II*, ss. 93-94.

Kelime ayrıca İspanyolca'da da mudéjar olarak yer almıştır.[49] Bu kelimenin ilk kullanım tarihi net şekilde belirlenmemekle birlikte on üçüncü asırda Doğu Endülüs'te yazılmış olan *Vocabulista in Arabico* adlı bir sözlükte "anlaşma altında olarak Hıristiyan egemenliğinde yaşamlarını sürdüren Müslümanlar" şeklinde tanımlandığına rastlanmıştır.[50]

Müdeccenler, çoğunlukla kenar mahallelerde veya ayrı yerleşim merkezlerinde yaşarlardı. Alcaldes (el-kādî) olarak adlandırılan liderler, devletin temsilcisi olarak kabul ediliyor ve Müslümanlar arasındaki mahkeme dosyalarına bakıyorlardı. Ancak Hıristiyanlarla ilgili dosyalara sadece Hıristiyan yargıçlar bakardı ve ceza takdirinde Hıristiyanlar, Müslümanlardan daha üstün tutulurdu. Müdeccenler, yönetimde görev alamazlardı çünkü yasalarda, başka bir dine mensup birinin Hıristiyanlardan yukarıda bir konuma sahip olma yasağı vardı. İslamiyet, "öteki" bir inanç olarak kabul edilmiş olup genellikle Yahudilerin sahip olduğu haklar Müslümanlara da tanındı. Ancak, dini ibadetleri serbestçe yapma özgürlüğüne sahip olamamıştılar. Müslümanların, kent merkezlerinde ibadethaneleri bulunamazdı ve halka açık alanlarda kurban kesmek, topluluğun duyacağı şekilde ezan okumak gibi ritüellerini yerine getiremezlerdi. Müdeccenler, şehirlerden zorla göç ettirildikleri için cuma günlerinde ibadetlerini yerine getirmekte zorlanıyordu. Herhangi bir şekilde Müslüman birinin kendi dini hakkında misyonerlik çalışmasında bulunması yasaktı ve Hıristiyanlar bu dine geçerlerse ölüm cezasına çarptırılırdı.[51]

Müdeccenler için zaman içerisinde ana dillerini koruma konusundaki zorluklarının yanı sıra, kutsal metinleri yazmak için İspanyolcayı Arap alfabesiyle kullanma gerekliliği doğdu ve bu da "aljamiado" adı verilen yazı türünü meydana getirdi.[52]

İberya'ya Müslümanların ayak basmasının ardından gerek Müslüman devletler hem Hıristiyan hem de Yahudi toplumlara hükmetmiş, gerekse Hıristiyan devletlere tabi olan Müslüman ve Yahudi topluluklar olurken, bu

[49] Özdemir, "Müdeccenler", s. 465.
[50] Özdemir, "Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası", s. 248.
[51] Özdemir, "Müdeccenler", s. 465.
[52] Özdemir, "Müdeccenler", s. 465.

karşılıklı etkileşimin yoğun olduğu coğrafyada İspanyollar tarafından *convivencia* adı verilmiş olan "birlikte yaşam" sürecine şahit olunmuştu. Ancak, İspanyol tarihine bu sürecin günümüz algısıyla bir birlikte yaşam olduğu şeklinde yaklaşmak en ideal yöntem değildir. Bazı romantik sayılabilecek yorumlara göre Ortaçağ İspanyası, "üç dinin ülkesi" olarak bilinir ve Müslümanlar, Yahudiler ve Hıristiyanların barış içinde bir arada yaşaması convivencia olarak adlandırılır. Fakat Hıristiyanların haçlı hareketleri, Müslümanların cihat eylemleri gibi örnekler bu toplulukların aynı coğrafyayı paylaşıyor olmalarına rağmen söz edildiği kadar da barış içinde yaşamıyor olabilecekleri gibi soru işaretlerini beraberinde getirmiştir.[53] Bu konuda görüş bildiren siyasetbilimci Samuel Huntington, bu iki uygarlık arasında çıkacak bir medeniyetler çatışmasının kaçınılmaz olduğunu öne sürmüştür.[54]

İberya'daki farklı dinlere mensup gruplar arasındaki convivencia, arzu edilerek gerçekleştirilen bir durum olmaktan çok tarafların çıkarlarının belirli şartlar altında korunmasıyla meydana gelen bir olgu durumundaydı.[55] Gırnata'nın fethi öncesi, Müdeccenler ile Kastilya ve Aragon arasındaki Hıristiyanlar arasında maddi olarak faydalı bir ilişki vardı. Kara Veba sonrası Müdeccen iş gücü Hıristiyan hükümdarların gözü önünde değer kazandı. Bu durumu özellikle Aragon'da görebiliriz. İstanbul'un Osmanlı eline düşmesi sonucu Valencia'da Papa'nın Haçlı seferi çağrısına kulak veren bir grup Hıristiyan grubun, bir Müdeccen mahallesini talan edilse de bu düşmanca hisler çok uzun süre devam etmedi.[56] Kimi durumlarda rakip görülen dinin mensuplarına devlete hakim olan inancı kabul ettirmek ya da buna çabalamaktan daha uygun olan durum bu toplulukların sahip olduğu azınlık kimliğini muhafaza etmek olabilmekteydi.[57]

---

[53] David Coleman, *Creating Christian Granada Society and Religious Culture in an Old-World Frontier City*, Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 2013, s. 4.
[54] Nikolas Jaspert, *Reconquista — İber Yarımadası'nda Hıristiyanlar ve Müslümanlar (711-1492)*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Runik Kitap, 2023, s. 99.
[55] Jaspert, *Reconquista*, s. 106.
[56] Thomas E. Burman, Brian A. Catlos ve Mark D. Meyerson, *The Sea in the Middle: the Mediterranean World, 650–1650*, Oakland: University of California Press, 2021, s. 313.
[57] Jaspert, *Reconquista*, s. 106.

1. BÖLÜM

ENDÜLÜS'TE SON KALE: GIRNATA (1492-1567)

Gırnata'nın tesliminden 1568'deki Gırnata İsyanına uzanan yıllar boyunca şehir çalkantılı bir dönem yaşadı. Gırnata Emirliği'nin çöküşü ve ardından iktidarın Katolik İspanyol yönetimine geçişini barındıran bu dönemde, 1492'den 1567'ye kadar Granada'nın yörüngesini şekillendiren derin siyasi, sosyal ve kültürel değişimler ortaya çıktı. Bölgedeki Endülüs Müslümanları'nın yıllar geçtikçe hak ve özgürlüklerini yitirmeye başladığı bu süreç bahsi geçen gelişmelerin aksine Gırnata'nın teslimi sonrası Müslümanlara inanç özgürlüklerinin vaat edildiği bir ortamda başlamıştı.

İspanyol kraliyeti, Gırnata'nın ele geçirilmesinden beklediği maddi kazancı tam olarak elde edemedi. Şehrin teslimi sırasında anlaşılan koşullara uygun olarak, Mağribi dini yetkililer tarafından yönetilmeye devam eden bazı mülklerin gelirlerini ifade eden habices, dini amaçlar için kullanılmaya devam ederken, bazı vergiler ise Alpujarras'ta konaklaması için mülk tahsis edilmiş olan XII. Muhammed'e ayrıldı. İspanyol idaresi böylece Gırnata Emirliği'nden elde edilmiş olan yalnızca bazı bölgelerin gelirini kendi hazinesine sağlayabilecek şekilde kalmıştı fakat bu toprakların birçoğu, kuşatma sürecinde sefer halinde olan İspanyol kuvvetlerince yıkılmıştı ya da Nasriler döneminde, emirlik tarafından ipotek ya da teminat olarak sahiplerinden alınmıştı ve kraliyetin bu süreç sonunda elde ettiği kazanç çok düşük düzeydeydi. Bölgedeki ipotek edilmiş toprakların incelenmesi üzerinde oluşturulan kurul, gerek Müslüman gerekse de Hıristiyan aristokratların entrikaları sonucunda faydalı olamadı. İspanyol idaresinin talimatı, herhangi birinin 200.000 maravediden[58] daha değerli olacak şekilde mülke sahip olmamasını bildirmesine rağmen, kraliyet memurlarının göz yummaları sonucu sistemli olarak ihlal edildi ve Gonzalo de Córdoba ve

[58] *Maravedi*, on birinci yüzyıl ile on dördüncü yüzyıllar arasında çeşitli altın ve ardından gümüş İber sikkelerine verilen isimdir. Ayrıca bu terim, on birinci ile on dokuzuncu yüzyıllar arasında bölgedeki çeşitli muhasebe birimlerinde de kullanılmıştır. Kelimenin kökeni, İberya'da hüküm sürmüş olan Mağrip kökenli Murabıtlar tarafından basılan ve onların adıyla anılan altın dinarın bir çeşidi olan *marabet* veya *marabotin*'den gelmektedir.

Tendilla Kontu gibi bir ufak bir aristokrat zümresi önemli miktarda mülke sahip oldu.[59]

Katolik İspanya'nın elde etmiş olduğu bu zafer, papalık nezdinde de sevinçle karşılandı ve öbür Hıristiyan devletleri de bu gelişmelerden haberdar edildi. Yine aynı sene, Kraliçe Isabel tarafından Yahudilerin din değiştirmek ile sürgün edilmek arasında bırakılması da bu zaferi kuvvetlendirmek adına atılmış bir adım oldu. Bu fermanın arkasında muzaffer hükümdarların Yahudilere önemli ölçüde borçlanmış olması da olayın finansal boyutunu da göz önüne almamız gerektiğine önemli bir işaret olsa da bu kararın arkasında yalnızca ekonomik motivasyonlar bulunmamaktaydı. Kraliçe Isabel'in aklında tek bir inancın hakim olduğu Katolik İspanya ideali bulunuyordu ve Yahudilerin sürgün kararı da bu ideale hizmet eden bir karar görünümündeydi.[60]

1492'den sonra Gırnata'nın Hıristiyanlaştırma sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi için Hıristiyanlaştırma politikalarının temellerinin atılmaya başlanmasının on dördüncü yüzyılın son çeyreğindeki dini baskıların arttığı dönemi incelemek gerekir. İspanya'daki Yahudi nüfusunun üçte biri, zorlu koşullar altında Hıristiyanlığa bu dönemde geçirilmiştir. Bu gelişmelerin üzere, yapılmış olan vaftizlerin geçerliliği ilahiyatçılar tarafından tartışılmış, genel kanı da vaftizin bir kez gerçekleştirilmesiyle, koşullara bakılmaksızın kalıcı olduğu kabul edildi. Bu ortamda, kilise ve devlet yetkilileri eski Yahudi dönmelerin ve onların soyundan gelenlerin atalarının inanç ve yasalarına bağlı kalabileceğinden şüpheleniyorlardı. Bu soruna karşılık I. Isabel ile II. Fernando, önce 1478'de İspanyol Engizisyonu'nu kurarak gizli olarak Yahudi inançlarını sürdüren conversoları tespit etmeye çalıştılar ve sonradan din değiştirenleri potansiyel olarak zararlı etkilerden korumak için vaftizi kabul etmeyen tüm Yahudileri, 1492'de çıkartılan kraliyet fermanıyla ülkeden kovdular.[61] Yahudilerin din değiştirmesi, uzun bir dönem boyunca engizisyonun dikkatini bu topluluğun üzerinde tutarken, İspanyol Engizisyonu, Moriskolar karşısında ise aynı endişeyi en azından başlangıçta

[59] Elliott, *Imperial Spain*, s. 58.
[60] Jaspert, *Reconquista*, s. 113.
[61] Coleman, *Creating Christian Granada*, s. 5.

duymadı. Bu topluluk genellikle mütevazı insanlardan oluşuyor ve hükümette kritik bir pozisyonda yer almıyorlardı. Bu yeni Hıristiyan topluluğunun inancından şüphe duymak adına bir çok sebep varken onların, toplumun diğer kesimlerinin inancını olumsuz etkileyeceğini düşünmek için ortada bir sebep yoktu. Bunun dışında İberya'daki bu eski Müslümanlar, hala asimile olmamış bir etnik azınlığı oluşturmaları ve İspanya'nın en büyük rakibi durumundaki Osmanlı Devleti ile yakın ilişkide olmaları dolayısıyla büyük bir tehlike potansiyeli taşıdıkları barizdi.[62]

Müdeccen topluluğu ise, 1499'a dek Hıristiyan idarecilerin yönetiminde Müslüman cemaatlerini sürdürdüler. Ancak bahsi geçen tarihten itibaren Müdeccenler adına inanç, hak ve geleneklerini korumak üzerine olacak bir savaş başlar. Yani 1499 öncesinde İspanya, Müdeccenlere dini açıdan kısmi özgürlükler sağlarken bu tarihten sonra aşırı ve şiddetli bir Hıristiyanlık politikası uygulamaya başladılar.[63]

1. 1. Kuşatma Sonrası Yaşanan Geçici Barış Dönemi

Gırnata'nın teslimi için müzakereler Ekim 1491'de başlamıştı. Kasım ayında da teslim koşulları kararlaştırıldı ve Gırnata 2 Ocak 1492 tarihinde İspanyol hakimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Gırnata'da imzalanan teslim antlaşması ise, Müslümanların atalarının dinini uygulama özgürlüğünü açıkça garanti ediyordu. Şehrin Hıristiyanlara teslimi sırasında elli beş maddeden oluşan bir anlaşmaya imza atılmıştı.[64] Şehrin tesliminde üzerinde anlaşılan koşullarda İspanyol idaresi Müslümanların özgürlüklerini göz önünde bulunduran bir tavır sergilemişti. Müslümanların silah ve mülk sahibi olma, kendi yasalarını, inançlarını, kültürlerini ve giyim kuşamlarını muhafaza hakkı garanti edildi. Yerel hakimler Müslümanların davalarına bakmaya devam edecek ve Nasri idaresinde ödemiş oldukları vergilerin miktarı arttırılmayacaktı. Bu koşullar, II. Fernando'dan önceki Aragon krallarının Valensiya Müslümanları ile yaptıkları antlaşmalara benzemekteydi ve Fernando'nun bu koşulları çiğnemek gibi bir düşüncesi bulunduğuna dair

[62] Elliott, *Imperial Spain*, s. 238.
[63] Özdemir, "Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası", s. 251.
[64] Viardot, *Endülüs Tarihi*, s. 361.

herhangi bir gösterge de bulunmamaktaydı. Son dönemde Endülüs'te yaşanan anarşinin sona ermesi ümidiyle yeni hükümdarlarına müsamaha göstermesi mümkün olan bu halkı yabancılaştırmak önemli bir fırsatı kaçırmak anlamına gelirdi. Katolik hükümdarlar da başlangıçta bu durumu göz önünde bulundurdukları bir politika izlemiştir.[65]

Gırnata, Hıristiyanların 1492'de İslam'ı yenilgiye uğrattığı bir şehir olmasına rağmen, İslam kültürü ve gelenekleri şehirde uzun süre varlığını korudu. 1492'den sonra bile yedi ile sekiz yıl boyunca İslam, şehir sakinlerinin çoğunluğu tarafından uygulanan bir din olarak kaldı. Şehrin minarelerinden yankılanan ezan sesleri, hala şehir manzarasını dolduran iki yüzden fazla camide Müslümanların her gün beş vakit namaza çağırmaya devam etti.[66]

Gırnata'nın İspanyollar tarafından alınmasıyla birlikte varlıklı olan ya da idari görevlerde bulunan kişiler din değiştirerek sahip oldukları konumu muhafaza etme yoluna gitmiştir. Örneğin, eski Gırnata emirlerinden olan Ali Ebu'l-Hasan'ın oğulları Sa'd (Fernando de Granada) ile Nasr (Juan de Granada) bu yeni yönetimin dinini benimsemişlerdi. Sultan Ebu Abdullah'ın kuzenlerinden ve aynı zamanda Almeria'da komutanlık görevini yürüten Yahya da, aile mensuplarıyla birlikte din değiştirmiş, kendisi Pedro de Granada ismini kullanmaya devam etmiştir.[67]

Fernando ile Isabel Gırnata'dan tahta döndüklerinde, bu yeni fethedilen toprakları Kraliyet sekreteri Hernando de Zafra, kuvvetli Mendoza hanesinin bir mensubu olan Tendilla Kontu ve son olarak da ılımlı yaklaşımı ile Arapça üzerine olan araştırmalarıyla bilinen, Müdeccenleri bu yeni Katolik hükümete ısındırmak için çaba gösteren Gırnata'nın ilk Başpiskoposu Hernando de Talavera şeklinde bir araya gelen üçlü bir idareye bıraktılar. Bu üçlünün temel hedefi, bölgedeki asayişin sağlanması ve Katolik İspanya'nın ele geçirilen bu coğrafyadaki egemenliğini güçlendirmekti.[68]

[65] John H. Elliott. *Imperial Spain 1469-1716*, Londra: Penguin Books Ltd, 2002, ss. 57-58.
[66] Coleman, *Creating Christian Granada*, s. 1.
[67] Şeyban, *Mudajares & Sefarades*, s. 133
[68] Elliott, *Imperial Spain*, s. 58.

Gırnata'nın ele geçirilmesinin ardından İspanyol yöneticilerce, bilhassa Alpujarras bölgesinde çıkacak bir ayaklanma endişesi sürekli var olmuş ve bu endişe, Kuzey Afrika'da ikamet eden Mağrip toplumunun yakınlığıyla daha da artmıştı. Daha önce İspanya'daki ve Kuzey Afrika'daki Mağripliler aynı idarenin altında bulunurken, şimdi ise bu iki coğrafyada yaşayan halk kendilerini bölünmüş buldu. II. Fernando ile I. Isabel, yeni çizilen sınırları onaylamayan Afrika ve İspanya Müslümanları tarafından gizli planlar kurulmasından endişe ederek, Endülüs sahillerine gözetleme kuleleri inşa ederek sınırları koruma konusunda çaba sarf ettiler. Ayrıca, Gırnata Müslümanlarının yarımadayı terk etmeleri için ellerinden geleni yaptılar. Kuzey Afrika'ya geçmek isteyenlere destek verildi ve 1493 yılında, durumundan mutsuz olan XII. Muhammed ile neredeyse 6.000 Müslüman, Kuzey Afrika'ya göçmek niyetiyle İspanya'dan ayrıldı. Bu göç hareketinin ardından, Gırnata'da pek az Müdeccen soylu aile kalmıştı ve mevcudiyetlerini sürdürenleri memnun tutmak adına için kraliyet yönetimine katılmaları sağlandı.[69]

Misyonerlik çalışmaları, Piskopos Hernando de Talavera aracılığıyla başladı, piskopos yöntemini ihtiyaç sahiplerine iş sağlama, hasta ziyaretlerinde bulunma ve fakirlerin ihtiyaçlarını karşılaşama gibi hoş davranışlarla iknaya dayandırdı.[70]

1. 2. Kraliyet Politikasındaki Değişimler ve Asimilasyon Sürecinin Yoğunlaşması

İspanya, Gırnata'yı ele geçirdiği sırada şehri teslim eden Müslümanlar ile yaptığı anlaşmalarda Müslüman toplumun haklarını korumak üzere olan hususlara yedi seneye yakın riayet etmiş olsa da, bu sürenin ardından kendi sınırlarında yaşamını sürdüren Müslümanların dini, kültürü, siyasi ve sosyal yaşantılarına ağır baskı uygulamış, yaklaşık yüz yirmi yılı bulacak bir asimilasyon dönemi başlatmış oluyordu.[71]

[69] Elliott, *Imperial Spain*, s. 59.
[70] Özdemir, "Müdeccenler", s. 466.
[71] Feridun Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570) Çerçevesinde Osmanlı-Endülüs İlişkileri", *Usul İslam Araştırmaları*, C. 11, S. 11 (2009), s. 117-118.

İspanya'daki İslam toplumunu asimile etme çabaları, Müslüman kesimin dışarıdan Hıristiyan görünmelerine ancak inançlarını içlerinde yaşamak zorunda kalmalarına sebep oldu. Müslüman topluluk, imanlarını sürdürebilmek adına "takiyye" yapma yoluna gittiler, gizlice namaz kılmak, oruç tutmak gibi dini vecibelerini gözlerden uzak şekilde gerçekleştirerek inançlarını korumaya çaba göstermişlerdir. İspanyol idaresi, İslam toplumunun bu çabalarını, devletin entegrasyon politikasına karşı tehdit şeklinde algılamıştır. 1499-1568 yılları arasında İspanya'da gerçekleşen asimilasyon sürecinde, Moriskoların hakları hem bireysel olarak hem de toplu olarak kraliyet talimatlarıyla kısıtlandı.[72]

Bu tarih sonrasında, İber Yarımadası'nda ortak din ve ırk oluşturulması adına Moriskolara yönelik asimilasyon politikası izlenmiştir. Bu politika ile arzu edilen sonuçlar alınamayınca, imzalanan kraliyet talimatlarıyla "katolik-papalık" doktrini özümsemeleri teşvik edilmiştir. Katolik kilisesiyle İspanyol engizisyonu da bu politikaya destek vermiştir.[73]

İspanya'da müdeccenlerin asimilasyonu uzun bir süreçti ve bilhassa Gırnata'daki Müslümanlara öncelik verildi. İspanyol idaresi, Müslüman nüfusun yoğunluğunun olası bir tehlike teşkil ettiğini düşünüyor ve Katolik kilisesi de, İspanya'da Hıristiyan birliği oluşturmak adına taleplerini sürekli şekilde bildiriyordu.[74]

Moriskolar, 1500'den bu yana Hıristiyan inançlarının samimiyeti ve İspanya'ya olan sadakatleri konusunda şüphelerle karşı karşıyaydı. Kraliyet ve kilise yetkilileri, moriskoların kültürel asimilasyonunu hızlandırmak için çaba sarf etti, ancak bu girişimler genellikle geri tepti. 1508'de başlayan bir dizi ferman, moriskolar arasında eski dini inançların gizlice sürdürülmeleri gibi uygulamalardan şüphe duyularak çeşitli gelenek ve görenekleri yasakladı.[75]

[72] Feridun Bilgin, "Endülüs'te Kalan Son Müslümanların (Moriskolar) İspanya'dan Sürgünü (1609-1614)", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 13, S. 2 (2013), s. 39.
[73] Bilgin, "Endülüs'te Kalan Son Müslümanlar", s. 38.
[74] Özdemir, "Müdeccenler", s. 466.
[75] Coleman, *Creating Christian Granada*, s. 7.

1. 2. 1. Kardinal Cisneros'un Gırnata'daki Faaliyetleri

Üçlü yönetimin mensuplarından Talavera'nın uyguladığı yöntemler önemli sonuçlara ulaşmış olsa da, Katolik din adamlarınca Hıristiyanlaştırma oranının yeterli seviyeye ulaşamaması başpiskoposa muhalif seslerin çıkmasına sebep oldu. Kraliçe I. Isabel, Talavera'nın yöntemlerinin hızlı sonuçlar vermemesi nedeniyle hayal kırıklığına uğradı.[76] Sert yöntemlerin en büyük destekçisi, 1499 yılında Katolik Hükümdarların yanında Gırnata'yı ziyaret eden Toledo Başpiskoposu Cisneros olmuştu.

Cisneros, bağnaz bir yaklaşımla, hoşgörü sahibi politikalarıyla Talavera'yı hızlıca devre dışı bıraktı ve Müdeccenlerin rızası olmadan toplu vaftiz törenleri düzenlendi. Kardinal Cisneros, bölgeyi tanıyan idarecilerin onayı bulunmamasına rağmen, Gırnata'nın tesliminde Müslümanlara verilmiş taahhütleri çiğnemeyi göze almıştır. Cisneros'un Hıristiyanlığa çağrı ve vaftiz işlerini Talavera'dan devralmasından sonra, halkın Hıristiyanlığı anlayabilmeleri için Arapça metinler yazılması talebini katı şekilde reddetti. Onun bu davranışı, Talavera'nın aksine misyoner bir tavır sergilemekten çok engizisyon zihniyetine sahip olduğunun önemli bir örneğiydi. Sonuçta bu insanların belki de samimi bir şekilde din değiştirmesine sebep olabilecek yöntemleri ortadan kaldırıyor ancak onları yine de din değiştirmeye zorluyordu.[77]

Bu süreçte bilhassa Albayzin (Albaicín) bölgesinde bulunan birçok cami kiliseye dönüştürüldü ve Arapça neşredilmiş eserler yok edildi.[78] Müslümanlar üzerine yapılan baskının sonucunda kısa süre içerisinde Gırnata şehri içerisinde üç isyan patlak verdi. 1499'da Beyyâzîn (Albaicin), 1500'de Büşürât (Alpujarras) ve 1501'de Ronda ve Bermeja'da isyan başlatıldı.[79] Yaşananlara dair Katolik Hükümdarların şaşkınlığını belirten ve onların Cisneros'un yöntemlerinin tasvip etmediklerini belirten savunma yazılarına

[76] Coleman, *Creating Christian Granada*, ss. 6-7.
[77] Henry Charles Lea, *İspanya Müslümanları: Hıristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri*, çev. Abdullah Davudoğlu, İstanbul: İnkılab Yayınları, 2011, s. 45.
[78] Özdemir, "Gırnata", s. 53.
[79] Özdemir, "Müdeccenler", s. 466.

rağmen Isabel ile Fernando'nun bu duruma dahil olarak sorumluluk alabileceği de bir gerçektir.[80]

İspanyol Krallığı isyanla kanlı bir şekilde başa çıktıktan sonra, müdeccenlerin Gırnata'nın teslimi sırasında yapılan mütarekeye sadık kalmadığını öne sürerek Hıristiyanlığı kabul etmeleri şartını sundular. Sürgün ve din değiştirmek arasında kalmış olan Müslümanların büyük bir çoğunluğu toprakların kopmamak adına vaftiz edilmeyi kabul etti. Hıristiyanlığa yeni girmiş olan bu kesimin hala din değiştirmemiş olan Müslümanlardan etkilenmemesi adına farklı bölgelerden gelmiş olan müdeccenlerin Gırnata'ya alınmasına izin verilmedi. Bu süreç sonunda din değiştirmeyi kabul etmeyen Müslümanlar yerlisi oldukları topraklardan sürülürken, bahsedilmiş olduğu gibi büyük bir çoğunluk Hıristiyanlığı kabul etmek zorunda kaldı. Navarra'daki Müslümanların bir kısmı Fransa'ya göçerken kalanlar da dindaşları gibi sürgüne uğradı.[81]

İber Yarımadası'nda Isabel, Kastilya Kraliçesi olarak taç giymiş, eşi Fernando ise Aragon Kralı olarak hüküm sürmekteydi. Evli olmalarına rağmen, her biri kendi topraklarında egemenlik ve yönetim gücüne sahipti. II. Fernando, kendi idaresindeki Aragon krallıklarındaki müdeccenlerin İslam'ı uygulamalarına izin verirken, I. Isabel, Kastilya Krallığı'nda Hıristiyan olmayan tüm müdeccenlerin sınır dışı edilmesine karar verdi.[82] İberya'nın kalbinde yer alan Kastilya bölgesi, yarımadanın gerek finansal gerekse de askeri açıdan temelini oluştururken Aragon ise yarımadanın kuzey topraklarında yer alırken, genellikle Akdeniz üzerinden gerçekleştirdikleri ticaret ile uğraş halindeydiler. Kastilya Krallığı daha merkezi bir idareden oluşurken Aragon için federatif bir yönetime sahip olduğunu söylemek mümkündü. Bu krallığa bağlı olan Katalonya ile Valencia, önemli ayrıcalıkları ellerinde bulundururken kendilerine ait cortes adı verilen aristokrat mecleri aracılığıyla merkez olan Aragon'dan ayrı kanunlara sahip olabilmekteydi. Aragon Krallığı'na bağlı denizaşırı Napoli Krallığı ise İtalya

[80] Braudel, *Akdeniz II*, s. 92.
[81] Özdemir, "Müdeccenler", s. 466.
[82] Coleman, *Creating Christian Granada*, ss. 6-7.

topraklarının güneyine sahipti.[83] 1516'da II. Fernando'nun ölümü, takip eden yıllardaki Germanias İsyanı gibi gelişmeler sonucunda Valencia'da yeni bir "morisko sorunu" ortaya çıktı ve İspanya'nın son müdeccen nüfusu da sürgüne gitmek ile Hıristiyanlığı kabul etmek arasında kaldı.[84]

1492-1570 yılları arasındaki dönemde, Gırnata şehrinin tarihi, resmi krallık politikasındaki değişimler tarafından fazlasıyla etkilendi. Bu dönemde, Kastilya krallığındaki dini ve etnik azınlıklara yönelik politikalar incelendiğinde, iki önemli gelişme görülür. Bunlardan ilki, yukarıda da bahsedildiği üzere Katolik Hükümdarlar tarafından, Müslüman halka Hıristiyanlığa geçme ya da krallığı terk etme seçeneği sunulmasıdır. Gırnata'da kalan müdeccenlerin topluca vaftiz edilmesinin, kraliyet politikasının tutarsızlığından kaynaklandığı ve koordineli bir şekilde yapılmadığı söylenebilir. Kraliçe I. Isabel'in, fethedilen Gırnata'daki dini azınlıklara karşı kocasından daha sert bir tutum sergilediği bilindiğinden yapılan vaftizlerin bu tutum üzerine gerçekleştiği bu konu hakkındaki teorilerden birisi olmuştur.[85]

Morisko kimliği de 1502'da çıkan fermanın bir eseridir. Sürgün edilmeyip Müdeccen olarak adlandırılan Müslümanlar artık "nuevos cristianos convertidos de moros" daha sonrasında da Morisko olarak bilinmekteydiler. Bu kelime hem rızası ile hem de rızası dışında Hıristiyanlığı benimseyen eski Müslüman topluluğuna verilmişti. Kökeni Latince ve İspanyolca olan Morisco kelimesi Kuzey Afrikalı (Mağripli) anlamındaki Moro ve İspanyolca'da küçültme için kullanılan -isco ekiyle birleşmesiyle ortaya çıkmıştır.[86]

[83] Hüseyin Serdar Tabakoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2011, s. 14.
[84] Coleman, *Creating Christian Granada*, ss. 6-7.
[85] Coleman, *Creating Christian Granada*, ss. 5-6.
[86] Kılıç, "İspanyol Engizisyonu", ss. 92-93.

1. 2. 2. Katolik Hükümdarlar, V. Carlos ve II. Felipe Dönemlerinde Morisko Toplumu ve Gırnata'nın Durumu

İspanya, XV. ve XVI. yüzyıllarda kültürel dönüşümün ve çatışmanın yol ayrımında durmaktaydı. Reconquista'nın coşkusuyla hareket eden Katolik Hükümdarlar, dinin her zaman baskın bir rol oynadığı birleşik bir İspanyol kimliği oluşturmaya çalıştılar. Yahudi nüfusunu İspanyol topraklarından kovan 1492 tarihli ferman, baskı altında Hıristiyanlığı kabul eden Müslümanların torunları olan Moriskoların karşılaşacağı zorlukların habercisi oldu. Taht önce V. Carlos'a ve daha sonra II Felipe'ye geçerken, Moriskoların Gırnata'daki durumu bir dizi karmaşık değişim geçirdi. Her ikisi de kendine özgü vizyon ve hedeflere sahip olan bu hükümdarların dönemlerinde, Müslüman mirasları ile Hıristiyan bir monarşinin talepleri arasında kalan Morisko nüfusu kimlik, bağlılık ve hayatta kalma sorunlarıyla boğuşmaktaydı.

XVI. yüzyılda, Moriskolar için Gırnata'da 20 kilise kuruldu ve bu yerlerde ilmihaller kullanılarak Hıristiyan doktrini öğretildi. Pedro Patricio Mey'in neşrettiği "Yeni Din Değiştiren Moriskolar'ın Eğitimi İçin İlmihâl" (Catecismo para instrucion de los nuevamente convertidos de Moros) adlı ilmihal, Moriskoların eğitimi için kullanıldı. Mahallelerdeki kiliselerde disiplin içinde eğitim faaliyetleri yapıldı ve Müslüman çocukları için özel okullar açıldı, bu kiliselerde görev yapan din adamlarından da bu eğitimi özenle ve aralıksız gerçekleştirmeleri istenmiştir. Tutulan kayıtlarla birlikte bu eğitimlerden kaçınan Moriskolar engizisyon mahkemesine iletilmiştir.[87]

Endülüs Müslümanlarının, Hıristiyanlığa geçmeden önce "kafir" (infidel) olarak görülen inanışları sebebiyle Hıristiyan bölgelerine yerleştirildikten sonra ağır bir gözetim altında oldukları, takiyye ile inançlarını taze tutmaya çalışmalarından anlaşılabilmektedir. Müslüman aileler, Ramazan ayında Hıristiyan aileler tarafından sık sık yemeğe davet edilirler ve daveti kabul etmeyenler engizisyona bildirilirdi. 1591 yılında Belensiye (Valencia) civarındaki Mislata'da yüz, Karliyet'te iki yüz dosya Ramazan'da oruç

[87] Feridun Bilgin, "Katolik İspanyol İktidarında Endülüs Müslümanları'nın Kimlik Mücadelesi: Moriskolar Örneği", *Milel ve Nihal,* C. 11, S. 1 (2014), s. 54.

tutulduğuna dair şikayetler üzerine açıldı ve kırk Müslüman ailesi oruç tuttuğu iddiasıyla suçlandı. Bu süreçte engizisyon, Moriskoların İslami gelenekleri takip ettiğini rapor eden Hıristiyan komşularını da ödüllendirerek bu davranışlarını sürdürmeye teşvik etmiştir.[88]

İspanya'da yaşayan Moriskolar, muhbirlik yapmadıkları takdirde kötü niyetli olarak kabul edildi. Sahura kalktığı için suçlananların yanı sıra şarap üretimi yaptığı halde tüketmeyi reddetmesi Juan Herrador adındaki Moriskonun da engizisyonca suçlanmasına sebep olmuştur. Engizisyon mahkemeleri, "bismillah" kelimesini zikretmek gibi İslam'ın alametlerini kullanmayı suçlamada bulunmak için yeterli görmüştür.[89]

Moriskolar gözetim altında tutulduğu bir başka önemli alan da aileleri olmuştur. Kilisenin doktorini, yeni doğan her insanın günahlarından temizlenmesi için vaftiz edilmesi gerektiğini söyler, Morisko kadınların da çocuk doğurtmaları bu sebepten dolayı yasaklanmış ve doğumları Hıristiyan bir ebeye yaptırılmak zorunda kalmışlardır. Bölgedeki rahipler ve din adamları, her yeni doğan çocuğun haber verilmesi gerektiği konusunda görevlendirilmişler ve bunu görevini yerine getirmeyenler maddi olarak cezalandırılmışlardır.[90]

İspanyol yetkililerin Moriskoları asimile edememe korkusu, denetimlerinin yetersiz olduğu düşüncesi, onları izole etmek için uzak coğrafi bölgelerde bulunan yerleşim bölgelerinde yaşamaya zorladı. Bu niyetle II. Felipe döneminde verilen bir kararnamede emredildiği şekilde; Gırnata, Vega, Lecrin Vadisi ve Malaga'daki (Maleka) Moriskoların Extramadura ve Galicia mevkilerine, Vadias, Baeza (Beyza) ve Almanzora Nehri etrafındaki sakinlerin Leon'a, Almeria (Meriye) ve çevresinde yaşayanlar da Sevilla (İşibiliyye) sevk edilecektir. Aynı zamanda Moriskoların Gırnata ve çevresindeki şehirlere göç etmeleri de yasaklanmıştır. Bir diğer önemli konu da Moriskoların Valencia'nın (Belensiye) kıyı bölgelerinde yaşayanlarının

[88] Bilgin, "Kimlik Mücadelesi", s. 55-56.
[89] Bilgin, "Kimlik Mücadelesi", s. 56.
[90] Bilgin, "Kimlik Mücadelesi", s. 57.

gibi diğer devletlerle ile iletişim kurabilecekleri bölgelerden uzaklaştırılarak, İberya'nın merkezine yerleştirilmesiydi.[91]

İspanya'daki çeşitli dini gruplar arasında büyük bir potansiyeli bulunan Moriskoların Hıristiyan cemaati ve inancında asimile edilmesi devlet yetkilileri tarafından hedeflenmiştir. Bu niyetle, kraliyet talimatları aracılığıyla, İspanyol Katolik Kilisesi'nin benimsediği yöntemler ve engizisyonun soruşturma ve cezalandırmalarıyla Morisko toplumunun dini inançlarıyla olan bağlarının ortadan kaldırılmasına çaba sarf edildi. Moriskoların dili olan Arapçayı herhangi bir şekilde kullanmak yasaklandı ve böylece Endülüs Müslümanlarının yazılı kültürü ortadan kaldırılmış oldu.[92]

Moriskolar, toplumsal kimliklerinin kaybolmaması için çaba sarf etmişlerdir. Bu çabaları kapsamında, Hıristiyan törenleriyle vaftizi gerçekleştirilen çocukların İslam dinine uygun adlar verilmesi amacıyla saklı olarak "fada" veya "fadas" adında törenler yapılmış ve erkek çocukların sünneti önemli bir yere sahip olmuştur. Kilisede Hıristiyan inancı ve adetlerine uygun yapılmayan evliliklerin devlet tarafından kabul görmemesi nedeniyle, Moriskolar, öncelikle kilisede Hıristiyan törenlerini taklit edip evlerinde İslam dinine uygun şekilde yeniden evlilik merasimlerini gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca, Moriskolar arasında akraba evlilikleri yaygın olup ve kilise tarafından bu evliliklerin "küfür" olduğu kabul edilmekteydi. María Fiñana gibi bazı Moriskolar, akraba evliliğinin yasak olması gibi kilise kanunlarına uymadığı için engizisyon mahkemesine çıkarılmışlardır.[93]

Moriskolar, Arapça`nın unutulmasına karşı çıkmak için meydana getirdikleri "Aljamiado" diliyle mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bu dil, İspanyolca'nın Arap harfleriyle yazıldığı bir melez dil olarak tanımlanabilir. İspanyolca'daki "aljamia" kelimesi, Arapların genellikle yabancı bir dil için kullandıkları "el-acemiyye" kelimesinden türetilmiş olup, Aljamiado, on yedinci yüzyılın ilk

[91] Bilgin, “Kimlik Mücadelesi”, s. 58.
[92] Bilgin, “Kimlik Mücadelesi”, s. 60.
[93] Bilgin, “Kimlik Mücadelesi”, s. 64.

dönemlerine dek Endülüs'te Müslüman ve Yahudi toplulukların yanı sıra Araplaşmış olan İspanyollar tarafından da kullanılmıştır.[94]

20 Haziran 1511'de Gırnata'lı Moriskoların vaftiz törenlerinde vaftiz babası görevi üstlenemeyeceğini ve helal kasapların kapatılıp, hayvan kesim işinin eski Hıristiyanlar (cristiano viejo) tarafından yapılabileceğini bildiren bir ferman yayınlandı. Devamında, Gırnata'da terzilerin ürettiği kıyafetlerin Müslümanların tarzından olması yasaklandı. 29 Temmuz 1513'de Moriskolu kadınların suratlarını kapamalarını yasaklandığını, bu yasağın iki sene içinde yürürlülüğe geçeceğini bildiren bir ferman yayınlandı. Bu fermana uymayan kadınların kapalı kıyafetlerine el konulup eğer devam edilirse kırbaçlanmadan sürgüne kadar farklı cezalarla cezalanabilecekleri ilan edildi.[95]

Takip eden yıllarda gerçekleşen Comunerolar İsyanı (Guerra de las Comunidades de Castilla) on altıncı yüzyılda İspanyol monarşisinin başına gelmiş önemli olaylar arasında yerini almıştı. 1520-21 yıllarında meydana gelen ayaklanmanın fitilinin ateşlenmesi, vergiler konusunda yaşanan sorunlar sonucu olmuştur. Bu vergi anlaşmazlığı, Kastilya'da toplanmış olan vergilerin yine bu krallık içerisinde kullanılması fikrinden doğarken, isyanın içinde de ismi geçen *comunidad* yani toplulukların (bürokrasinin içinde yer alan loncalar, üniversiteler vb.) bu vergilerin kullanılacağı alanlarda söz sahibi olmaları talebinde bulunulmuştur. İsyanın dış yüzünü oluşturan bu sebeplerin yanı sıra İmparator V. Carlos'un hükmünün kabullenilmemesi de altta yatan nedenler arasında olmuştur.[96] Kılıç gücüyle bastırılan bu ayaklanmanın devamında Valencia'da çıkan *Germanias* ya da *Kardeşlik İsyanı* (Rebelión de las Germanías, 1520-23) da Comuneros İsyanı'na benzer motivasyonların sonucunda doğmuştur. Olayların kontrolden çıkmaması amacıyla 1522'de V. Carlos, isyancılara af getirerek düzenlemeler yapmaya karar verdi.[97]

[94] Bilgin, "Kimlik Mücadelesi", s. 65.
[95] Carr, *Blood and Faith*, ss. 92-93.
[96] Andı, *Dünya Savaşının İnşası*, ss. 95-96.
[97] Andı, *Dünya Savaşının İnşası*, s. 97.

Comuneros ve Germanias isyanları incelenirken, bu isyanlardan ilki olan Comuneros İsyanı'nın Kastilya'da, ikincisi Germanias İsyanı'nın ise Aragon'da çıktığını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Aragon tacına bağlı Valencia'da ikamet eden Müslümanların yaşamış olduğu süreç bizzat devlet dahil olmadan cereyan ederken, Kastilya tacına bağlı Gırnata ise devlet politikası haline gelen vaftizler ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple Morisko problemlerinden bahsederken farklı bölgelerin farklı süreçlerden geçmiş olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.[98] Aragon'da farklı bir politika izlenmesinin nedeni, bu bölgedeki idarecilerin topraklarının işletilmesinde Müslüman iş gücüne bağımlı olmalarının yanı sıra Endülüs uygarlığının miraslarından olan tarım bilgisine sahip olmalarıydı. Bu nedenledir ki, Tortosa ve Barcelona'da bulunan asil meclisleri, on altıncı yüzyılın ilk çeyreğinde kendi alanlarında ikamet eden Müslümanların ancak kendi rızaları dahilinde Hıristiyanlığa geçebileceklerini söyleyen sözleşmeler elde ettiler. Fakat 1520 yılında Valencia'da, arazi sahiplerinin aleyhinde, muhafazakar köylülerin büyük kısmını çektiği Germanía İsyanı patlak verdi. Hıristiyan din adamlarının da desteklediği bu isyanda müdeccenler de isyancıların hedefindeki gruplardan olarak rızaları olmadan Hıristiyanlığa geçirildiler ve camiler isyancılar tarafından kiliselere dönüştürüldü. Müslümanları destekleyen yetkililer, ayaklanma bastırıldıktan sonra bu vaftizlerin geçersiz sayılması gerektiğini söylese de, I. Carlos 1525 yılında müdeccenlerin vaftizlerinin, onların izni olmaksızın yapılmış olsa bile geçerli olacağını açıkladı. Sonrasında da Papa VII. Clement'in önerileri ışığında bahsi geçen bölgelerdeki müdeccenlerin ancak köle konumunda olmaları durumunda buradaki hayatlarına devam edebileceğini ve Hıristiyanlığa girmeyi kabul etmedikleri durumlarda ise İber Yarımadası'ndan sürülecekleri yönünde fermanlar çıkarıldı. Bu talimatlar bilhassa Valencia'da karışıklıklara neden oldu fakat müdeccenler isyanların neticesinde mallarından, ibadet yerlerinden edilip zorla vaftiz edilerek Hıristiyanlaştırıldı. İberya'da ikamet

[98] Braudel, *Akdeniz II*, s. 93.

eden son müdeccen topluluğu da böylece Moriskolara (İspanya'daki Hıristiyanlaştırılmış Müslümanlar) devşirildi.[99]

Comuneros ve Germanias İsyanları, İspanya'da yaşanan siyasi ve toplumsal değişimlerin birer yansımasıdır. Bu isyanlar sırasında, Moriskolar isyancıların hedefleri arasında yer almış ve bu durum İspanya'da yaşanan dini ve etnik çatışmaları daha da derinleştirmiştir. Aynı dönemde, engizisyon ve engizisyon mahkemeleri, dini homojenleşme çabaları için kullanılan önemli araçlardan biri olmuştur.

Dönemin önemli aktörlerinden olan engizisyonu incelemek, Yahudilerin geçmişte, Müslümanların ise bilhassa bu yüzyılda yaşamış olduğu baskıyı anlamak adına faydalı olacaktır. Engizyon, Latince bir kelime olan inquistiodan gelir ve mahkeme sürecini kasteder. Günümüz anlamıyla sorgu, soruşturma anlamına gelir. Din düşmanları olarak bilinen kesimi sorgulayıp cezalandırmayı amaçlarlar. Sorgunun başındaki kişi de engizitördür.[100]

Müslümanlara nazaran daha yüksek meviklere gelmeyi başaran Yahudiler, Müslümanlara göre daha tehlikeli olarak görünüyorlardı. Müslüman kesim daha çok hayvancılık, marangozluk ve dokumacılık gibi meslek gruplarında temsil edilip, kalifiye sınıfında sayılmaktaydılar.[101] Yahudi dönmelerin ulaştığı mevkilere kıskançlıkla yaklaşılıyordu. 1412'de Valencia'da, 1449'da da Toledo'da Yahudi karşıtı kanunlar ilan edildi. Sevilla'da San Pablo Dominiken keşişi Alonso de Ojeda, Yahudilerin ve dönmelerin Krallığa sunduğu tehlikelere odaklanmıştı. De Ojeda, dönme mahallesinde yaptığı inceleme sonrası gittiği Kurtuba mahkemesinde, Sevilla'lı Müslüman dönmeler ve Yahudilerin Paskalya haftasında Hıristiyanlıkla dalga geçtiklerine şahit olduğunun ifadesini verdi. Dini değerlerin hakarete uğramasından hoşnut kalmayan Katolik hükümdarlar bu durum üzerine Papa IV. Sixtus'tan İspanyol engizisyonunun kurulması için talepte bulundular. Papa, ferman yayınlayarak Roma'dan İspanya'ya gidecek bir engizisyonun kurulmasını onayladı. Isabel ve Fernando 1480'de ilk engizisyon mahkemesi

[99] Özdemir, "Müdeccenler", ss. 466-467.
[100] Kılıç, "İspanyol Engizisyonu", s. 94.
[101] Kılıç, "İspanyol Engizisyonu", s. 91.

Sevilla'da kurdu. Aynı şehirdeki San Pablo Dominiken manastırından Miguel de Morillo ve Juan de San Martin engizisyonda görevlendirildi. Alonso de Ojeda da 1481 yılında ilk engizisyon soruşturmasında görev almıştır. 1483 yılında ilk genel engizitör San Pablo Dominiken manastırından Tomás de Torquemada seçilmişti. İspanyol engizisyonuna 1484, 1485, 1488 ve 1498 yıllarında talimatlar alınmıştır. 1498 talimatında engizisyon mahkemesinin mevcudu belirlenmiştir. Buna göre tribunalde bir hukukçu bir ilahiyatçı veya iki hukukçudan oluşan iki engizitör olması gerekmekteydi. Bunun yanı sıra bir mahkeme üyesi, icra memur ve savcının da mahkemeye katılması lazımdı. Kendisinden sonra gelen Diego de Deza, 1500'de yeni talimat çıkardı. Görevleri sadece sorguya çekmek olan engizitörlerin görevleri kapsamı genişletilerek ceza verme yetkisi de verildi. Papa tarafından engizisyon faaliyetlerinin takip edilmesi için gönderilen Lorento 30 yıl içinde yaklaşık 13.000 canlı yakılma cezasına ve 200.000'den fazla kişinin farklı cezalara çarptırıldığını anlatmaktadır. Mağdurların çoğuna dinden sapma suçu dayattırılırken, Yahudiliğe döneceğinden şüpheli conversolar ikinci sırayı alırken üçüncü sırada Güney İspanya'daki Müslümanlar bulunuyordu.[102]

Engizisyon, Müslümanların inançlarındaki samimiyeti anlamak için birden fazla yöntem kullandı. Bunlardan birisi Müslüman dini inançlarını yerine getirip getirmediğini takip etmekti. Buna ek olarak çocuklara konulan isimler, namaz kılma, oruç tutma, dini bayramları kutlama, cenaze törenleri ve hatta İslam'da yasaklı şeylerden uzak olup olmadığını takip etmek vardı.[103]

Eski Hıristiyanlar'ın sahip olduğu genel kanı, Moriskoların, Müslümanlıktan kalma geleneklerini sürdürmesi durumunda bunun önüne geçmek için durumu engizisyona bildirmelerinin vicdani bir sorumluluk olduğu şeklindeydi.[104] Engizisyonun da sorguya çekebilmek için öncelikle şüphelendikleri Müslümanların biri tarafından ifşa edilmesi veya bir muhbir tarafından şikayet edilmesi gerekiyordu. Engizisyon mahkemesine çıkan

[102] Kılıç, "İspanyol Engizisyonu", s. 96-99.
[103] Kılıç, "İspanyol Engizisyonu", s. 100.
[104] Pascual Boronat y Barrachina ve Manuel Danvila y Collado, *Los Moriscos Españoles y su Expulsión: Estudio Histórico-Crítico*, Valencia: Imprenta de Francisco Vives Mora, 1901, ss. 269-270.

sanığın mahkemedeki savunması kusur ve tasvip olarak ikiye ayrılır. Kusurda, muhbirin adını tahmin ederek kasıtlı olarak şikayet ettiğini kanıtlaması gerekiyordu. Tasvipte ise dönme durumunun tersini kanıtlayacak bir şahit bulmaktı.[105]

Mahkemeye çıkan kişilerin sadece itiraf etmeleri, uzlaşma merhametine ulaşmaları için yeterli değildi. Merhametten yararlanmak için bir sanık en yakından en uzak tanıdığına kadar bu suçu işleyen herkesi mahkemede ifşa etmesi gerekiyordu. Kadın kocasının izni olmadan böyle bir suçu işleyemez, bir çocuğun ise ailesinin rızası olmadan böyle bir suçu işleyemeyeceği düşünülürdü. En küçüğünden en büyüğüne engizisyonun eline düşen bir aile ferdi beraberinde diğer aile üyelerini de getirdi. Auto-da-fé adı verilen törene çıkan aile üyeleri, ne kadar inkar edip, Hıristiyanlığa olan imanını kanıtlamaya çalışsa da diğer iki şahit nedeniyle cezadan kaçamazdı. Durum böyle olunca mahkeme, sanıkların yakılması için sanıkları görevlilerin eline bırakılıyordu.[106]

Engizisyon hakkında verilen bilgiler on altıncı yüzyılın geriye kalan döneminde yaşanan olayları idrak edebilmemizde yardımcı olacaktır. 1492 sonrasında Gırnata şehrinin dinamiklerinde de önemli değişiklikler yaşanmıştı. Önemli arazilerden bazıları Hıristiyan soylular tarafından alınmış, bu soylulardan olan Juan Enriquez, 1568 senesinde Moriskoları müdafaa etmiştir. Bölgede birçok memur ve din görevlisi faaliyete alınırken, bu kitle arasında sorumluluklarını yerine getirmek konusunda başarısız olan kısım azınlıkta değildi. Bazı din adamları ve memurlar, Moriskolarla ilgili tutumlarıyla adaletten uzaklaşabilmekteydi ve bu durum Moriskoların hayatlarını kaybetmelerine neden olacak derecede aşırılıklar içermekteydi. Sonuçta, Moriskoların Hristiyanlığa karşı olumsuz duyguların körüklenmesi meydana çıkmaktaydı.[107] İdarecilerin aşırı fanatik yaklaşımları ve aç gözlülükleri bu halkın din değiştirmeye olabilecek en ufak sempatisini de ortadan kaldırmak için yeterli bir sebepti.[108] Bu durumun Moriskolara

[105] Kılıç, "İspanyol Engizisyonu", s. 101.
[106] Kılıç, "İspanyol Engizisyonu", s. 101.
[107] Boronat y Barrachina ve Danvila y Collado, *Los Moriscos*, s. 270-271.
[108] Lea, *İspanya Müslümanları*, s. 199.

karşısında hissetmiş oldukları üstünlükten meydana gelmiş olabileceğini söylemek mümkündür. 1561 yılında, bölgede araştırmalarda bulunan Hurtado isimli İspanyol, burada on senedir adaletin hakkıyla yerine getirilmediğini belirtirken Moriskolar aleyhinde oluşan yozlaşmaya dikkat çekmiştir. Bütün bu yozlaşmaya rağmen buradaki Moriskoların isyan şüphesiyle suçlanması, kendi aç gözlülüklerini hasıraltı etmek niyetinden doğmuş olabileceğini eklemektedir.[109]

Moriskolara mensup Vahran'lı müftü Ahmad ibn Abi Jumah, İspanya'daki Müslümanlara takiye etmeleri önerisinde buluyordu. Jumah, Moriskoların altında kaldığı zulmün farkındayken inançlarına sıkı sıkı bağlanmaları gerektiğini söyleyip, içindekileri dışa vurmamalarını öneriyordu. Hıristiyan ayinlerine katılıp dualarını kalbiyle etmeselerde söylemeleri, İslam'da yasakları şeyleri yapıp, dışa vurmamayı, gün içinde namaz kılamayanları da gece kılmaları önerisinde bulunmuştu.[110]

1587 yılında Damian Doblet isimli bir fakih Valencia'lı bir fakih ikinci sefer Engizisyon tarafından tutuklanır. Mahkemesine çıkan şahitler Doblet'in ud eşliğinde elliye yakın insana vaaz verdiğini söylerler. Şahitlerden biri o günü şöyle anlatır:

> *"Cuma geceleri Moriskolar Doblet'in evine şık kıyafetler giyerek giderler. Muhammed'in dinini anlattığından şüphelendiğimiz bir gece evin kapısından girmeye çalıştık fakat kapı kilitliydi. Ses geçirmez bir kapıyı açtığımızda ardında elinde udu ile oturan Doblet'i ve oradan okuyup şarkı söylediği bir kitabı açan Moriskolu birini gördük."*

İspanya'da 16. yüzyılda Moriskolar bu şekilde pekçok kez buluşmuşlardır. Bazen gizli gizli toplanıp bir fakihten vaaz dinlerken Kuran okudukları bilinir. Eğer bir fakih yoksa da bu vecibeler ailenin en büyük erkek bireyi tarafından yürütülürdü. Yapılan dayatmaların aslında dini baskı yatmıyordu. Asıl amaç, adetleri ve kültürleriyle birlikte etnik bir azınlığı ortadan kaldırmaktı. Moriskolar çok dindar olmasa bile zulüm görebilirlerdi. Hıristiyan bir toplumda, farklı bir dil, kıyafet, yemek onların işkence görebileceği anlamına geliyordu. İspanyol dini ve seküler yetkililer bu

[109] Braudel, *Akdeniz II*, s. 94.
[110] Carr, *Blood and Faith*, ss. 125-126.

kültürel farklılıkları ortadan kaldırmaya gittikçe kararlı olmaya başlamışlardı. Böyle olunca bu farklılıklar farklılık olarak görülmeyi bırakmış, artık bir başkaldırı sembolü haline gelmişti.[111]

Bu dönemde genel olarak, birçoğu Gırnata Emirliği döneminden kalan soyluların oluşturduğu Gırnata'daki sözcüler, herhangi bir Hıristiyan fikrine ya da hükümete bariz şekilde aykırı olmadığı sürece Müslüman cemaatlerinin huzurunun korunması gerektiğini zaman zaman kibarca, bazen de ateşli şekilde belirtiyorlardı. Bu politikanın karşısında yer alacak olan, Hıristiyan idareciler arasında iki farklı cephe oluştu. İlki, Gırnata'nın ele geçirilmesinin ardından oluşturulan Katolik yönetimindeki yapıların kurulması sırasında ve bilhassa 1505 yılında Ciudad Real'den buraya taşınan Chancilleria ile avukatların meydana getirdiği bürokratlardı. İkinci grup ise Engizisyon'du. Özellikle Jaen'de bulunan engizisyon mahkemesinin 1526 yılından itibaren merkezinin Gırnata'ya alınmasıyla bu iki denetim kurumu da aynı bölgede faaliyet göstermeye başlamıştı. Her iki grup da İspanya ile Katolik Kilisesi'nin merkezileştirme amaçlı güttükleri siyasetin farklı kollarını oluşturuyordu, fakat kendilerine ait gündemleri de bulunuyordu ve yerel menfaatler bazen İspanyol Krallığı'nın menfaatleriyle uyuşmayabiliyordu.[112]

Kastilya Kraliçesi Isabel 26 Kasım 1504'de ölmeden önce kocasına Müslümanlarla savaşın devam etmesini vasiyet etmiştir. Kızı Juana'nın kocası I. Felipe öldüğünde Kastilya bir buhrana daha girmişti. Akli sorunları ile bilinen Juana, Felipe'nin yerine tahta geçtiğinde babası Fernando, Kastilya tahtını geçici bir süreliğine yönetti. Sonradan Şarlken olarak tanıyacağımız V. Carlos tahta geçecek yaşa kadar Fernando ve Cisneros kral naibliği görevi gördü. 1517 yılında I. Carlos adıyla Kastilya ve Aragon kralı olarak taçlanan kral ile Habsburg hanedanı İspanya'ya gelmiş oldu. Böylece Habsburglar bu toprakları kendi yönetimleri altında birleştirdi. Bu gelişmelerin sonucunda İspanya'nın Avrupa'daki rolü değişti. 1519'da I. Carlos, V. Carlos adı altında yeni Kutsal Roma İmparatorluğu imparatoru oldu. Hıristiyanlığın yeni önderi olan Şarlken, Amerika'da İspanyol kolonilerinin de fethiyle üç kıtayı

[111] Carr, *Blood and Faith*, ss. 126-128.
[112] Leonard Patrick Harvey, Muslims in Spain, 1500 to 1614, Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 2005, s. 206-207.

kapsayan çok uluslu bir Hıristiyan devletinin başında, tarihin gelmiş geçmiş en güçlü liderlerinden birine dönüştü. İmparatorluk seçiminde Alman ve Hollandalı bankacılara borçlanan V. Carlos ölene kadar maddi sıkıntılarla uğraştı. O, İspanya'daki Müslümanların hayatını belirleyen Habsburg hanedanından olan ilk kraldı. Krallığı süresince kendisini İspanya'da değil, Afrika ve Avrupa cephelerinde bulmuştur. Kendisi imparatorluğun bitmek tükenmek bilmeyen sorunlarıyla uğraşırken birçok bölgede idareyi kral naiblerine ve vekillerine etmiştir.[113]

V. Carlos, 1526 yılının Haziran ayında karısı Isabella ile balayını geçirmek için hükümdarlığında ilk ve son kez Gırnata'ya geldiğinde Morisko halkı krallarını dans ve şarkılarla karşıladı. Elhamra Sarayı'nda altı ay geçiren İmparator, bu tecrübeyi hayatının en güzel altı ayı olarak nitelendirmiştir. Balayını devlet işleriyle geçiren kral sayısız elçiyi ağırlamıştır. Bu elçilerden ikisinden biri Venedikli Navagero diğeri de Kont Frederick'in doktoru Johannes Lander'dı. Hem Lander hem Navagero iki kültürün de birlikte olduğu San Juan festivalinden etkilendiklerini yazarlar. Burada V. Carlos, Moriskoların dini vecibelerini yerine getirmediği hakkındaki raporlardan çekiniyordu. Bu raporların yanı sıra Gırnatalı Moriskoların, Hıristiyanlar tarafından taciz edilip rahatsız edildiği haberlerini şaşkınlıkla karşılamıştı. Bu haberlere tepki olarak Piskopos Guadix ve Gırnata Başpiskoposu olacak olan Gaspar de Avalos'dan bu durumu araştırmasını istedi. Kurulan komisyon, Moriskoların tacize uğradığını doğrulasa da Moriskoların yeni Hıristiyan olduklarını, gerçekten samimi şekilde Hıristiyan olanların bir elin beş parmağını geçmeyeceğini söyleyerek soruşturmanın devamını getirmediler.[114]

Moriskoların bütün serzenişine karşılık çıkartılmış olan 7 Aralık 1526 tarihli Gırnata Fermanı ile, bu sorunları ortadan kaldırmaktan ziyade bu halkın üzerinde olan baskıyı arttırma yoluna gidildi. Jaen (Ceyyan) Engizisyonu da bu bölgeye taşınarak göz dağı verildi ve bölgedekilere "doğru yolu" bulmaları

[113] Carr, *Blood and Faith*, ss. 89-92.
[114] Carr, *Blood and Faith*, ss. 96-97.

için bir müddet tanındı ve günah çıkartmaları beklendi. Sürecin sonunda da alınan kararlar uygulamaya konulacaktı.[115]

Moriskolar, kendilerini fazlasıyla huzursuz eden bu fermana karşılık V. Carlos'a bu girişimden vazgeçmesi için, düzenli olarak vermiş oldukları vergilere ek şekilde 80.000 duka önerdiler.[116] Moriskoların liderleri, geleneklerinin sadece bölgesel olduğunu, dini açıdan önemli olmadığını ve yasakların kaldırılması gerektiğini savundular. Ancak V. Carlos, imparatorluğun farklı bölgelerde savaş içerisinde bulunması sebebiyle nakte duyulan ihtiyacı görmezden gelememiş, bahsi geçen yüklü bağışın yanı sıra her sene ödenecek 20.000 dukayı bulan bir ek vergi önerisi karşılığında, süreye kendisinin karar vereceği müddetçe bu bildirideki hükümleri erteledi[117] ve bir sonraki sene şehirde oluşturulacak Gırnata Engizisyon Mahkamesini istisna tutarak bölgedeki baskıların hafifletilmesi taahhüdünde bulundu.[118]

İlerleyen dönemde de, para karşılığında elde edilen bu imtiyazlar, Moriskoların ruhsat sahibi olarak Arapça konuşabilmeleri ve kendi kültürlerine özgü giyinebilmelerini sağladı. 1563 yılına gelindiğinde bu vergilerden dolayı devlete 20.000 duka ek gelir sağlandığı görülmüştür. Gırnata'ya taşınan engizisyon ise hemen faaliyete geçmemiş ancak 1532 yılında Mondejar Markisinin, bölgede engizisyonu gerektirecek bir durum olmadığından engizisyonun eylemlerine ara verilmesini önerse de Yüksek Mahkeme tarafından bu talep reddedilmiştir. [119]

Mondejar Markisi, 11 Ocak 1544'te kaleme aldığı yazıda, eski yöntemleri savunurken, doğrudan Engizisyon ile çatışmaktan kaçınmaya çalıştı. Mondejar, kraliyetin uygun görmesi halinde, Moriskolar ile idare arasında yapılan müzakereler sonucunda elde edilen otuz yıllık imtiyaza ek daha fazla süre verilmesini ve bu durumun Moriskoları memnun edeceğini düşündüğünü belirtti. Devlet ile bu topluluk arasındaki arabuluculuk rolünü üstlenerek,

[115] Lea, *İspanya Müslümanları*, s. 201.
[116] Lea, *İspanya Müslümanları*, s. 202.
[117] Lea, *İspanya Müslümanları*, s. 202.
[118] Coleman, *Creating Christian Granada*, s. 7.
[119] Lea, *İspanya Müslümanları*, s. 203.

tebaasının çıkarları adına aktif olarak eylemlerde bulunmuş oldu. Ulaşmayı hedeflediği sonuç, Moriskoların Engizisyon karşısında güven içinde yaşamalarını sağlayan muafiyetten mahrum kalmamalarını sağlamaktı.[120]

Böylelikle XVI. asrın ilk döneminde Moriskolar, hükümetin gözünden çeşitli ekonomik destekler ve bağışlar aracılığıyla uzak kalabilmiş ve gerek engizisyon mahkemelerin gerekse de acımasız kanunlardan ayrı tutulabilmişlerdi.[121]

V. Carlos'un, Moriskoların yeni dinlerine sıkı sıkı sarıldıklarını düşündüğü yoktu ancak İspanya'dan İslâmın tamamen çıkartılması için atılacak ilk adımın Moriskoların Müslümandan, inançlı bir Hıristiyana çevirmek olduğunu düşünüyordu.[122]

1528 yılında Engizitör Alfonso de Manrique böyle bir anlaşmanın olmadığını, Moriskolara kırk yıl Müslüman gibi yaşabilecekleri bir izin verilmediğini ve bu dedikoduları çıkaran bilgisiz insanları kınadığını belirtmiştir.[123] Moriskoların bu anlaşmalara bakış açısı daha farklıdır. Kendileri, baskının geçici değil kalıcı olarak kalkacağını düşünüyordu. Hıristiyan olmak istemeyen diğer Morisko halkı anlaşma tarafından kendilerine tanınan mühleti veya doğrudan anlaşma hakkında bir fikri olmadan eski yaşamlarını sürdürmeye devam etmiş olabilir.[124]

II. Felipe 1556 yılında tahta çıktığında İspanya'daki Moriskolar için daha çalkantılı bir döneme girildi. V. Carlos'un aksine II. Felipe hali hazırda İspanya'yı yönetme tecrübesi olan, hayatını İspanya'da geçirmiş bir kraldı. Avrupa'da meydana gelen çatlaklar, dini ve siyasi buhranlar, Katolikler ile Protestanlar arasındaki çatışmalar, Lütercilerin İspanya'da güç kazanma korkusu beraberinde diğer dini görüşlere baskı kuracak sansürlü ve yasaklı bir sistemi doğurdu.[125]

[120] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 207.
[121] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 206.
[122] Carr, *Blood and Faith*, ss. 113-114.
[123] Carr, *Blood and Faith*, ss. 113-114.
[124] Carr, *Blood and Faith*, s. 114.
[125] Carr, *Blood and Faith*, s. 140.

Bu baskı rejiminde ancak safkan Hıristiyanlar üniversite, kilise ve askeriyeye alınıyordu. Hıristiyanlar dinleri ile gurur duyabilirken, İspanyol hanedan üyeleri isimlerinin Yahudi ve Müslümanlarla karışmasından dahi korkuyorlardı. Bu durum öyle bir hale geldi ki II. Felipe kendi projelerinde Fransız veya Morisko kökenli işçileri çalıştırmıyordu.[126]

Kuşkusuz, Gırnata'daki ikamet eden Moriskoların tümü, V. Carlos döneminde yapılan anlaşmaya rağmen Engizisyon Mahkemesi'nin merceğinin dışında kalamadı. Engizisyon'dan uzak durmanın önemi, acı deneyimlerle öğrenilmişti. Bazıları, farklı kabahatler sebebiyle bu hapishanelerde tutuklu kaldı ve buradaki şartların zamanla daha kötü hal alması, Moriskoların içinde bulunduğu bazı acıklı hikayelere sebep oldu. Bartolome de Lescano'nun tanıklığı ise, Engizisyon hapishanesinde çalışan ve sistemin işleyişini sağlamakla görevli olan bir bürokratın açıklamaları olması sebebiyle önem teşkil etmektedir. Lescano, Gırnata'daki Engizisyon hapishanesinde alguacil[127] görevinde bulunuyordu ve 1557 yılında gerçekleşen bir davada, Engizisyon'un tutsakların oldukça dar alanlarda tutulduğunu belirtmek için ifade verdi. Bu davada Engizisyon, hapishanenin içinde bulunduğu araziyi genişletmeyi hedefliyordu ancak hedefteki alanın mülk sahibi olan Melchor de Leon'u karşılarında bulmuşlardı. Melchor de Leon da Gırnata'daki audiencia'da görevli bir oidor'du.[128]

> *Hapishanede, içeride ölen herhangi bir mahkumu gömecek bir avlu yok. Sık sık mahkumların hapishanede öldüğü ve [benim] başkalarının yardımıyla onları Santiago mezarlığına götürmeme rağmen, gece yarısı bile tüm mahallenin bundan haberi oluyor, çünkü insanlar hemen pencerelerinden bakıyor, bu da gizli tutmayı imkansız hale getiriyor. Ayrıca, söz konusu hapishanelerin tümünde hasta bir insanı iyileşmesi için güneşe çıkaracak hiçbir yer olmadığını ve gözleri iyi görmeyen yaşlı bir adamın kendini temizleyebilmesi için hiçbir yere konulmadığını da bilin. Söz konusu hapishanelerde böyle şeyler mümkün değil çünkü çok az ışık giriyor.*[129]

[126] Carr, *Blood and Faith*, s. 142.
[127] Alguacil engizisyon mahkemesinin yürütme koluydu ve sanığı gözaltına almak, hapsetmek ve fiziksel işkence yapmaktan sorumluydu.
[128] Harvey, *Muslims in Spain*, ss. 207-208.
[129] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 208.

1570'lere yaklaşıldığında, Gırnata şehri gerek yerel gerekse de krallık genelinde büyümeye başlayan huzursuzlukların merkezi konumuna geldi. Chancilleria ve Engizisyon aracılığıyla bölgesel olarak uygulamaya konulan yeni önlemler geniş çaplı bir huzursuzluğu ortaya çıkarmıştı. Liderler, Moriskoların inancının yüzeysel olduğuna inanarak onları gerçek ve itaatkar Hıristiyanlar haline getirmek için çok çalıştılar. Bölgedeki İslam izlerini yok etmek adına güçlü tedbirlere başvurulması fikri, Katolik Kilise'nin önemli kademelerince dillendirilmeye başlandı. Gırnata'daki Hıristiyan rejimin, yeni Hıristiyanlara karşı uyguladığı politikasında iki farklı yaklaşım bulunuyordu: Talavera (tedrici) ve Cisneros (güçlü tedbirlerin savunucusu). Tendilla Kontu olan Mendoza ailesinin etkisiyle teoride yavaş bir politika tercih edilmekle birlikte pratikte sert bir duruş sergilendi. Bu aileden çıkmış olan dört devlet adamı 1492'den beri Elhamra'da (Elhamra, komutanın işlerini yürüttüğü merkezdi) sırasıyla idareci olarak görev almıştı. Asimilasyonun hızlandırılması için kararlı bir çaba gösterildiğinde Tendilla'nın da temsil ettiği eski rahat tutum karşı karşıya geldi.[130]

Kraliyetin Endülüs bölgesindeki idarecileri, bölgede başka seçeneklerinin olmamasını öne sürerek, Moriskoların konumuna göz yuman bir tavır sergilediler. Yavaş yavaş Moriskoların gücü artarken, Gırnata'daki *audiencia*[131] ile *komutanlık*[132] makamları, yargı yetkisi mücadelesine girişti.

[130] Harvey, *Muslims in Spain*, ss. 210-211.

[131] Real Audiencia ya da kısaca Audiencia adı verilen bu yapı, Ortaçağ İspanya'sında bir yargı kurumu olarak başlamış, ancak XVI. yüzyılda İspanyol monarşisinin önemli şehirlerinde uygulanan en yüksek yerel yönetim biçimi haline gelmiştir. Audiencia, bir şehrin siyasi idaresinden bazı cezai ve medeni hukuk konularından sorumlu kılınan bir yargıçlar heyetine sahipti. Audiencia'ların sıradan yargıçlarına *oidores*, ceza davalarında ise *alcaldes de crimen* ismi verilirken, Audiencia'nın başkanı *gobernador* ya da *regente* ünvanını taşırdı. Kral II. Felipe döneminden (1556-98) itibaren, ölüm cezasına hükmedilmesi ya da ilgili para miktarının belirli bir meblağı aştığı hukuk davaları dışında, audiencia'ların kararları nihai idi. İstisna olabilecek durumlarda bir üst mahkeme olan *chancillería*'ya temyiz başvurusunda bulunulabiliyordu.
Audiencia yargıçlar heyeti, *Genel Vali (Viceroy)* ve *Komutanlık (Capitán General)* gibi yürütme alanında yetkili idarecilerin aleyhindeki şikayetleri dinleme ve yetkinin kötüye kullanımını engellemek için uygun önlemleri alma yetkisine sahiptiler ve bu makamlar karşısında bir kontrol heyeti görevini yürütmekteydiler. Audiencia'nın başkanı Genel Vali ya da Komutan olabiliyordu ancak hukuk konusunda bilgili olmadığı sürece, tamamen yargısal işlevlerin dışında tutuluyordu.

[132] İspanyolca *Capitán General* kulanılan bu ünvan, ele geçirilmiş bölgelerdeki halkın ya da İspanyolların Amerika kıtasındaki kolonilerinin yerlilerin saldırısından korunması gibi nedenlerle ciddi baskı altında olan bölgelerde kurulmuştur.

Komutanlık, dönemin güçlü bir hanesi olan Mendoza ailesine mensup idarecilerin neredeyse doğal makamlarından biri haline gelmişti ve yoğun rekabet altında bulunan statülerini muhafaza etmek adına Moriskolarla iş birliği yaptılar. Böylece iki tarafın da varlığı birbirlerinin güvenliğine bağlı olması dolayısıyla Mendozalar düşmanlarına karşı kendilerini korumak için Moriskoların desteğine güvendiler, Moriskolar da bu şekilde güç sahibi olabilecekleri durumlarda tolere edilebildiler.[133]

1540'lar ve 1550'lerde Mendozaların sahip olduğu statünün gittikçe daha kırılgan bir hal aldığı açıkça belli olmaktaydı. İkinci Mondéjar Markisi olan babasının Navarra'daki komutanlığın başına gelmesinden sonra 1543 yılında komutanlığı devralan dördüncü Tendilla Kontu Don Íñigo López de Mendoza, kendisini rakipleriyle çevrili halde buldu. Sarayda, kendisini rakiplerinin entrika girişimlerinden haberdar eden sekreter Juan Vázquez de Molina gibi önemli bir müttefiği bulunan Tendilla Kontu, babasının 1546 yılında Hint Adaları Konseyi Başkanlığı'na atanmasıyla daha da güçlendi. Fakat buna rağmen düşmanları, rakip Fajardo hanedanının başı olan los Vélez Markisi'nin konumunu güçlendirerek Tendilla Kontu'nun gücünü azaltmayı yavaş yavaş başardılar.[134]

Dolayısıyla 1550'li yıllarda Tendilla Kontu'nun saraydaki nüfuzunun kaybolmaya başlaması, Moriskoları korumasız bırakmış ve Tendilla'nın taraftarlarıyla muhalifleri arasında yaşanan çekişmeler sebebiyle Gırnata idaresi neredeyse faaliyetlerine devam edemeyecek duruma gelmiştir. İdarenin felç olması, bilhassa Morisko topluluklarının gerek ekonomi gerekse de dini inançları bakımından içinde bulundukları sıkıntılı bir döneme denk

Gırnata'nın düşüşünden (1492) sonra bu unvan, bir bölgede *fuero militar'a* (askeri yükümlülükler) tabi olan herkes üzerinde tam yargı yetkisine sahip subaylara da verilmiştir. Bu subaylar genellikle kendi bölgelerindeki birliklerin ve askeri kurumların komutanı olarak da görev yaparlardı ve zaman geçtikçe bu görevler çoğunlukla bölgenin en yüksek sivil otoritesinde birleşti. Gırnata'nın ele geçirilmesinin ardından şehirdeki bu göreve Tendilla Kontu olup, Mondejar Markisi ünvanı ile de karşımıza çıkmış olan Mendoza ailesi getirilmişti.

[133] Elliott, *Imperial Spain*, s. 239.

[134] Elliott, *Imperial Spain*, ss. 239-240.

gelmesi nedeniyle bu yeni Hıristiyanlar için durumun vahametini daha da arttırmıştır.[135]

Moriskoların ekonomisi ipek sektörüne dayanmaktaydı. Önce 1550'lerde dokuma ipek ihracatına verilen izinlerin kaldırılması, sonrasında 1561 yılından itibaren Gırnata ipeği üzerindeki vergilerin artırılması sektöre ağır darbe vurdu. 1526 yılında Gırnata'da kurulmuş olan engizisyon mahkemesinin faaliyetleri, komutanın çabalarıyla belirli ölçüde tutulabilirken bunun nedeni, engizisyonun Moriskoları abluka altına almasının bu topluluğun komutana ödemek zorunda olduğu vergilerin kesintiye uğramasına neden olabileceğindendir. Bununla birlikte, 1550'li tarihlere gelinince Tendilla'nın gücü azaldığında ve Moriskolar ile Katolik kilisesi arasındaki af müzakereleri olumsuz şekilde sona erdiğinde, Gırnata engizisyonu baskılarını arttırdı. Engizisyon ile Moriskolar arasında yaşanan sözde uzlaşma sürecinde, bu topluluğa ait birçok mal ve mülke engizisyon tarafından el koyuldu.[136]

Kastilya'da hüküm giymek için yeterli olabilecek suçlamaların Gırnata'da göz ardı edilebiliyor oluşu, bu kazanç kapısı olarak görülen yeni fethedilmiş topraklarda bulunan Moriskoların karşı karşıya olduğu baskıyı göstermek açısından bir örnek olabilir. 1572 yılı tarihli engizisyon kayıtlarına göre Fransa ile Hollanda'dan dahi yeni yerleşimciler Gırnata'ya kendi zanaatlarını icra etmek niyetiyle geldiği görülmektedir.[137] Bölgede Hıristiyan aristokrasisi, adalet aramaları imkansız kılınmış Morisko köylülerinin sırtında yükseliyordu.[138]

Gırnata'daki köylü Moriskoların muhafazasını elinde bulunduran Hıristiyan soylular, yeri geldiğinde komşu arazilerde işlediği suçlardan dolayı gelenlere bile sığınak olabilirken, kraliyet bu duruma artık izin verilmeyeceğini bildirmiş ve kiliselerde herhangi bir sebepten yapılacak barınmaları günlerle kısıtlı hale getirmiştir. Halihazırda 1540 senesinden sonra daha baskın halde karşımıza çıktığı gibi, Gırnata'da bulunan audiencia, bölgede komutanlık

[135] Elliott, *Imperial Spain*, s. 240.
[136] Elliott, *Imperial Spain*, s. 240.
[137] Braudel, *Akdeniz II*, s. 95.
[138] Braudel, *Akdeniz II*, s. 96.

görevini yöneten Mendozalar'ın sahip olduğu yetkileri kısıtlayarak kendi hareket alanını açmayı hedeflemekteydi. Burada uzun süredir idareyi, askeri ve aristokrak kimliğiyle elinde bulunduran Mendoza ailesinin karşısına, bölgede yeni gelen topluluğu teslim eden sivil bir idare çıkmaktaydı. Bu gerilim tek başına büyük çaplı olaylar çıkmasına sebep olmasa da, bölgenin üzerinde çökmüş olan kara bulutları daha da arttırıyordu. Aynı zamanda kraliyetin içinde bulunduğu finansal sıkıntıların etkisi bölgeye de yansıyor, eskisi gibi kiliselerde saklanamayan suçlular soluğu dağlarda alıyordu. (Bu hayat tarzını benimseyenlere *monfí* adı verilmekteydi.) Bölgede artan nüfus ise bu durumu daha da körüklemekteydi.[139]

[139] Braudel, *Akdeniz II*, s. 96.

2. BÖLÜM

GIRNATA İSYANI (1568-1571)

1568-71'de gerçekleşecek olan Gırnata İsyanı bir dizi olay tarafından tetiklenmiştir. Hıristiyanlığı kabul eden Müslümanların torunları olan Moriskolar, İslami kültürlerini ve inançlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan baskıcı önlemlerle karşı karşıya kaldılar. Ayrıca ekonomik sömürüye ve sosyal ayrımcılığa da maruz kalmaktaydılar. Siyasi marjinalleşmeden duyulan hoşnutsuzlukla birleşen bu faktörler isyan arzusunu körükleyecek ve nihayetinde İspanyol monarşisine karşı uzun süreli bir çatışmaya yol açacaktı.

2. 1. İsyanı Hazırlayan Koşullar

Moriskolar, Gırnata Engizisyonu dışında kilise ile de sorunlar yaşamaya başlamıştılar. Başpiskopos Talavera'nın döneminden (1493–1507) sonra, Gırnata'daki kilise mensupları hem ihmalkar hem de hoşgörüsüz yöntemler benimsemiş olmaları dolayısıyla İspanya Krallığı'nın Moriskoların inancını sağlamak hedefinde başarısız olunmasının önemli birer aktörü haline gelmişlerdi. 1546 yılında Gırnata'da, önce din adamlarında reform yapmadan Moriskoları kendi tarafına çekmenin mümkün olmadığını fark eden Pedro Guerrero yeni başpiskopos oldu. 1564 tarihli Trent Konsili'ne katılan ve sonra konsilde alınan kararların Gırnata'da uygulanmasına yönelik planların ana hatlarını çizen Guerrero, 1565'te tavsiyelerini masaya yatırmak amacıyla il meclisini bir araya getirdi. Guerrero'nun sunmuş olduğu ve Moriskolara karşı daha proaktif davranmayı öğütleyen tavsiyeler hızla kabul edildi. Önce din adamlarının alışkanlıklarını değiştirmeden Moriskoların alışkanlıklarını dönüştürmek amacıyla yapılacak bir reformun bariz şekilde isyanla sonuçlanacağı öngörülebilse de, Moriskoların hala yaşatmakta oldukları bazı geleneklerin değiştirilmesine dair olan tavsiyeler 17 Kasım 1566 tarihine dek hazırlandı.[140]

[140] Elliott, *Imperial Spain*, ss. 240-241.

İkinci Gırnata isyanının nedenlerinden olan 1566 direktifleri esasen yeni üretilmiş kararlardan meydana gelmiyordu. Bunun yerine, daha önce hiç pratiğe dökülmemiş kararları destekleme eğilimi taşıyordu. Fakat bu sefer büyük bir risk vardı ve Moriskolar, bu talimatları askıya alma talebinde bulunmak için başkent Madrid'e bir heyet gönderdi. [141]

Böylece Endülüs Müslümanları üç sene içerisinde Kastilya lisanını öğrenmek zorunda kalacaktı, bu sürenin bitmesiyle Arapça'nın kullanımı tamamen yasaklanacaktı. Bu zamana kadar Arapça yazılmış olan sözleşmeler geçerliliğini yitirecekti. Fermanın yürürlüğe girmesini takip eden otuz gün süresinde Deza, bütün kitapları alıp inceleyecek ve uygun gördüklerini üç seneliğine sahiplerine geri verecek ve bu sürenin sonunda bütün kitaplar yok edilecekti. Artık Endülüs Müslümanlarına özgü giysiler yasaklanacak, terziler bu kıyafetleri üretmeyecekti. Kadınların örtünmesi yasak olacak, törenler Hıristiyan geleneklerine uygun gerçekleştirilecekti. Cuma vakitlerinde evlerin kontrol edilebilmesi adına kapılar açık bırakılacak böylece Hıristiyan müfettişler, Moriskoların ibadet etmediklerinden emin olabilecekti. Müslümanlara özgü ad ve soyadlar kullanılmayacak, kına yakılmayacak, hamamlar kapatılacaktı. Moriskolar Mağribi köle alamayacak, Arapça kitaplar İspanyolca'ya tercüme edilecekti.[142]

Artık herhangi bir suçtan aranan Moriskoların soyluların yanında çalışarak koruma altına girmesi ortadan kaldırılacak ve kiliselere sığınmak üç günü geçmeyecekti. Bu bölgede yaşayıp uzun yıllardır soyluların himayesinde çalışan ya da işlediği suçun üzerinden seneler geçmiş Moriskoları endişeye sevk etmişti. Hükümlerden dolayı elde edilecek gelir karşısında memurlar, geçmişe dönük olayları incelemeye koyuldu. Kolluk kuvvetlerince alıkoyulmak Moriskolar için günlük bir korku haline gelmişti. Artık dağlarda *monfi*[143] hayatı benimseyenler yalnızca suçlu Moriskolardan meydana gelmiyordu ve bu gruplar tehlikeli çeteler haline gelmekteydi. Mondejar'ın görevlerinden olan asayişi sağlamak, işin içine yargılama girince oluşan

[141] Elliott, *Imperial Spain*, s. 241.
[142] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 123-124.
[143] Arapça'da reddedilmiş, yasaklanmış gibi anlamlara gelen bu terim, İberya'da kralın iradesini tanımayı reddedip dağları mesken edinmiş kanun kaçakları için kullanılmaktaydı.

anlaşmazlıklar dolayısıyla aksıyordu. Bu durumun çözülmesi için bölgedeki memurlara kraliyet tarafından önemli miktarda ödemeler gönderildi ancak çözüme ulaşmaktan ziyade bu grubun keyfi davranışları nedeniyle monfilere katılan Moriskoların sayısı günden güne arttı ve bu gruplar ile Kuzey Afrika arasındaki ilişkiler canlanmaya başladı.[144]

Mondejar Markisi, bilgilendirilmeden bu denli önemli bir kararın alınmasından memnun olmadığını yetkili mercilere bildirmek için doğrudan Madrid'e gidip kral ile görüşmek istedi. Talebine karşılık alamadı ancak Kardinal Espinosa ile görüşebildi.[145] Bölgede Mendoza ailesi uzun yıllardır komutanlık görevini yürütüyordu. Ne mühimmat açısından ne de askerler sayısı olarak ihtiyaç duyulan kaynakların olmadığından dem vuran Mondejar Markisi, Morisko toplumunun da bu kararları kabul edebilecek tahammülünün kalmadığının farkındaydı ve bu bilgilerini de kraliyete bildirdi. Ona göre çözüm hükümleri ertelemekten geçiyordu fakat bu mümkün değilse de oluşacak huzursuzlukları engellemek için daha çok kaynağa ihtiyacı olduğunu belirtmişti. Ancak onun bu endişelerine önem verilmedi.[146] Espinosa'ya göre ayaklanma olasılığı yoktu, bunun arkasındaki sebep ise Moriskoların becerisiz, silahsız ve savunmasız bir halk olduğu düşüncesiydi. Dışarıdan bir destek almalarının olasılığı da azdı.[147] Kararların uygulamaya sokulması için Gırnata'daki audiencia'nın başına Pedro de Deza adlı bir avukat getirildi.[148]

Savaş Konseyi Mondejar'ın bu yardım taleplerini anlıyor olsa da Kraliyet Konseyi, Moriskoların disiplinden uzak ve gerekli cephaneye sahip olmamaları dolayısıyla isyan çıkmadan idarenin ele almasıyla konunun kapatılabileceği kanaatindeydi.[149] Kraliyetin yürürlüğe koymayı planladığı kararların uygulamaya dökülebilmesi, bilhassa Mondejar Markisinin oluşabilecek sorunları önlemek adına istediği takviyelerin gönderilmemesinden sonra Gırnata'da mevcut olan durumda pek de mümkün

[144] Lea, *İspanya Müslümanları*, ss. 208-209.
[145] Carr, *Blood and Faith*, ss. 156-157.
[146] Boronat y Barrachina ve Danvila y Collado, *Los Moriscos*, ss. 249-250.
[147] Carr, *Blood and Faith*, ss. 156-157.
[148] Elliott, *Imperial Spain*, s. 241.
[149] Lea, *İspanya Müslümanları*, s. 212.

değildi.[150] Gırnata'da yeni politikaların duyurulması, 1567 yılının, aynı zamanda Yeniden Fetih'in tamamlandığı tarihin yıl dönümü de olması dolayısıyla önemli bir tarih olan 1 Ocak'ında, Gırnata audienciası'nın yeni başkanı Pedro de Deza tarafından duyuruldu.[151]

Öngörülebilir sonuçlara rağmen, bu yönergelerin uygulanmasına bilhassa üç kişi dahil olmuştu: Kardinal Espinosa (Kastilya Konseyi Başkanı), yardımcısı Pedro de Deza ve Kral II. Felipe. Deza'nın nezdinde, yönergeleri uygulamanın avantajları barizdi. Komutanlık makamında olan Mondejar Markisi aleyhinde olacak şekilde kendi yetkileri artacaktı ve bu durum, Deza'nın hem profesyonel hem de şahsi ihtirasları doğrultusundaydı. Mesleki açıdan uzun yıllardır süregelen audiencia-komutan rekabetinin taraflarından biri olmuştu. Bunun dışında, Deza ve Mendoza aileleri arasında, 15. asırdaki iç savaşlara dek giden bir çekişme bulunuyordu. Deza'nın, Moriskolara karşı hoşgörülü olmasıyla tanınan Mondejar'ın itibarına zarar verebilecek bu talimatların uygulamaya konmasında önemli bir rolü bulunuyordu.[152]

O dönemde Kastilya Konseyi başkanlığını da elinde bulunduran Kardinal Diego de Espinosa'nın, Gırnata'da yaşanabilecek idari sıkıntılar hakkında şüpheleri bulunuyordu. Mondejar'ın Moriskolara olan müsamahakâr yaklaşımı, Kardinal'in ruhani ve idari fikirleriyle uyuşmuyor ve bu nedenle Mondejar'ın devlet görevlisi kimliğine güveni bulunmuyordu. Bir süreliğine adamlarını dikkatli bir şekilde Gırnata idaresine yerleştiren Kardinal Espinosa'ya göre mesele dini ve idari bir nitelik taşırken ve Mondejar'ı azledip komutanın yetkilerini audiencia'ya devretmek problemi ortadan kaldırmak için en etkin çözüm olarak gözükmekteydi. Büyük olasılıkla bu fikirlerini, arasının iyi olması münasebetiyle II. Felipe'ye de empoze etmeyi başardı. Kral da adımlarını, bunlara ek olarak hem askeri hem de siyasi endişelerini göz önünde tutarak attı. [153]

Alpujarras'ta fazlasıyla kanun kaçağının bulunması, korsan saldırılarının fazlalığı ve her şeyden önce de Akdeniz'deki Osmanlı gemilerinin

[150] Boronat y Barrachina ve Danvila y Collado, *Los Moriscos*, ss. 249-250.
[151] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 211.
[152] Elliott, *Imperial Spain*, ss. 241-242.
[153] Elliott, *Imperial Spain*, s. 242.

oluşturduğu tehdit, Gırnata'yı bilhassa açık bir hedef kılıyordu. İspanya, Avrupa'nın farklı bölgelerinde Katolik inancını sürdürmeye çabalarken, Müslüman nüfus üzerindeki baskının dozunu yükseltti. Bu baskıların nedenlerinden biri, İspanya'daki Müslümanların Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefikleri olarak algılanmasıydı. Bu kaygılar temelsiz değildi, çünkü Osmanlılar, Avrupa'daki Hıristiyan birliğini tehlikeye atan Protestanlarla iletişim içerisindeydiler ve casuslarla operasyonlarını yönlendirmeye çalışıyorlardı. Aynı zamanda Osmanlılar, Endülüs Müslümanlarıyla da iletişim kurarak isyan etmeleri için onları teşvik ediyorlardı. Tüm bunların yanında, Osmanlılar, Avrupa'daki Protestanlarla Moriskolar arasında daha yakın bir iletişim sağlamayı arzuluyordu. Bu şekilde, Akdeniz'deki herhangi bir Osmanlı operasyonunun başarı şansı artacaktı.[154] Gerçekleşebilecek bir Osmanlı harekatı sonucunda Moriskoların ayaklanması kaçınılmazdı ve bu devlet aleyhinde geri döndürülemez sonuçlar doğurabilirdi. Aslında, 1565 yılında yakalanan üç Morisko ajanı, Osmanlı Devleti, Malta'yı ele geçirirse, Endülüs sahillerinin bir sonraki hedefleri olacağı üzerine planlar olduğunu meydana çıkardı. Bu nedenle, durum kontrolsüz bırakılırsa, Gırnata kolayca Osmanlı Devleti ile olan savaşın bir başka cephesi olabilir; Reconquista ile elde edilen güç ve prestij kaybedilerek çatışma İspanya'nın merkezine sıçrayabilirdi.[155]

Bu isyan, II. Felipe'nin uyarıları dikkate almaması nedeniyle engellenemez hale gelmişti. Eğer kralın ajanları bu hususta daha proaktif davransalardı, bu ayaklanmanın pratiğe dönüşmeden engellenmesi İspanya Krallığı adına mümkündü. Alpujarras İsyanı, bir dönemdir süregelen şikayetlere dayanıyordu ve Gırnata'da ikamet eden Moriskoların karşı karşıya kaldıkları zorlu koşullara karşı verdikleri bir tepkiydi. Bu koşullar son zamanlarda köklü bir şekilde değişmiş ve kötüleşmişti.[156]

Germanias İsyanı sonrası neredeyse kırk senedir dingin bir havaya bürünmüş olan Moriskoları tetikleyecek olan kararı Fernand Braudel şu kelimeler ile açıklar: “II. Felipe ile danışmanlarının kağıt üzerinde kararlaştırdıkları,

[154] Tabakoğlu, “Diren Endülüs”, s. 6.
[155] Elliott, *Imperial Spain*, s. 242.
[156] Elliott, *Imperial Spain*, ss. 238-239.

koskoca bir uygarlığın, koskoca bir yaşama sanatının mahkum edilmesidir."[157]

Francisco Núñez Muley tarafından Deza'ya gönderilen bir yazıda, Gırnata'nın eski halkının bu talimatlara nasıl tepki verdiği hakkında etkili bir figürün düşünceleri görülmektedir. Núñez Muley, Gırnata'nın yerlileri arasındaki en yaşlı kişilerden olduğu öne sürülen ve geçmişi Gırnata'nın İspanyol kuvvetleri tarafından ele geçirildiği 1490'lı yıllara dayanan bir şahsiyetti. İspanyol hakimiyeti sırasında Moriskolar arasında, kraliyet ile uzlaşmacı tavırlar sergilediği dönemler bulunsa da çoğu zaman Gırnata'daki Müslümanların haklarını savunmaktan geri durmayan bir figür olmuştur. Kendisi, Başpiskopos Talavera'nın malikanesinde de bir dönem hizmetli şekilde bulunmuş olup, bu sebeple gerek Katolik kilisesi ve gerekse idare işlerine aşinaydı.[158] 1518 senesinde Núñez Muley, dönemin Mondejar Markisiyle beraber birkaç sert kanunun askıya alınması şartıyla Gırnata halkının birtakım özel vergiye tabii tutulması hakkında V. Carlos ile görüşmeye giden kurula katılmıştı.[159]

Núñez Muley tüm üst makamdaki yöneticiler tarafından dikkate alınmaktaydı. Konuşan ses, Gırnata halkının yaşamış olduğu tüm güçlükleri deneyimlemiş olan bir sesti. Núñez Muley, 1567 tarihinde Deza'ya yazmış olduğu yazıda Gırnata halkının gözünden mevcut durumu şöyle değerlendiriyordu: Kastilya Krallığı 1492 anlaşmasını hiçe saymıştı ve halkı da kendi öz iradesiyle dinlerini değiştirmeyi istememişti. Din değiştirme, yöneticilere karşı silahlanmanın cezası olarak sürgün edilmeyi ya da özgürlüğü elinden alınmış bir köle olmayı kabullenmek mecburiyetinde kalanlara karşı sunulmakta olan cömert bir taviz olarak düşünülmekteydi.[160]

Núñez Muley'in bildirisi Gırnata'nın kültürel yaşamına ışık tuttuğu gibi İspanya'daki Hıristiyanların sahip olduğu idrak eksikliği ve önyargısını gösterdiği için oldukça önemlidir. Bildirinin büyük bir kısmında Núñez Muley Morisko kültürü ile Müslüman dini inanışları arasında bağlantının

[157] Braudel, *Akdeniz II*, s. 97.
[158] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 211.
[159] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 212.
[160] Harvey, *Muslims in Spain*, ss. 212-213.

aksini ispatlamaya çalışır. Mağrip danslarının dindar Müslümanlar tarafından hoş görülmediğini, Morisko tarzı kıyafetlerin dini değil kültürel nedenlerden şekillendiğini anlatır.[161]

Etkisiz hale getirilmiş Gırnata'nın, yeniden kaosa sürüklenecek mücadelelere teslim olması süreci oldukça hızlı oldu. Núñez Muley ve onun gibi başkaları da bu katı koşullar için pazarlığa giriştilerse de başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu yasayla Morisko stili giyim yasaklanmış ve bunun için en fazla bir yıl müddet verilmişti. Bu yasak simgesel bir zorunluluktu fakat halk açısından en tedirgin edici şey çocuklarının onlardan alıkonulabileceği konusundaki söylentilerdi. O dönemde bu söylentilerin bir aslı olmasa da halkın yine de bu konu hakkında dikkatli olmaları önerilmişti. Halk bu haberlerle oldukça endişelenmeye başlamıştı. Bu konuda Moriskoların bu durumlarla alakalı söz konusu tüm seçenekleri değerlendirdikleri ve bunlara boyun eğmeme kararı aldıkları örtük görüşmeler yaptıkları anlaşılmaktadır. Müslümanlar tarafından bu tarz görüşmelere ait bir rapor veya kanıta rastlamak pek mümkün görünmemektedir bu sebeple Hıristiyan kayıtlarına itimat etmek durumundayız; ancak burada da dönem tarihçilerinin kullandığı retorik dil olaylara iki kat daha şüphe ile yaklaşmaya sebebiyet vermektedir.[162]

2. 2. İsyan Süreci

1567'de çıkartılan ferman ile Katolik İspanya'nın üç seneye yakın uğraşacağı ve devlet ekonomisini zedeleyecek Alpujarras İsyanı patlak verdi.[163] Morisko çocuklarının Kastilya'ya teslim edileceği söylentisi, diken üstünde olan bu topluluğu huzursuz etmek için yeterli sebeplerden sadece birisi olmuştu.[164] Gırnata çevresinde başlayan bu başkaldırı sadece II. Felipe'nin emirlerine karşı alınmış bir isyan kararından ibaret değildi, bu isyan ilerleyen sayfalarda da bahsedileceği üzere Fernando de Válor y Córdoba adıyla vaftiz edilmiş ancak aslında Emevilere mensup olduğu iddia edilen Aben Humeya'nın isyanın lideri olarak seçilmesiyle meydana çıkmıştı. Meşru bir lider seçilme

[161] Carr, *Blood and Faith*, s. 158.
[162] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 214.
[163] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 127-128.
[164] Boronat y Barrachina ve Danvila y Collado, *Los Moriscos*, s. 249.

gayesi gösteriyordu ki bu başkaldırının amacı Endülüs'te tekrar bir İslam devleti oluşturmaktı.[165]

Fransa elçisi olan Frances de Alava, 1568'deki isyanın patlak vermesiyle birlikte Hurtado'nun vermiş olduğu bilgilere paralel itiraflarda bulunmuştur. Kraliyet sekreteri Gabriel de Zayas'a göndermiş olduğu mektuplarında Gırnata'da birçok kez bulunduğunu bölgedeki gerek idarecileri gerekse de din adamlarını bildiğini söyleyen elçi, Moriskoların, bölgedeki Eski Hıristiyanlardan görmüş oldukları haksızlıklar dolayısıyla isyan halinde olduklarını belirtmiştir. Frances de Alava'nın anlattıklarına göre, mağdur olanların haklarını aramak için başpiskoposluğa başvurduklarında, adaleti bulmaktan çok Moriskoların kendileri suçlu ya da şüpheli durumuna düşürülmekteydiler.[166]

Bütün bu gelişmeler ışığında, İspanya bu harekete son vermek adına çeşitli önlemler almaya karar verdi. Bir ay süresince Endülüs Müslümanları ile destekçilerinin isyana son vermesi halinde Endülüs Müslümanlarının affedileceği, destek kuvvetleri olan Kuzey Afrikalıların da kendi topraklarına geri gitmelerine izin verileceği bildirildi. Bu hükümlerden faydalanan binlerce kişi İberya'dan ayrılmıştır.[167]

1567 yılında, Sicilya, Napoli, Sardinya ve Milan'da bekleyen çok sayıda İspanyol askeri[168] bu dönemde Hollanda İsyanı ile de uğraşmak zorunda kalmıştı ve Endülüs ile Kastilya orduları da, isyan bölgesinde faaliyet gösteren Alba Dükü Fernando Álvarez de Toledo'nun kuvvetlerine katılmıştı, bu da Gırnata'ya gönderilecek yeterli asker bulunmasını güç kılıyordu. II. Felipe adına sorunların böyle bir dönemde üst üste gelmesi yetmiyormuş gibi arazi, hızlıca gerçekleştirilecek bir harekat için de elverişli durumda değildi.[169] İspanyol komutanlar, isyanı zaptetmeyi İtalya'dan gelecek askeri ve donanma birliklere bırakmakta kararlıydılar.[170] Gırnata İsyanının

[165] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 127-128.
[166] Braudel, *Akdeniz II*, s. 95.
[167] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 132.
[168] Hüseyin Serdar Tabakoğlu, *Akdeniz'de Savaş: Osmanlı-İspanya Mücadelesi, 1560-1574*, İstanbul: Kronik Kitap, 2019, s. 184.
[169] Elliott, *Imperial Spain*, ss. 242-243.
[170] Hess, "The Moriscos", s. 5.

çıkmasıyla birlikte, isyanı sona erdirmek adına sonradan dahil olacak olan Don Juan de Austria, İtalya'da konumlandırılmış olan askerler ile bunu yapmak zorunda kalacaktı.[171]

1568 - 1570 yılları arasında gerçekleşmiş olan bütün ayaklanmaların ayrıntıları aslında oldukça açık olsa da tüm mücadeleyi noksansız sunmak için geniş bir tarih kapsamı gereklidir. Bu; Murcia'dan Adra'ya, Seron'dan Monda'ya oldukça büyük bir harekattı.[172]

Bu isyanın benzersizliği, Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa'nın aracılığıyla sağlanan Osmanlı desteğiyle gerçekleşmesiydi. Gerek Ali Paşa'ya gerekse Moriskolara İstanbul'dan iletilen emirlerde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kıbrıs ile meşgul olduğu fakat Cezayir üzerinden isyancılara asker ve silah yardımı yapılacağı belirtiliyordu. Ek olarak Moriskoların ellerinden geldiğince direnç göstermeleri ve Kıbrıs seferinin ardından donanmanın yardım için gönderileceği vurgulanıyordu.[173] Bunlardan birisi de Uluç Ali Reis'in fermanıyla İslam için savaşmayı kabul eden suçlulardan oluşan Hernando el Habaqui tarafından kumanda edilen Cezayirli gönüllüllerdi. 25.000 ile 40.000 arasında olduğu tahmin edilen isyancıların arasında 4.000 kadar da Berberi ve Türk asıllı gönüllü bulunuyordu. Bu sayı, savaşların arasında kadın ve çocukların olması durumundan dolayı tam olarak kesinleşmiş sayılamaz.[174] Zafer elde etmeleri durumunda Türkler, burada ilerlemeye uygun elverişli Müslüman bir bölgeye tutunulabilecek bir ayaklanmayı idare edebilmek için bulunmaktaydılar.[175]

Bu tuhaf mücadelenin temel safhalarını anlayabilmek için Gırnata'daki tüm çatışmaları incelemek gereklidir. Hepsinden evvel, tuhaf olmasının sebebi aslında üç ayda basitçe neticeye varabilecek bu mücadelenin iki sene boyunca devam edecek masraflı ve badireli bir hal almış olmasıdır. Mondejar'ın emri altındaki Hıristiyanlar halihazırda güçlü durumdaydı, isyancılar ise

[171] Tabakoğlu, *Akdeniz'de Savaş,* s. 184.
[172] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 217.
[173] Hüseyin Serdar Tabakoğlu, "Diren Endülüs: Osmanlıların İspanya Müslümanlarına Desteği", *Derin Tarih*, Özel Sayı 4 (2015), s. 6.
[174] Carr, *Blood and Faith*, s. 175.
[175] Harvey, *Muslims in Spain*, ss. 217-218.

anlaşmaya meyilliydi. Peki İspanyollar neden böyle külfetli bir yol çizmişlerdi? Bu soru gerek dönem tarihçileri gerekse modern tarihçiler tarafından benzer şekilde cevaplandırılmıştır: Hıristiyanlar arasındaki ayrışmalar ve anlaşmazlıklar. Ayrışmalar ilk dönemlerinden beri zaten vardı fakat bu anlaşmazlıkların siyasetin böylesine beceriksiz bir şekilde uygulanması açısından tatmin edici bir cevap olup olmadığı tartışmaya açıktır. Geri planda, bir taraftan Mondejar yönetimi ve bir taraftan Gırnata'daki bürokratlar ve din görevlileri; devlet tarafından yürürlüğe konulan yönetimsel değişiklikler konusunda epeydir süregelen bir ayrışma içerisindeydiler.[176] İsyan boyunca Mondejar Markisi yerine Kardinal Espinosa ile audiencia'nın başındaki Pedro de Deza'nın önerileri dikkate alınacaktır. Espinosa da bu süreçte, ihtirasları doğrultusunda tahsili bulunmayan askeri meselelere dair tasarruflarda bulunmaktan çekinmemiştir.[177]1568 yılındaki söz konusu ayrışma, kraliyet tarafından henüz görevlendirilen Deza'yla, Mondejar'ın polemiğe girmesine sebep oldu. Deza çoktandır "din değiştirme" uygulamasının durağanlaşması üzerine tekrardan canlandırmak amacıyla görevlendirilmiştir. Mondejar da ailesi gibi onlarla aynı çizgide kraliyetin yetkisiyle Gırnata'yı etkili şekilde idare edebilmeyi misyon edindi.[178]

Bütün bu artık taşmak üzere olan sıkıntının birtakım belirtileri yüksek ihtimalle o esnada dışarıya sızmıştı. Ayaklanma ortaya çıkmadan önce Gırnata'da asılsız dedikodular baş göstermişti. Bu dedikodulardan bir tanesi 16 Nisan 1568 tarihinde Hıristiyan halkı bir Morisko bölgesi olan Albayzin'in, isyan daha başlamamış olmasına rağmen, ayaklandığına öyle inandırmıştı ki kentin diğer kısımlarında Moriskoların evleri talan edildi.[179]

İsyanın ilk adımları 23 Aralık'ta Alpujarra Dağları tarafında atıldı. Kısa sürede 182 bölge bu ayaklanmaya katılmıştı ve Hıristiyanlar, din adamları ve kiliseler hedef alındı. Kadınlar ve çocuklar pazarlıkta kullanılmak üzere

[176] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 218.
[177] Braudel, *Akdeniz II*, s. 97.
[178] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 218.
[179] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 215.

Kuzey Afrika'ya götürülmek için ayrılsa da Hıristiyan erkekler sağ bırakılmadı.[180]

Ayaklanma artık alenen başladığında, Gırnata'da bulunan Morisko liderliği tarafından marifetsizce yönetilmekteydi. Söylentilere göre 1568 senesinin Noel'inde civardan sekiz bin Morisko, Hıristiyanların yerleşimlerine saldırmaya hazırdı. Kötü hava koşulları sebebiyle elebaşları yağmadan vazgeçtiler. Farax aben Farax isimli Morisko ise onlara katılmadı ve yüz elli kadar yandaşıyla beraber ilerlemeye devam etti ve şehre girerek halkı isyana davet etti ancak halktan beklediği karşılığı alamadı. Girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştı fakat bu hareket bir savaş çağrısı görevi gördü ve diğer bölgelerde çok sayıda köy de ayaklanmaya başladı.[181]

İlk işleri inançlarını tazeleyerek İslam dinine mensup olduklarını ilan etmek oldu. Uzun yıllardır benimsemiş görüldükleri Katoliklikle hiçbir ilgilisi olmayan birer Müslüman olduklarını ilan ettiler. Beklendik bir biçimde de Hıristiyanlara ve özellikle rahiplere yönelik nefretlerini şiddetle ortaya koymuşlardı. [182]

27 Aralık 1568'de, Mondejar Markisi isyanı bastırmak için harekete koyuldu. Otuz senedir Gırnata'da yürüttüğü komutanlık mevkisi onu bu görev için ideal devlet görevlisi haline getirmişti. Sert, emrivaki ve disiplin sahibi olan Mondejar'ın görev yaptığı coğrafya göze alındığında başarılı olmak için bu özelliklere sahip olması gerekiyordu çünkü gerek yiyecek gerek insan gücü gerekse de mühimmat açısından kaynaklar sınırlıydı. Mondejar, Endülüs'teki yerel idareleri bilgilendirip yardım talebinde bulunsa da daha önce meydana gelmiş olan ve gerçeği yansıtmayan isyan söylentileri dolayısıyla herhangi bir yardımın gönderilmesinde aceleci davranılmıyordu. Mondejar'ın emirleriyle Malaga'dan hızlıca mühimmat ve yiyecek getirilesi kararlaştırıldı, Hıristiyan halk silah altına alınarak organize hale getirildi.[183]

[180] Lea, *İspanya Müslümanları*, ss. 212-220.
[181] Harvey, *Muslims in Spain*, ss. 215-216.
[182] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 216.
[183] Lea, *İspanya Müslümanları*, s. 223.

İsyancılar hazırlıklara devam etmiş olsalar da diğerlerini ayaklanmaya ikna etmekte başarılı değillerdi.[184] Şehirde Hıristiyanlarla iç içe yaşayan Moriskolar ayaklanmaya katılmakta çekinceliydiler. Bu yüzden isyancıların büyük bölümü Alpujarra dağlarındaki köylerden katılmışlardı.[185] Gırnatalı bir tarihçi olan Diego Hurtado de Mendoza Albayzin'da, Moriskolu isyancıların liderlerinden Fernando de Valor'un Moriskolara yaptığı konuşmada yıllardır yaşadıkları zulümü ve kendilerin yaşadığı kötü koşulları anlattı. Etkilenen isyancılar isyanı yönetecek bir hükümdar bulmaya karar verip, aynı ismi taşıyan, babası engizisyon tarafından yargılanan yeğeni Fernando de Córdoba y Válor'u[186] seçtiler.[187] De Valor, Endülüs Emevilerinden I. Abdurrahman'ın soyundan geldiği iddiasına sahipti. Gırnata'daki şehir meclisine mensuptu ve buradaki taşkınlığı dolayısıyla evinde hapse mahkum edilmişti. Varlıklı ancak savruk birisi olan Fernando de Valor, babasının mahkum edildiği bir davadan sonra kimi şahitlerin yanı sıra davayı açan kişiyi öldürmüştü. Moriskolar tarafından özgür bırakıldıktan sonra isyancılara katıldı ve 29 Aralık tarihinde Andarax bölgesinde Aben Humeya (İbn Ümeyye) ismiyle kral ilan edilerek isyanın başına getirildi.[188] Aben Humeya, eski Emevi geleneklerine uygun olarak mor kıyafetler içinde ve dört tane sancak tarafından etrafı sarılarak tacını taktı. İspanyol yönetimine karşı bu başkaldırı girişimi hukuki bir form almıştı.[189]

2 Ocak'a gelindiğinde Mondejar kuvvetleri tarafından, ufak çaplı bir askeri güç meydana getirilmişti. Öncesinde Tablate'de yer alan geçiti bağlayan köprü, Alpujarra bölgesine gitmek için tek yoldu ve burayı muhafaza etmek için Diego de Quijada önderliğindeki ufak bir birlik, Mondejar tarafından gönderilmişti. Yağma amacıyla bu askerler disiplini bozunca Moriskolar tarafından saldırı başladı ve Diego de Quijada ile bir kısım askeri ancak kurtulabildi. Tablate'deki geçidin ele geçirilmesi için 3 Ocak tarihinde Mondejar öncülüğünde 2500 piyade ile 250 süvari hareket etti. Bir sonraki

[184] Carr, *Blood and Faith*, ss. 163-164.
[185] Carr, *Blood and Faith*, s. 161.
[186] Kimi kaynaklarda ismi Hernando olarak geçerken kimi kaynaklarda ise Fernando şeklinde karşımıza çıkmaktadır.
[187] Carr, *Blood and Faith*, ss. 163-164.
[188] Lea, *İspanya Müslümanları*, s. 220.
[189] Carr, *Blood and Faith*, ss. 163-164.

gün iki bin asker bu kuvvete katıldı. Köprüye gelindiğinde ise Moriskoların köprüyü sökmesi sebebiyle geçişin çok zor olduğu fark edildi.[190] Kendisinin dağlara yönelmesinin engellenmesi amacıyla isyancıların yıktığı Tablate'deki önemli bir köprüyü 11 Ocak'ta güvenli bir hale getirdi. Ardından ileri doğru yol alınarak birçok baskınla dağlardaki denetim tekrar sağlandı.[191]

Köprüden geçerken Moriskolar arbaletler ile yoğun bir ateş altına almışlardı. Buna rağmen köprüyü ele geçirip tekrar inşa eden askerler Lecrín Vadisini geçerek Moriskolara karşı savunan Órgiva sakinlerine yardım getirdiler. Dondurucu soğuk yaşanan hava koşullarında Hıristiyanlar ve Müslümanlar uzun bir süre sonra tekrar savaşa tutuldular ancak tecrübesiz, ekipmansız hatta çoğu zaman silahsız savaşan Moriskolar bölgedeki hakimiyetini kaybettiler. Marki, savaş sonrası hayatta kalanları katlettikten sonra sayılı sayıdaki canını kurtaranlar, esirleriyle beraber kar kaplı dağ eteklerine sığındılar. Alpujarra bölgesinde hayatta kalan Moriskoların barış istediği dillendirilmeye başlanıyordu. Gırnata başkentinin almada başarısız olan ayaklanma büyük bir yenilgi aldı. Yenilginin boyutu 3 Ocak'ta Mondéjar Markisinin isyancıları kovmasıyla iyice büyümüştü.[192]

Sonuç olarak 1569 senesinin Mart ayında ayaklananları boyun eğme raddesine getirdi.[193] Bu esnada dağın öteki yanında Los Velez Markisi, Murcia'da bulunan garnizonundan yukarılara yol alıyordu. Deza ise Mondejar'ın haberi olmadan dışarıdan destek çağırısında bulundu ve Los Velez Markisi olan Luis Fajardo de la Cueva'ya yetki verdi. Aben Humeya'nın güçlerinin girdiği bölgelere gidilmemişti ve oranın bir garnizon olabileceğine dair bir kanıt da bulunmuyordu. Fakat marki güçleri bir Morisko kasabasına girdiklerinde burada çatışacak kadar sayıda Morisko ile karşılaşmıştı. [194]

17 Mart 1569'da, Sierra Nevada'da isyancılara pencereleri kapatıp açarak hapishaneden firar etmek için sinyal verildiği iddiasıyla, Aben Humeya'nın

[190] Lea, *İspanya Müslümanları*, s. 223.
[191] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 219.
[192] Carr, *Blood and Faith*, s. 170.
[193] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 219.
[194] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 219.

babası dahil 150'ye yakın Moriskolu tutuklunun kaldığı hapishaneye Deza tarafından şehir muhafızlarına girme emri verilmesi ile savaşın en hazin günlerinden biri yaşandı. Bahsedilen iddianın aslı yoktu. Bu iddianın arkasındaki amaç zengin Moriskoların elinden malvarlıklarını almak idi. Muhafızları tuğla ve sandalye gibi eşyalarla karşılayan mahkumlar yedi saat boyunca savaştılar ancak sonunda hepsi öldürülüp bütün malvarlıklarına hapishane bekçileri tarafından el konuldu.[195]

1569 yılının Mayıs ayına gelindiğinde ise Aben Humeya on bin kişiyi bulan ordusuyla Los Vélez Markisi ile Berja'da çarpıştı. Marki saldırıyı püskürtse de gerilla tarzı savaşan Morisko ordusunun güçlendiği ve kendine güvenin geldiğini gösteriyordu. Alpujarra Dağlarında kontrolü sağlayan isyancılar kendi ürünlerini üretip, düşmanlara karşı duman aracılığıyla uyarabiliyorlardı.[196]

Deza ve onunla beraber Gırnatalı hukukçular onun uzlaşmaya varma talebini küçümseyerek, bu durumu Morisko halkına beslediği derin sempatinin göstergesi olduğunu ileri sürdüler. Kraliyeti de memnun edebilecek koşullarda gerçekleşebilecek bir uzlaşma fırsatı bu şekilde ortadan kalkmış oldu. Yaşam mücadelesi veren Aben Humeya bir yana, Los Velez Markisi'nin saldırgan güçlerin kasabalarına yaşattığı sancıların öcünü almak isteyen Hıristiyan askerlerin taarruzları başlamıştı. Los Velez Markisi ile Mondejar'ın aralarındaki gerilim ve zıtlık, II. Felipe'nin üvey kardeşi olan ve o dönemde İspanyol donanmasında komutan olarak görevde bulunan Don Juan de Austria'yı bölgeye yönlendirmesini ve onların başkomutanı olarak görevlendirmesini beraberinde getirdi. II. Felipe, Don Juan'a yazmış olduğu 10 Mayıs 1569 tarihli mektubunda onu Mondejar ile Los Velez hakkında uyararak kardeşinden Los Velez Markisi'nin başına gelebilecek sorun ya da rahatsızlıkların yaşanmasına izin vermemesini istemiştir.[197] Böylelikle 1569

[195] Carr, *Blood and Faith*, s. 172.
[196] Carr, *Blood and Faith*, s. 174.
[197] Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España (CODOIN), XXVIII, "II. Felipe'den D. Juan de Austria'ya imzalı mektup", 10 Mayıs 1569, ss. 8-9.

yılının Mart ayından 1570 yılının Nisan ayına kadar bir sene boyunca devam eden mücadelenin orta evresini anlayabiliriz.[198]

Henüz yirmi dört yaşında ve yeni atanmış başkomutanın ilk kritik seferinin yönetimi altındaki mücadele yolunda gitmemişti. İkilikler ve uzlaşmazlıklar bu sonucun sebeplerindendi. Mücadelenin artık bitme olasılığı giderek azalmıştı, İspanyol askerler de çoğu kez zafer kazanmaktan ziyade yağma ile ilgili görünüyorlardı.[199]

Çok geçmeden yeniden kendilerini toparlayan Müslümanlar kendi bölgelerinde taarruza geçme şansını elde ettiler. Ayaklanma artık Gırnata ve Alpujarras ile sınırlı kalmamış, Almeria'dan Malaga'ya kadar genişlemişti. Artık daha büyük ve kanlı bir üst üste taarruz tek çareydi. II. Felipe bu masraflı olacak saldırıya izin verdi ve 1569 yılının 19 Ekim'inde *guerra a fuego y a sangre*'nin (ateş ve kanla savaş) ilanını duyurdu. Morisko topluluğunun birçok üyesinin neden boyun eğmek yerine çatışmayı tercih ettiği, karşı karşıya oldukları tehlikeden açıkça anlaşılmaktadır. Köyler yanmaya devam eden yıkıntılarla dolu bir hale gelmişti.[200] Kral II. Felipe, Hıristiyan kuvvetlere yağma ve talan özgürlüğünü tanıdığı *campo franco* ile iki taraf arasında gerçekleşen kıyım geri döndürülemeyecek noktalara gitmiştir. Hayvanların, ipek balyalarının ve değerli eşyaların talan edilmesi ile birlikte köle elde etme hırsı da bu sürecin bir diğer yüzünü oluşturmuştur.[201]

Gırnata'daki mücadelede en mühim ilerlemelerin, İspanyol askerlerinin zaferlerinden değil, Moriskolar arasındaki fikir ayrılıklarından dolayı gerçekleşmesi ilginçtir. Morisko tarafı, Osmanlıların Cezayir'den yola çıkıp İspanya kıyılarındaki küçük limanları kullanarak gizlice aralarına katılmasıyla daha bir karışık hal almaya başlamıştı. Osmanlı Devleti; büyük ihtimalle, askeri uzmanlardan oluşan bu birlikleri, *monfi*[202] geleneğini

[198] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 220.
[199] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 220.
[200] Harvey, *Muslims in Spain*, ss. 220-221.
[201] Braudel, *Akdeniz II*, s. 97.
[202] Arapça'da reddedilmiş, yasaklanmış gibi anlamlara gelen bu terim, İberya'da kralın iradesini tanımayı reddedip dağları mesken edinmiş kanun kaçakları için kullanılmaktaydı.

sürdüren Moriskoların eğitimi için veya onlara uzman birlikler olarak destek amaçlı göndermişti. Profesyonel askerlerden oluşan bu birlik, destek için geldikleri bu güven vermeyen ayaktakımını çok geçmeden aşağı görmeye başlamışlardı. Zira bu monfiler herhangi bir çatışmada gereksinim duyuldukları zamanlarda birdenbire ortadan kaybolabiliyorlardı. Ayrıca, çok geçmeden Endülüs soylularının hoşgörülmeyen özelliklerini taşıdığını anladıkları, hassas ve burnu havada olan Aben Humeya'nın öne sürdüğü iddialardan sıkılmışlardır. Buna karşılık Aben Humeya da Türklere olan güvenini kaybetmişti.[203]

Aben Humeya'nın neyi hedeflediğini bilmediği kendi eylemlerinden belli oluyordu. Kendisi Hıristiyanlar ile barışmak isterken eğer kumandanlarından birisi bunu dile getirse canından oluyordu. Aben Humeya gösterdiği istikrarsız tutum ile diğer kumandanları kendinden uzaklaştırmaya başladı.[204] Diego Alguacil isminde saygın bir Müslümanın, dul kuzenini rızası olmadan alıkoyarak kendisine metres olmaya zorladığı iddialarından dolayı Aben Humeya'ya husumet duyduğu yönünde söylentiler duyulmaktaydı. Alguacil, Türklerle olan gerilimden faydalanarak, "böyle gaddar bir insandan" kurtulmayı, yerine geçecek kişinin de Türklerden seçilmesi teklifinde bulundu. Ancak Türk askerler bunu kabul etmedi ve Uluç Ali'nin onları kral olma vazifesiyle göndermediğini, yalnızca destek için burada olduklarını, bu makama Müslüman halkın yararına hareket eden, yerel, dürüst ve asil birinin yetkilendirilmesinin en doğrusu olduğunu söylemişlerdi. Aben Humeya 1569 yılının 20 Ekim'inde boğularak öldürüldü.[205] Endülüs ve Gırnata Kralı ünvanı, öldürme planının arkasındakilerden biri olan, kendisi de Emevi soyundan olan Abdullah b. Aboo'ya (İspanyolca Diego López olarak bilinirken sonrasında Aben Aboo adını kullanmıştır.) kaldı.

Savaşın ilerleyen aylarına ait en mühim hadise, Don Juan komutasında gerçekleşen Galera Kuşatması'dır. 1570 senesinin başlarındaki bu kuşatma, içinde ağır topçular ile askeri mühendisler de bulunan on iki bin kişilik bir ordu ile gerçekleşmişti. Bu kuşatmanın İspanyol tarihinde önemli bir zafer

[203] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 222.
[204] Carr, *Blood and Faith*, ss. 178-179.
[205] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 223.

olarak hatırlanmasının ana nedeni, Osmanlılarla yapılan İnebahtı Deniz Muharebesi'nden önce Don Juan'ın sahip olduğu ünün bir bölümüne burada ulaşmış olmasıdır. Eleştirici bir bakışla değerlendirme yapıldığında, anlatılar aslında Don Juan'ın generalliğinin çok da etkileyici olmadığı taraflarını göstermektedir.[206]

Galera'da asıl hedef, duvarlarla çevrilmemiş bir köyde yaşanan ayaklanmayı sona erdirmek iken bu hedef için kullanılmış olan kuvvet fazlasıyla orantısız kalıyordu. Bölge, stratejik olarak çok da mühim bir bölge değildi. Don Juan'ın on iki bin kişilik ordusu karşısında, Morisko tarafında dışardan desteğe gelen az sayıda Türk ile Berberi uzman birlikle desteklenmiş yaklaşık üç bin kişilik yerel güç bulunmaktaydı ve ellerinde küçük silahlar hariç oldukça az sayıda mühimmat bulunmaktaydı. Saldırganlar yanlarında atlı birlikleriyle beraber toplar da taşımıştı. Fakat kazandıkları zafer bunlardan ziyade, kasabanın birkaç yerinin altından lağım kazılması ve bu lağımların patlatılması suretiyle dayanıksız hale gelen binaları sağlayan istihkamcılardan dolayı elde edildi. Bu yöntem de gerçekte onları müdafaa bölgesinin merkezine taşımamıştı.[207]

Mücadelenin en son safhalarında Don Juan, kimi savaşçılarının büyük ihtimalle köle olarak satıp para kazanabilecekleri kadın ve çocuk tutsaklar ile beraber kaçtığını gördüğünde, o tutsakların hepsinin öldürülmesi için talimat vermişti. Don Juan, birliklerin kaotik bir yağmacılık içerisinde ayrışmasının önüne geçebilmek amacıyla bu denli ağır bir uygulamanın gerektiği şeklinde kendini müdafaa etmişti. Ayaklanmayı bastırmak amacıyla giriştiği bu uygulama, kabahatli askerlerine akıllanabileceği biçimde hüküm vermek yerine, dört yüzden fazla tutsağı, çocukları ve kadınları katletmek demekti.[208]

Bunların yanı sıra, Don Juan'ın savaşın bu tarafının idaresine karşı dile getirilebilecek en manalı eleştiri askeri yönde olmalıdır. Gerek ağır topçular gerekse istihkamcıları kullanmak savurganlıktı ve yerinde bir karar olmamıştı. Müslümanlar devasa bir gövde gösterisiyle karşılaşmışlardı.

[206] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 224.
[207] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 224.
[208] Harvey, *Muslims in Spain*, ss. 224-225.

Köyün merkezi, tekne biçiminde zemini kayadan bir tümseğin üstündeydi yanlarında ve toplu şekilde düz damlı evler bulunmaktaydı. Aşağı kısımda top atışına uygun bir üs oluşturabilecek yüksek kalesi bulunan bir kilise bulunmaktaydı. Toplara üst taraflara ateşlemesini engelleyen toprak setler, top şiddetinin tesirini azalttı ancak Galera bölgesinde bu şekilde toprak setler olmasına ihtiyaç yoktu. Zira kasaba etrafındaki evler zaten İspanyol güçlerinin eli açık şekilde kullanmaktan çekinmediği topların verdiği hasarı yüksek oranda etkisizleştirerek uygun bir şekilde saldırılara karşı korunma imkanı tanıyordu. Kasabanın bu şekilde bir dışarıdan savunma sistemi olmasa da bayırda bir arada toplanmış toprak evler bu görevi görüyordu.[209]

Don Juan de Austria gerek gelecekteki isyancılara göz dağı vermek gerekse de saygınlığını yitirmemek adına da bir kasabaya karşın bu kadar orantısız güç kullanarak masraflı bir başarı elde etmek mecburiyetinde kaldı. Don Juan, kasabadaki bütün evlerin tahrip edilmesinin ardından birliklerini Baza'ya yöneltti, bu kez Msülümanlara elindeki Tijola ile Seron kalelerine yoğunlaşmıştı. Galera'daki harekatı her şeyi göze alarak kontrollü ve özenlice idare edebilmiş olmasına rağmen, bu kontrolünü ve düzenini Seron'da sürdürememiş ve bozguna uğramıştı. Üstelik o kargaşa anında, hayranı olduğu, sıkça akıl danıştığı öğretmeni ve itibarlı bir savaşçı olan Luis Quijada'yı kaybetmesi dolayısıyla bu mağlubiyeti içinde daha sancılı bir şekilde yaşamış olma ihtimali yüksektir.[210] II. Felipe'ye gönderdiği mektuplardan birinde Don Juan, Luis Quijada'nın ölümünden dolayı çektiği vicdan azabını kardeşiyle paylaşmaktadır.[211]

Seron'daki harekat, Müslümanların kuvvetini anlayabilmek ve nihai bir saldırı için lazım olan üsleri tespit etmek amacıyla planlanmıştı. Nitekim görüldüğü üzere birliklerin beraberinde getirdikleri herhangi bir alet ya da top bulunmamaktaydı. Don Juan yalnızca iki bin civarında seçme asker ile iki yüze yakın süvari birliğini Seron'da görevlendirmişti. Burada hatalı olan kısım ise, bu birliklerin büyük ihtimalle karşı tarafın örgütlenme yeteneğini

[209] Harvey, *Muslims in Spain*, ss. 225-226.
[210] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 226.
[211] Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España (CODOIN), XXVIII, "D. De Austria'dan II. Felipe'ye Mektup", 1 Mart 1570, ss 60-61.

küçük görerek, korkusuzca savunma yapmaktan başka çaresi kalmayan Moriskoları hafife almaktı.[212]

Moriskolar yakın çevrelerinden duman yoluyla destek çağırmış ardından da temkinlice yukarılara çekilmişti. İspanyol birlikleri bu şekilde kasabaya bir direniş olmadan geçebileceklerini farketmişlerdi. Kimi hanelerin içinde kadınların da bulunduğunu görünce düzen bozulmaya başladı. Bazısı onları tutsak edip "elde ettikleri bu ganimeti muhafaza edebilmek amacıyla" evlere çekildi. O esnada yerlerinden ayrılmamış olan birlikler ise, belli ki destek çağrısını almış el Habaqui liderliğindeki sayıları altı bini geçen Moriskonun süratle yaklaştığını gördüler. Birliklerden bazıları geri çekilmek meburiyetinde bırakıldı ve Moriskoların taarruzuna karşı konulamadı. Kaotik bir ortam oluşmuştu ve yağmacılar ne yapacaklarını şaşırmışlar ve kaçarak kendilerini kurtarmaya çalışmışlardı. Moriskolar, emniyetli bir noktadan Don Juan ve askerlerinin geri çekilişlerini izliyordu, geriye kalan yağmacılar ise evlerde mahsur kalmıştı. Mücadeleler bu yapıların çevresinde üç gün sürdü. Moriskolar en sonunda yağmacıların içinde bulunduğu evleri ateşe vererek hadiseyi sonlandırdı. Bu mücadelede İspanyol tarafı böyle ehemmiyetsiz bir kasaba için en az altı yüz elli askerinden ve en az bin silahından oldu. Moriskolar tarafında da dört yüz kadar asker kaybedildiğini ayrıca birçok kadının tutsak edildiği bilinmektedir. Moriskolar bu mücadeleler serisiyle başarılı bir şekilde başa çıkabilmiş, ilginçtir ki gerekli teçhizatları olmamalarına karşın etkileyici bir şekilde direnebilmişlerdir. Ancak İspanyollar her şeyi göze almış ve Moriskoları mağlup etme konusunda kararlıydılar. Ellerindeki olağanüstü sayılara ulaşan kuvvetleri dikkate alınırsa Morisko bölgelerine git gide saldırıların artmasına veya yerlilerinin bölgelerinden ayrılmasına şaşmamak gerekir.[213]

Aben Humeya'nın yerini devralan Aben Aboo'nun yardımcılığını el Maleh ile Hernando el Habaqui üstlendi. Yüksek ihtimalle Don Juan ve ve ötekilerinin Seron ve Galera'da gerçekleştirmiş olduğu pahalıya mal olan ama yıkıcı saldırının neticesinde, el Habaqui 1570 senesinin Nisan ayında

[212] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 227.
[213] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 227-228.

İspanyol görevlilerle iletişime geçmiş ve onlarla Fondon de Andarax'ta buluşmuştu. Temsil kurulunda ayrıca Aben Aboo'nun kardeşi ve bir Türk temsilci bulunmaktaydı. Burada, anlaşmalara uyulmamasından ve Gırnata'daki kovulma gibi türlü sıkıntıları dile getirip İspanyol idaresine ithamlarda bulunmuşlardı. Görüşmeler asıl olarak başladığında ise Müslümanlara; resmi şekilde buradan kovulamayacaklarına yönelik bir teminat, sürgün edilenlerin topraklarına tekrar gelebilmesi ve bu husumet yaşanmadan evvelki konuma dönülebilmesine dair yeni bir oluşumu kapsayan bir çıkar yolun varlığı açılış önerisi olarak sunuldu. Bununla beraber, burada kalmak istemeyenlere de Afrika'nın kuzeyine taşınabilme imkanı sağlanacaktı. Muhataplardan birinin veya ötekinin anlaşmazlığı, tedirginliği veya kendi yanındaki şiddet taraftarları gibi sebeplerden bir anda dağılabilecekmişçesine hararetli bir görüşmeydi. Mayıs ayının 22'sinde her şey yolunda gidiyordu ve el Habaqui mühim ilerlemelerin olduğunu bildirdi. Mayıs ayının 28'inde Gırnata'daki soylu bir Morisko hanesine mensup ve bir Hıristiyan olan Alonso de Granada Venegas, Don Juan'nın delegesi vasfıyla Aben Aboo'la görüşmek için harekete geçti ancak emniyetinden endişe ettiğinden pek istekli değildi. Delege, Aben Aboo ile yaptığı görüşmede, Moriskonun barış konusunda hevesli olduğunu görmüştür. Fakat Aben Aboo, kuvvetleri arasında bulunmasından memnun olmadığı Türkler'in tahliye edilmesi için bir geçiş düzenlenmesini istiyordu ve bu talebi onaylanarak tahliye Castil de Fierro kıyısından gerçekleştirildi.[214]

Luis de Marmol Carvajal'in aktardıklarına göre o gün Afrika'nın kuzeyinden birkaç kişinin buraya intikal edip başka yardımların da kısa zamanda ulaşacağını bildirerek Aben Aboo'nun fikrinin değişmesini sağladığı belirtmiştir. Olaya rastlantı karıştığından hadisenin doğruluğu hakkında karara varmak olası değildir. Aben Aboo, bundan evvel koşullar sağlanırsa anlaşmaya istekli olacağı şeklinde bir tutum sergilerken, artık çarpışmaya hazır durumdaydı. El Habaqui'nin ise Don Juan'la yapılan anlaşmaya inancı tamdı ve bu durum onun konumuna zarar vermişti. Akıllı biriydi fakat kendisine güveni öyle yüksekti ki Don Juan'ın kendisinin arkasında olduğuna

[214] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 232.

hiçkimsenin de ona dokunamayacağına inanıyordu. Don Juan ile görüşmek amacıyla Yegen'e doğru yola çıktı. Ulaştığında kasaba merkezindeki kalabalığı gördü ve oradakilere ne için burada durduklarını ve ne için teslim olmadıklarını sordu. Kalabalıktan birisi, Aben Aboo tarafından emirin henüz gelmediğini belirttikten sonra ise El Habaqui teslim olmanın en uygunu olduğunu ayrıca Aben Aboo buraya isteyerek gelmese bile atın kuyruğuna bağlarak zorla buraya sürükleyeceğini dile getirdi. Aben Aboo bunu duyduktan sonra yeni yandaşına el Habaqui'nin evine saldırması için emir verdi. el Habaqui kaçarak kurtulmuşsa da bir sonraki gün ele geçirildi. Hainlikle itham edilerek, kimsenin haberi olmadan boğulmak suretiyle hayatına son verilmişti.[215]

Aben Aboo direnişi sürdürmekte ısrarlıydı. Daha çok destek alabilmek amacıyla Cezayir'deki görevlilere durmadan mektup yolluyordu. Hatta bunların bazılarının yakalanmış olduğunu ve İspanyolcaya tercüme ettirildiğini bilmekteyiz.[216]

Görüşmeleri devam ettirmekle yükümlü İspanyol delegeler, direnişin olabildiğince uzun süreceğini düşünmüşlerdi. İspanyolların kuvvetleri halihazırda dağlardaydı ve Aben Aboo kısa bir süre sonra yine kaçak durumuna düşmüştü. Yanında yalnızca katibi olan Bernardino Abu Amer ile meşhur monfi Gonzalo el Seniz kalmıştı. Çok sayıda görüşmenin ardından ise el Seniz, affedilme şartıyla Aben Aboo'yu canlı veya cansız şekilde ona teslim edebileceği önerisinde bulunduğu mektubu Deza'ya göndermişti. Bu hainliği duyan Aben Aboo, gece el Seniz'in kaldığı yere gitti. Çıkan tartışmanın ardından el Seniz, silahıyla vurmak suretiyle Aben Aboo'yu bayıltmış arkasından da öldürerek naaşını bir tepeden fırlatmıştı. 1571 senesinin 15 Mart'ında yaşanan bu hadiseden sonra Aben Aboo destekçilerinden bazısı da, affedilme umuduyla el Seniz'e sığınmış gibi durmaktadır. Ona gerçekten bağlı, kalan yegane adamı olan yazmanı da çok geçmeden ele geçirilerek öldürülmüştü. Endülüs coğrafyasındaki Müslüman hükümdarların sonuncusunun naaşı, artık mükafatının alınması beklentisiyle

[215] Harvey, *Muslims in Spain*, ss. 232-233.
[216] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 233.

Gırnata'ya taşındı. Taşınma esnasında rahatsız edici kokular yayıldığı için bağırsaklarını çıkarıp ölü bedeni tuzladılar. El Seniz, Aben Aboo'nun kılıcını Deza'ya vermişti. Ayaklanmanın önderinin ölümünü ahaliye duyurma onuru Deza'nın oldu. Netice olarak ne Mondejar Markisi, ne los Velez Markisi ne de Don Juan, galibiyeti sahiplenen bürokratlar muzaffer olmuştu. Dağda kendilerini gizleme gayretinde olan birkaç yüz direnişçi de çok geçmeden öldürülmüşlerdi. Böylece Gırnata'da ayaklanma fiili olarak son bulmuştu.[217]

2.3. Moriskoların Gırnata'dan Sürgünü

İspanyol siyaseti zamanla Moriskoların zor kullanılarak bölgelerinden ayrılmasını sağlamayı hedefleyen bir hale gelmişti. Bu siyasetin ardında Pedro de Deza ile Sesa Dükü bulunmaktaydı. O zamanlar henüz tamamen ülkeden sürme fikri ortaya atılmamış olduğundan, bölgesel sürgün fikrini destekleyenler çoğunluktaydı.[218] II. Felipe, de Deza tarafından bir sürgün karar çıkartılmaya ikna edilince 10 ile 60 yaş aralığında bulunan Moriskolar bölgeden sürülecek, gidecekleri yer belli olunca o bölgedeki gerekli idarecilere teslim olacaklardı.[219]

1570 senesinin 24 Şubat'ında II. Felipe, Don Juan'a, herhangi bir operasyon düzenlenmeden Guadix ile Baza Müslümanlarını elinden geldiğince dikkatlice toplamasını ve bu tahliye kararının kendi iyilikleri adına olduğuna inandırılmalarını sağlamasını belirtmişti. Don Juan bu buyruğu dikkate alamamıştı. Bu esnada Seron'da birçok işle uğraşıyordu. 5 Mart'ta II. Felipe taleplerini yinelemiş fakat bu sefer İspanya'daki her Morisko için genişletilen bu kararın faaliyete dökülmesini Pedro de Deza'ya bırakmıştı. II. Felipe bu noktada en hoşuna giden stratejiyi ortaya koymuştu. Daha önce Mondejar için kullandığı Deza'yı artık Don Juan için kullanıyordu. 21 Mart günü II. Felipe, Deza'nın kuvvetlerine Gırnata'daki soyluların muhafızları da dahil edilerek, nakledilecek Moriskoların güvenliğinin sağlanmasını belirtmiştir. Böylece

[217] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 233-234.
[218] Harvey, *Muslims in Spain*, ss. 228-229.
[219] Lea, *İspanya Müslümanları*, ss. 231-232.

İspanyol birliklerinin noksanlığı hissedilmeyecekti. II. Felipe Don Juan'ın oradaki tüm yetkinliğini Deza'nın devralmasını emretti.[220]

Elindeki yetki artmış olan Pedro de Deza da isyanın şehri ele geçirmemesi için şehirdekilerin dışarıyla olan bağlantısını koparmak adına günden güne daha da katı bir tutum sergiliyordu. Don Juan de Austria, 23 Haziran'da Albayzin'da ikamet eden erkek Moriskoların hepsini kiliseye çağıran bir emir verdi ancak güvenliklerinden korkan Moriskolar bu emire yanıt vermedi. Don Juan de Austria ile Mondejar Markisi konuyu tartışırken, Don Juan emre itaatsizlik edenleri öldüreceğini bildirdi. Bu fikrinde ciddi olan Don Juan de Austria'yı ikna etmek mümkün olmadı ancak onun bu planı başarılı bir şekilde gerçekleştirmesi, Albayzin'ın dar sokakları ve şehir planı nedeniyle pek de mümkün değildi. Çare olarak Mondejar tarafından Morisko topluluğunu ikna etmeye çalışmak öne sürüldü ve bu girişim onun öncülüğünde gerçekleştirildi. Bu topluluk ile görüşen Mondejar, onları ikna ederek kilisede toplanmalarını sağladı ve kiliseyi kilitli tutarak bu Moriskoları koruma altına aldı. Don Juan ile görüşen Mondejar kiliseye yiyecek sağlanmasını ve bu süreçte Moriskolara bu süreçte hassas hareket edilmesini istedi. Moriskoların gönderileceği yerler belli olduktan sonra ellerinden birbirlerine bağlı şekilde farklı gruplara bölündüler ve askerlerin korumasında göçleri başladı. Bu topluluktaki erkek nüfus üç bin beş yüzü bulurken, kadınların daha kalabalık olduğu düşünülmektedir. Ne yazık ki apar topar çıkarıldıkları bu yolculukta Moriskoların çoğunluğu açlık ve hastalıklar gibi nedenlerle hayatını kaybetmiş ve onların güvenliğinden sorumlu asker tarafından değerli eşyaları alınmış ya da hayatta kalanları köle pazarlarında satılmıştı.[221]

Başlarda, kral tarafından belirlenen özel birlik, sayıları çok olmayan ama mühim Moriskoların sürgün edilmesi için görevlendirildi. Gırnata'nın farklı yerlerinde savaşçı olmayan Moriskoların sürülmesi görevi bazı komutanlarca

[220] Harvey, *Muslims in Spain*, ss. 228-229.
[221] Lea, *İspanya Müslümanları*, ss. 231-232.

yerine getirilecekti. Tabii ki harekatların başarı dereceleri bölgede bölgeye değişiklik göstermiştir.[222]

İsyan büyük oranda sonlanmış olsa da problem sürüyordu ve II. Felipe problemi mantık çerçevesinde ancak sert bir yöntemle çözmeye karar verdi. Gırnata merkezindeki nüfusun çoğu Pedro de Deza ve Don Juan tarafından örgütlenen nakil işlemiyle anlatıldığı gibi gerçekleştirilmişti. İsyancılardan oluşan mağlup nüfusu coğrafyanın tek bölgesinde yoğunlaştırmak açıkça tehlike oluşturmaktaydı ve bu nedenle Gırnata'da ve çevresinde kalan Moriskoların ülkenin dört bir yanına dağıtılmasını istedi.[223] Takip eden süreçte de 28 Ekim 1570 tarihiyle birlikte Moriskoların toplu sürgünü için kanun çıkartılmış, 1 Kasım'da da uygulamaya konarak Kastilya bölgesine yapılacak sürgün başlatılmıştır.[224] Yalnızca *moriscos de paz* (barışçıl Moriskolar) diye isimlendirilen Moriskolara Gırnata'da oturma hakkı verilmişti. Tamamına yakınının sürülmesinin ardından, monfiler ile tarafsız Moriskoların arasındaki çizgi bulanık hale gelmişti. II. Felipe'nin bütün bu sorunla hızlıca ilgilenmesinin sebeplerinden bir tanesi, Moriskoların Türkler ile irtibatta olduklarına dair edindiği haberlerdi. Gerçekten de bir Türk tehditi hep vardı ve bu Moriskolara karşı harekatın yerinde gösterilmesi amacıyla sunulmuş bir bahaneden ibaret değildi.[225] Nihayetinde, sürgün ile farklı bölgelere dağıtılmış olanlar olsa da bir Morisko nüfusu Endülüs'te kalabilmeyi başarmıştı (yaklaşık 60.000 ile 150.000 arasında bir sayı düşünülmekte).[226]

Bu noktada temkinlice hazırlanmış bir organizasyon ve işbirliği şarttı. Yapılan planlamalar sonucunda, sürülecek Moriskolar ufak gruplara bölünerek Kastilya'nın çeşitli bölgelerine gönderilecekti. Bu gruplandırmanın sebebi ise hiç şüphesiz asimilasyonlarını kolaylaştırmanın yanında tekrar sorun çıkarma olasılığını en aza indirgemekti. Göçler ilk devresinde neredeyse beş bin kişi Sevilla'ya, altı bini Toledo'ya, on iki bin

[222] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 229.
[223] Elliott, *Imperial Spain*, s. 243.
[224] Braudel, *Akdeniz II*, s. 98.
[225] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 230.
[226] Elliott, *Imperial Spain*, s. 243.

Morisko Cordoba'ya, yirmi bir bini ise Albacete'ye varmıştı. Fakat bu hareketin bir sonraki adımı olarak sürülecek olanların organizasyonu, mahalli görevlilerin tutukluların taşınmasının terkip edilmesi noktasındaki gönülsüzlüğü sebebiyle tamamen gerçekleştirilememişti.[227]

Yolculuğun organize edilememesi ülkedeki kış şartlarının da etkisiyle oldukça sancılı bir sürece sebep oldu. Görevliler, gruplara insancıl bir tavır sergilenmesi, ailelerinden koparılmaması şeklindeki yönergelerle hoşgörü gösterisinde bulunmuşlardı. Yine yolculuk sürerken kimsenin eşyasına veya parasına dokunulmayacağına dair duyurularda bulundular.[228]

Avila birçok varış bölgesinden yalnızca bir tanesiydi. Gırnata'dan buraya sürgün edilenler talihli sayılabilirdi. Nitekim Segovia'da, buraya yeni gelenleri pek iyi karşılamamaktaydılar. Extremadura ile Kastilya'nın farklı yerlerindekilerin de tecrübeleri farklıydı. Netice olarak topraklarından sürülen bu insanların; kuzeylere gelerek buralarda kendi hayatlarını kurmaları, savaştan henüz etkilenmeden evvelki bildikleri Gırnata'da olmalarından çok daha zor ve ağırdı.[229]

Sürgün esnasında çekilen sıkıntılar sebebiyle çok sayıda kişiye tifüs bulaştığına yönelik kanıtlar bulunmaktadır. Caceres'e varmış olanlarda durum aynıydı. Burgos'ta bulunan idareciler bu hadisenin Salamanca'nın yanısıra Palencia ve Toledo'da da benzer şekilde olduğunu belirtmişti. Büyük ihtimalle Avila'ya varanlar, yolculuk ederken Toledo'dan geçtikleri için onlara da bulaşmıştı. Ancak görevliler bütün bölgenin karantina altına alınacağından endişelenmiş ve bunu saklamışlardı. Kimi mahalli Moriskonun, bakıma muhtaç olanlara yardım ettiğini biliyoruz. Ancak yine de Avela'ya varmış olanlardan yaklaşık yüz civarı hayatını kaybetmişti. Kastilya'daki yeni Morisko göçü, orada bulunan Moriskoların kendilerine güvenini arttırarak onları cesaretlendirmişti.[230] Felipe'nin beklentisinin

[227] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 234.
[228] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 236.
[229] Harvey, *Muslims in Spain*, ss. 236-237.
[230] Harvey, *Muslims in Spain*, ss. 236-237.

tersine, Gırnatalı Moriskolar ve Kastilya'lı Moriskolar bir araya geldiklerinde, Müslüman kimlikleri tekrardan daha da güçlenmişti.[231]

Savaştan sonra Alpujarras, tarlaları, evleri, tapınakları, verimli değirmenleri, o uzun süredir acı çeken topraklarda yaşayan her şeyi yerle bir haldeydi; Morisko topluluğu Kastilya topraklarına sürülür sürülmez harekete geçen kraliyet yeni temeller üzerinde yeniden yapılanmayı hedefleyerek bölgede bir restorasyon sürecine girmek niyetindeydi.[232] Tahliye edilenlerin yerine, Asturias, Leon ve Galicia gibi bölgelerdeki eski Hıristiyan topluluklardan elli bine yakın insan getirildi.[233] Çok geçmeden yeniden yerleşenler akın etmeye başladı. Bu topraklara, sahip oldukları inanç ve yaşam tarzlarıyla birlikte geldiler. Hatta kendi rahipleriyle seyahat eden gruplar dahi bulunmaktaydı.[234]

Böylece, Gırnata'daki bütün Müslümanların toplu bir şekilde buradan sürüldüğünü söyleyebiliriz. Yalnızca çok ufak bir kesime imtiyaz sunulmuştur. Devletin sadık hizmetkarı Alonso del Castillo buna örnek verilebilir. Anlaşmadan hemen sonra teslim olduğunu kanıtlamak şöyle dursun, ayaklanmayla bir ilgin olmasa bile oradaki yaşantının devamına ve malına dair bir güvence söz konusu değildi. Bütün moriskolar bundan sonra tehdit unsuruydu.[235] İsyana aktif şekilde dahil olmasa da isyancılara yardımda bulunduklarından şüphe edilen Moriskolara da merhamet gösterilmemiştir. Mağlup halkın malları soylulara ya da Hıristiyanların ibadet yerlerine satılmış, kraliyet de bu süreçten önemli miktarda gelir elde etmiştir.[236]

Don Juan de Austria, 5 Kasın 1570 tarihinde II. Felipe'ye, onun tam olarak istediği gibi Morisko konusuyla başarıyla ilgilenildiğini ve Gırnata'daki görevini tamamladığını bildirerek Gırnata'dan ayrılmıştır.[237] Don Juan bu

[231] Burman ve öte., The Sea in the Middle, s. 315.
[232] Barrios Aguilera ve Sanchez Ramos, "las Alpujarras", s. 132.
[233] Elliott, *Imperial Spain*, s. 243.
[234] Barrios Aguilera ve Sanchez Ramos, "las Alpujarras", s. 132.
[235] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 237.
[236] Braudel, *Akdeniz II*, s. 98.
[237] Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España (CODOIN), XXVIII, "Don Juan de Austria'dan II. Felipe'ye Mektup", 5 Kasım 1570, ss. 136-139.

görevini tamamlamasının ardından Akdeniz'de Kutsal İttifak güçlerinin başında Osmanlı Devleti'ne karşısında görev alacaktır.

İsyan büyük anlamda bitmiş olsa da, 1571'e kadar resmen sona erdirilmedi. Bir yandan Moriskoların İberya sınırlarındaki sürgünü gerçekleştirirken öbür taraftan da dağlarda kalmış olan küçük monfi birlikler hala bulunmaktaydı.[238]

Böylece Gırnata'daki, uzun yıllardır süregelen, Morisko tehlikesi sona erdi, fakat gelecek kuşaklar adına yeni ve daha kompleks bir Morisko problemi meydana getirilmiş oldu.[239]

[238] Harvey, *Muslims in Spain*, s. 231.
[239] Elliott, *Imperial Spain*, s. 243.

3. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU İLE İSPANYA REKABETİNİN SÜRECE ETKİSİ

Osmanlı Devleti ile İspanya arasındaki münasebetler tarihlerine göre üç aşamada incelenebilmektedir. Bunlardan ilki, İspanya'nın İberya'da, Osmanlı Devleti'nin ise Anadolu'da gerçekleştirmiş oldurdukları siyasi ve dini mücadeleleri kapsayan on dört ve on beşinci asırları kapsarken, ikinci aşamada ise bahsi geçen mücadelelerin başarıyla sonuçlanması neticesinde hakimiyet alanlarını dünyaya yaymak isteyen iki imparatorluğun Akdeniz'de çıkarları sebebiyle çatışmasına şahit olunmuştur. Üçüncü aşama ise 1571'de gerçekleşen İnebahtı Deniz Muharebesi neticesinde artık Akdeniz üzerindeki önemli boyutlara ulaşan deniz seferlerinin bırakılmasıyla on dokuzuncu yüzyıla kadar süregelecek korsanlık dönemidir. İki devlet arasındaki münasebetlerin durağan bir seyir almaya başladığı 1782 sonrasındaki barış süreci, bu münasebetlerin son evresini meydana getirmiştir.[240]

3. 1. Endülüs Müslümanları Bağlamında İki Devletin Münasebetleri

Avrupa'nın iki ayrı noktasında yer alan Osmanlı İmparatorluğu ile İspanya arasında önemli ölçüde benzerlikler bulunmaktadır. İki devletin de deneyimlemiş oldukları başlangıç, gelişme ve düşüş gibi süreçler on sekizinci asrın ikinci yarısına dek benzerlik göstermiştir.[241] Roma İmparatorluğu döneminde İberya ve Anadolu, devletin bölünmesinin ardından İberya Batı Roma, Anadolu ise Doğu Roma idaresinde olacak şekilde devam etmiştir. Dördüncü yüzyılın ardından Batı Roma İmparatorluğu yıkılmış ancak Doğu Roma İmparatorluğu giderek azalacak olan yüz ölçümüyle birlikte on beşinci yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Yedinci yüzyılda İslamiyetin ortaya çıkışı ve yükselişinin ardından Araplar hem İspanya hem de Anadolu için bir

[240] Tabakoğlu, *XVIII. Yüzyıl*, s. 13.
[241] Miguel Angel de Bunes Ibarra, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve İspanyol Monarşisi: Akdeniz'in Öteki Ucunun İspanya'dan Görünümü", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. 5, S. 5 (1994), s. 156.

tehdit unsuru haline gelmiştir. Sekizinci yüzyılda İber Yarımadası İslam hakimiyetine geçmiş, Anadolu'da ise İslâmın yerleşmesi süreci on birinci yüzyıl itibarıyla Türkler aracılığıyla başlatılmıştır.[242] Anadolu'da gaza ile cihat motivasyonuyla ilerleyen bir hareketin yanı sıra İberya'da ise Katoliklerin sahip olduğu haçlı inancı yükselerek ilerleyen bir hareket konumundadır.[243]

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında karşısında güçten düşmüş bir Bizans ve çeşitli beylikler mevcuttu, İberya'ya baktığımızda ise aynı şekilde güçten düşmüş bir Gırnata Emirliği'nin karşısında birçok İspanyol krallık mevcuttu. Bir tarafta Osmanlı, diğer tarafta da İspanyol krallıkları, elde ettikleri siyasi ve askeri güç onların yükselişinde önem arz etmişti. Nasıl ki Osmanlı Devleti, Anadolu'daki rakipleri karşısında galip taraf olarak tarih sahnesinde yerini almış olduysa, İber Yarımadası'nda da Kastilya Krallığının yükselişi iki devletin ortaya çıkışındaki benzerliği işaret etmesi açısından önemlidir.[244] Osmanlı Devleti'nin Bizans İmparatorluğu'na karşı elde etmiş olduğu galibiyetle İslam aleminde prestij sağlarken, İspanya, İber Yarımadası'ndaki İslam devletleri karşısında kazandıkları başarıyla Hıristiyan aleminde ün kazandılar.[245]

On beşinci yüzyıla geliğinde Anadolu'daki Osmanlı gücüne dayanmaya çalışan Bizans bulunmaktayken bu devletin miadı 1453'te dolmuş, İber Yarımadası ise Katolik Aragon-Kastilya Krallığı karşısındaki Gırnata Emirliği de 1492 yılına kadar dayanabilmiştir. Katolik Hükümdarlar'ın Yeniden Fethi tamamlayışı onların Hıristiyan aleminin gözünde önemli bir makam yer edinmesini sağlarken benzer bir süreci II. Mehmed'in İstanbul'u fethetmesiyle Osmanlı Devleti de İslam dünyasında, İspanya'nın yaşadığına benzer bir takdire şayan konuma gelmiştir.[246]

[242] Muzaffer Arıkan, "XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 3-4 (1965), s. 239.
[243] Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri", s. 239.
[244] Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri", s. 239-240.
[245] Tufan Turan, "Çatışmadan Ateşkese Osmanlı-İspanyol İlişkileri (1301-1581)", *History Studies*, C. 4, S. 3 (2012), s. 193.
[246] Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri", s. 243.

Osmanlı padişahları şahıslarında İslamiyetin temsilcisi rolünü görmüşken, Batı'da ise aynı durum kendilerini Hıristiyanlığın koruyucusu konumunda tutan İspanyollar ile karşımıza çıkmaktadır ki tercih ettikleri Katolik Hükümdarlar ünvanı bunun apaçık yansıması olmuştur. [247]

Bu iki devlet, iç siyasette ise birbirine zıt yaklaşımlar sergilemiştir. Osmanlılar, fethettikleri bölgelerdeki gayrimüslim topluluklara dini, kültürel ve dil özgürlükleri tanıyarak bir arada yaşamayı hedefleyen istimâlet politikası izlerken[248], İspanya ise kontrolünü sağladığı bölgelerdeki Müslüman ve Yahudileri Hıristiyanlaştırmaya ya da sürgüne zorlamışlardır ki 1492 ile 1609 yıllarında alınan kararlar bunların önemli göstergeleridir.[249]

15. yüzyıl Kastilya hükümdarları, hazinedeki paranın Osmanlı'ya karşı yapılacak haçlı seferlerinde kullanılması hususuna mesafeli yaklaşmıştır. Buna rağmen, Osmanlı'nın İspanya'ya hissettirdiği tehlike hissine kendileri doğrudan karşılık vermeye karar vermişlerdi. Papa XIII. Benedict 6 Aralık 1403'de Osmanlı ile savaşta olan Bizans halkına para toplamak adına bir ferman yayınladı. Sonradan anlaşıldığı üzere bu toplanan paranın çoğu dolandırıcı endüljans satıcılarının elinde kalmıştı. Papa 4. Eugenius, Osmanlı ile Balkanlarda yapılacak mücadele için Kastilya ve Navarra'daki ruhban sınıftan vergi toplaması kararını almıştır. II. Fernando'nun amcası V. Alfonso, bu karara sert bir tepki vermiştir. Bu tepkinin arkasında şüphesiz hem siyaset hem de paranın gideceği bölge yatıyordu. Dönemin diğer krallıklarının, İstanbul'un fethi öncesinde Osmanlı'nın gösterdiği tehlikeyi görüp görmedikleri hala tartışmalı bir konudur. 1453 öncesi V. Alfonso'nun Osmanlı hakkında ne düşündüğü de aynı şekilde belirsizdi. 1444'den sonra Doğu Akdeniz'de Aragon gemileri ile Osmanlı gemileri çarpışsa da, İstanbul kuşatmasında iki İspanyol krallığı da yardım eli uzatmamışlardır. Alfonso Osmanlı'nın planlarından haberdar olsa da, dikkatini sürekli İtalya'daki siyasi oyunlara vermek zorunda kalıyordu. Bu durum Napoli tahtına çıktığında da daha beter bir hali almıştı. İspanyol olarak Müslümanlara karşı mücadelede

[247] Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri", s. 243-244.
[248] Mücteba İlgürel, "İstimâlet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, s. 362.
[249] Turan, "Osmanlı-İspanyol İlişkileri", s. 194.

kendine güvenen Alfonso, çıktığı tahtın halkların benimsediği hayalinin parçası olan Kutsal Toprakları tekrardan Hıristiyanların eline döndürmek için planlarını kurmaya başladı.[250]

1455 yılının Nisan ayında Valencia kökenli III. Calixtus'un yeni Papa seçilmesi ile V. Alfonso siyasi odağını yeniden Türklere çevirmeye başlamıştır. III. Calixtus, Kastilya Kralı 4. Henry'nin Müslümanlara karşı yapılacak bir sefer için gösterdiği şevkten kısa süreliğine de olsa etkinlenmişti. Kastilya'da, Türklere karşı yapılacak sefer için para toplansa da askeri bir katkıları olmamıştı. Papa II. Pius, 18 Ocak 1460 tarihinde yayınlanan bir fermanda toplanan vergilerin, Osmanlı ile mücadele kadar önemli görülen Gırnata seferine ayrılmasına karar verdi. Daha sonra Rodrigo Borgia papalık elçisi olarak 1472 yılında Kastilya'ya geldi. Kastilya, kendi katedrallerini genişletmek ve öğretmen sağlamaları karşılığında Papalığa 100.000 florin ödemeyi kabul etti. Elçilik görevi yapan Rodrigo Borgia, Kastilya'lıları Türklere karşı sefere çağırmanın vaktinin gelmediği kanaatine vardı. Bununla beraber IV. Sixtus'un kararlarının yeni Kraliçe'nin hükümdarlığında da tartışmalı olduğunu öğrendi. Tahta yeni geçen Katolik Hükümdarlar, 1478'de Sevilla'da toplanan kilise kurulunda, Osmanlı seferi için toplanan verginin, Kastilya'dan alınmaması için talepte bulundular. Bu talebin arkasında planladıkları Gırnata seferinin yattığını yorumlayabiliriz. 1480'de Otranto'yu Türkler ele geçirdiğinde Hıristiyanlar karşılık vermek için bir donanma toparladılar. Ancak 35 gemiden oluşan Kastilya donanması bu armadaya katılmakta geç kaldı.[251]

II. Mehmet ile İstanbul'un alınması, I. Selim'in İslam dünyasının liderliğini Osmanlı Devleti'ne getirmesi nasıl ki Osmanlı Devleti'nin yükselişi adına önem arz etmekteyse, 1492'de Yeniden Fetih'in tamamlanması, Amerika kıtasının keşfi, V. Carlos'un Kutsal Roma-Germen imparatoru olması da İspanyollar adına fazlasıyla önemli dönüm noktaları olmuştur.[252] Reconquista

[250] John Edwards, "Reconquista and Crusading in Fifteenth-Century Spain", *Crusading in the Fifteenth Century: Message and Impact*, der. Norman Housley. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004, ss. 175-176.
[251] Edwards, "Crusading in Fifteenth-Century Spain", ss. 176-177.
[252] De Bunes Ibarra, "Akdeniz'in Öteki Ucunun İspanya'dan Görünümü", s. 156.

ile İberya'da bulunan Müslüman halk ve devletlerin hakimiyetinin sona erdirilmesi ve bölgeden uzaklaştırılmaları hedefinin nihai hale geldiği 1492'den önceki on yıl bu hedefin son dönemini oluşturmuştur.[253]

3. 1. 1. Endülüs Müslümanları ile İlk Resmi Temaslar

Endülüs Müslümanları ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilk temaslara dair muhtelif tarihler bulunsa da birçok araştırmacıya göre resmi ilişkilerin başlangıcı 1486-1487 senelerinde, Gırnata'nın son sultanı XII. Muhammed Ebu Abdullah es-Sağîr'in (Yabancı dillerde Boabdil adıyla bilinir) yardım talebiyle, çektikleri sıkıntılara dair II. Bayezid'e feryadname göndermesiyle olmuştur. XII. Muhammed Osmanlılara gönderdiği bu feryadname dışında, Memlük Devleti'ne de bir elçi yollamıştır.[254] Sultan II. Bayezid, İspanyol krallarına mektuplar yollayarak saldırı siyasetini terk etmelerini istedi ancak bu talep kabul görmedi. Osmanlılar, Papa'yla görüşmek üzere bir elçi yollayarak İspanyolları Gırnata Müslümanlarına zarar vermemeleri konusunda uyardıysa da İspanyol kuvvetleri kuşatmadan vazgeçmediler.[255]

Osmanlı Devleti on beşinci yüzyılın sonlarında Cem Sultan tehdidi ile karşı karşıyadır. Sultan II. Bayezid özellikle dış siyasette bu olayı göz önünde bulundurarak kararlar almıştır. Gırnata Emirliği 1482'de yollamış olduğu elçi aracılığıyla destek ihtiyacını belirtmiş, bu da Osmanlı Devleti'nin Müslümanlar arasında sahip olduğu konumu gösteren önemli olaylardan birisi olarak karşımıza çıkmıştır. Cem Sultan tehdidi Osmanlı Devleti'nin büyük çaplı bir yardım harekatı düzenlemesine engel olsa da, Kemal Reis'in yönetiminde olan bir donanma İberya'ya gönderilmiştir. İspanyol kaynaklarından bahsi geçen girişimin sonuçları anlaşılabilmektedir. İspanya, Napoli, Sicilya ve Papalığı endişeye sürüklemiş olan operasyon, 1488 senesinde gerçekleşmiştir. Operasyonun sıradan bir korsan saldırısından daha büyük bir durum olduğu, saldırının ardından savunma için yapılan

[253] Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri", s. 245-246.
[254] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 120.
[255] Turan, "Osmanlı-İspanyol İlişkileri", s. 197.

önlemlerden anlaşılmaktadır. 1488'den sonra Osmanlı Devleti, Katolik Hükümdarları sıkıştıran taraf haline gelmiştir.[256]

1494'te, o dönem kraliyet katibi olan Fernando de Zafra, Kral II. Fernando ile Kraliçe I. Isabel'e ilettiği bilgilerde, Mağrip bölgesinde ikamet eden Müslümanlar ile İberya'daki Moriskoların iletişimine dair haberleri bildirmekle birlikte bölgenin asayişine işaret ediyordu. Devamında Türk denizcilere, Kuzey Afrika sahillerinde rastlandığını belirten Zafra'nın önerisi ise bölgedeki kritik noktaların kolayca alınabileceği üzerineydi. Onun tavsiyelerine uygun şekilde harekete geçen kraliyet, Kuzey Afrika'ya bir dizi sefer düzenlemiş ve sonucunda on altıncı yüzyılın ilk döneminde bölgeyi kendisi adına güvene almıştı.[257]

Osmanlı Devleti, İspanya'da yaşayan Müslümanlar ve Yahudilere yardım etmek amacıyla bölgeye asker ve cephane göndererek, İspanyolların baskılarının karşısında yer almıştır. İspanyollar, Müslümanlara ve Yahudilere yönelik baskılarını artırarak Endülüs egemenliğine son vermeye çalıştığı dönemde Osmanlı Devleti, Müslümanların ve Yahudilerin bölgeden önce sürülmesini önlemeye çalışmış ve ardından onları kurtarmaya yönelik çabalarını sürdürmüştür.[258]

1502 senesine gelindiğinde ise Osmanlı ve Memlük devletleriyle tekrar iletişime geçilmiş, bu sefer 105 beyitlik bir kaside ile ihtiyaçlarını bildirmişlerdir.[259] 1505'te Osmanlı Padişahı II. Bayezid, Moriskolara yardım etmek için Kemal Reis komutasında bir donanma yolladı. Kemal Reis birçok Yahudi ile Müslümanın Kuzey Afrika'ya taşınmasını sağladı.[260] Aynı zamanda bu yardım hareketiyle Balear Adaları (el-Cezâiru'ş-Şarkiyye) ve Malaga (Mâleka) şehirleri sahilden topa tutulmuştu.[261] Septe ile Tanca'nın Portekiz, Mers-el-Kebir'in de İspanyol kontrolünde olması da bu yardım

[256] Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri", s. 245-246.
[257] Andrew C. Hess, *Unutulmuş Sınırlar: 16. Yüzyıl Akdeniz'inde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, çev. Özgür Kolçak, İstanbul: Küre Yayınları, 2010, ss. 53-55.
[258] Turan, "Osmanlı-İspanyol İlişkileri", s. 213.
[259] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 120.
[260] Turan, "Osmanlı-İspanyol İlişkileri", s. 198.
[261] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 119-120.

harekatından daha büyük sonuçlar alınamamasının arkasındaki sebeplerden olmuştur.[262]

14 yıl boyunca Osmanlı'nın iç sorunu olmakla beraber dış sorunu haline de dönen Cem Sultan olayı, Osmanlı Devleti'nin Endülüs'e yardım göndermesini de sekteye uğratmıştı. II. Bayezid'in dış politika süreci 1481-1495 ve 1495-1512 yılları olarak dönemlendirilebilir. İlk dönemde amacı Cem Sultan isyanını bastırmak olan II. Bayezid batıyla ilişkilerine daha ılımlı yaklaşırken, Cem Sultan'ın vefatı ile başlayan ikinci dönemde Batı'ya dönük toprak genişletme siyaseti izlenilmiştir.[263]

Cem Sultan vakası ve bunun sonucunda Avrupalıların Venedik'i desteklemesiyle, Osmanlı için Venedik savaşı beş yıl boyunca dış siyasetinin en büyük önceliklerinden biri haline geldi. Beni Ahmer Devleti yıkıldıktan sonra 1505 yılında toplanan yardım donanmasının 1463-1479 ile 1498-1502 yıllarındaki Venedik'le olan savaşlardan dolayı ertelendiği düşünülmektedir. Sonuç olarak Akdeniz'de yaşanan savaşların Endülüs'e gönderilen yardımları sekteye uğrattığı gözlemlenmektedir.[264]

II. Bayezid, padişahlığı sürecinde yaşanan doğal afetlerden sonra yaşanan zorluklara yardım eli uzatıp hayatın eski seyrine döndürmeye çalışmıştır. Bu politikayı hem iç hem de dışta benimsemiş ve siyasi hayatını etkileyen durumlardan biri olmuştur. Endülüs ile ilişkilerin kurulduğu dönemin, II. Bayezid'in 1488-1489 İstanbul depremleri, 1489 Edirne yangıları, 1491 Halep ve Şam veba salgınları gibi doğal afetlere denk gelmesi, Osmanlı'nın Endülüs'e yapacağı yardımların önüne geçmesine neden olduğu ifade edilebilir.[265]

Padişahların Kahire ve Müslüman devletlerle olan ilişkileri ile Katolik Hükümdarların Roma ve Hıristiyan alemiyle olan tutumlarının yakınlık gösterdiğini söylemek mümkündür. Padişahlar, İslam dünyasının himayesi ve

[262] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 120.
[263] Ömer Faruk Aksoy ve Muhittin Kapanşahin, "Osmanlı Endülüs İlişkileri ve Osmanlı Yardımlarının Gecikme Sebepleri", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2 (2022), ss. 305-306.
[264] Aksoy ve Kapanşahin, "Osmanlı Endülüs İlişkileri", s. 309.
[265] Aksoy ve Kapanşahin, "Osmanlı Endülüs İlişkileri", ss. 310-311.

İslamiyetin hizmetkarı olma görevlerini üstlenirler. Halifeliğin en önemli kaidelerinden biri, Müslüman coğrafyanın korunmasıdır ve Osmanlı Devleti, İslam'ın koruyucusu rolünü tamamen özümsemiştir. Aynı şekilde, Katolik Krallar da kendilerini Hıristiyan dünyasının koruyucuları olarak görürler ve Hıristiyanlığın düşmanlarına karşı mücadele ederek Hıristiyanlık dininin hizmetkarı olduklarını ifade ederler ki Gırnata Emirliği'ne açılmış savaş ve Yeniden Fetih sürecinin tamamı bunun en önemli örneğidir. İki imparatorluk da benzer siyasi stratejiler izleyerek nüfuzlarını arttırmışlardır.[266]

V. Alfonso döneminde Balkanlar, özellikle Arnavutluk ile Adriyatik kıyılarında çıkar anlaşmazlıkları yaşanmıştır. V. Alfonso, Arnavutluk'ta Osmanlı Devleti karşısında Arnavut soylularını korudu ve asker ile para gönderdi. Eğriboz adasının fethine katılan Fernando, tehlike altındaki yerlerin, Napoli ile Sicilya gibi miras yoluyla anavatan topraklarına katılan coğrafyalar olduğunu gördü. Otranto çıkarmasını engellemek adına, yeğeni olan Calabria Dükü Alfonso'yu görevlendirdi. V. Fernando, Osmanlı tehdidini Gırnata seferinden dahi önemli gördü. Rodos Şövalyeleri'ni koruması, Hıristiyan memleketlerdeki manevi nüfuzlarını göz önünde tutmasından kaynaklandı. Böylece, Hıristiyan dünyasının desteğini, Osmanlı Devleti aleyhinde daha kolay sağlayabileceğini umuyordu.[267]

1484'te yazılan bir vesikada, Fernando, Napoli hükümdarına Gırnata savaşının gidişatını, Sicilya'nın savunması adına verilen kararları ve Valona'daki Osmanlı gemileri hakkında yapılan ihbarı içeren bilgiler verilmiştir. Ayrıca mektupta, İspanya gemilerinin Venedik ticaret gemilerine karşı yürüttüğü mücadele belirtilmiş ve Venediklilerin davranışlarının hoş karşılanmadığı bildirilmiştir.[268]

1485 yılında Fernando tarafından Napoli'ye gönderilen bir yazıda, İtalya'nın barışının koşullarına dair bilgilendirildiği ve bunların Hıristiyanlar adına yararlı olabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca "kudretli Türk" saldırılarına karşı

[266] Muzaffer Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri Bakımından Aragon Kraliyet Arşivi'nin Ehemmiyeti ve Türklerle İlgili Vesikalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2 (1964), s. 253.
[267] Arıkan, "Aragon Kraliyet Arşivi", s. 253-254.
[268] Arıkan, "Aragon Kraliyet Arşivi", s. 268.

Tanrı'nın desteği, Kutsal İttifak'ın toparlanması ile İspanyollar'dan gelecek yardım ile savunulabileceği umulmaktadır. Mektupta, Fernando'nun Gırnata kıyılarındaki gemilerinin sayısının yükseltilmesini kararlaştırdığı ancak İspanyol donanmasının Gırnata Savaşı nedeniyle gecikebileceği belirtilmiştir. Napoli kralına gönderilen aynı döneme ait başka bir mektupta ise Osmanlı'nın hazırlıkları karşısında Napoli ve Sicilya'nın savunmasında hazırlıklar yapıldığı ve İspanya'dan gelen yardımla birlikte Türklere karşı savunma ve hatta saldırı yapılacağı bildirilmiştir. Bir başka aynı yıla ait vesikada ise, İspanyollar tarafından hazırlanan gemilerin İtalya'ya gönderileceği ve Gırnata savaşının bunu engelleyemeyeceği ifade edilmiştir.[269]

I. Selim (1512-1520) tarafından Mısır'ın fethedilmesi, bahsi geçen iki devlet ilişkileri açısından incelenmesi önemlidir. Osmanlı Devleti'nin İslam devletleri arasında hakim konumda olmak gibi bir hedefe sahip olması 1517 yılında nihayete ulaşmıştır. Gerek Hâdimü'l-haremeyni'ş-şerifeyn makamının alınması, gerekse Yavuz Sultan tarafından Şirvan Şah'a iletilen mektupta talep ettiği üzere İslamiyet'e mensup her devletin Osmanlı Devleti boyundurluğuna girmesini talep etmesi de bu isteğin açıkça bir göstergesidir.[270] Yavuz Sultan Selim padişahlığında devletin Kuzey Afrika'da ilerlemesi ve Cezayir'in önemli bir hal alması, İberya'daki Müslümanlar ile münasebetlerin artmasını sağlamıştır.[271] Buna rağmen Safeviler karşısında verilen mücadeleler süresince, Osmanlı Devleti'nin Endülüs Müslümanlarına yardımı arzu edilenden az olmuştur. 1519 yılında, Moriskolar Yavuz Sultan Selim'den destek talebinde bulundular. Bu süreçte, Kemal Reis ile Barbaros Hayreddin Reis birçok Moriskoyu gemilerle Kuzey Afrika kıyılarına ulaştırdılar.[272]

On altıncı yüzyılın başında, Kutsal Roma-Germen İmparatoru Maximilien'in ölümüyle İspanya Kralı I. Carlos ve Fransa Kralı I. François arasında bir rekabet başladı. Carlos bu rekabetten galip çıkarak V. Carlos adıyla imparatorluk tacını giydi (1530). Bu İspanya Kralını Katolik dünyasının

[269] Arıkan, "Aragon Kraliyet Arşivi", s. 268-269.
[270] Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri", s. 248.
[271] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 120.
[272] Turan, "Osmanlı-İspanyol İlişkileri", s. 198.

önderi konumuna getirmiştir. Akdeniz'in batısı ile doğusu bahsi geçen dönemde incelediğinde bütün Müslümanların halifesi olan Osmanlı Sultanı ile Hıristiyan dünyasının lideri İmparator V. Carlos önemli iki tarihi figür olarak karşımıza çıkmıştır.[273]

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) ile birlikte Akdeniz, İspanya ile Osmanlı İmparatorluğu çekişmesinin en hararetli yıllarına şahit olmuştur.[274] Kanuni'nin erken döneminde oluşturulan dış sıyasetin ardında dikkat çeken iki güçlü isim bulunmaktadır. Bu isimlerden ilki Veziriazam Pargalı İbrahim Paşa (1523-1536), ikincisi ise Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa (1534-1546)'dır. Adı geçen bu isimler, uzun zamandır süregelen Osmanlı-Venedik ilişkilerinin yanı sıra yeni inşa edilen Osmanlı-Fransız yakınlığının meydana gelmesinde önemli bir role sahip olmuşturlar.[275] Kuzey Afrika'daki üsler aracılığıyla Akdeniz'de operasyonlar sürdüren leventler Hayreddin Paşa ile birlikte iyice güçlenmiş ve Cezayir, onun Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sunması ile bir eyalet durumunu almıştır.[276]

Barbaros Hayreddin Paşa, İspanya'daki Moriskoları kurtarmak için İberya kıyılarına birçok harekat düzenlemiştir. Yalnızca 1529'da düzenlenmiş olan harekatlarda yaklaşık 70.000 Morisko, Cezayir'e taşınmıştır. Barbaros'un bu süreçte askerlerini İspanyol kıyılarına çıkartması İspanya tarafı adına endişe edici bir durum halini almıştır. Hayreddin Paşa, 1534'te Kaptan-ı Derya mevkisine getirilmesiyle birlikte İstanbul'dan yola çıkmış ve İtalya kıyılarını vurarak ilerlediği yolculuğu sonucunda Tunus fethetmişti.[277] Moriskolara verilecek desteklerde ve İspanyol kıyılarına gerçekleştirilecek seferlerde kullanılmak üzere buraya bir üs görevi verilmişti.[278] Batı Akdeniz'de yapılan seferler sonrasında önemli sayıda Endülüs Müslümanı, Kuzey Afrika'ya

[273] Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri", s. 249.
[274] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 121.
[275] İdris Bostan, "Kanuni ve Akdeniz Siyaseti: 1530-1550", *Muhteşem Süleyman*, der. Özlem Kumrular, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017, s. 26.
[276] Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri", s. 253.
[277] Bostan, "Kanuni ve Akdeniz Siyaseti", ss. 28-30.
[278] Turan, "Osmanlı-İspanyol İlişkileri", s. 198.

geçirildi ve bu seferler, Katolik İspanya'ya ekonomik açıdan kayda değer zararlar verdi.[279]

V. Carlos, Endülüs Müslümanlarına olan desteği durdurmak için 1541 yılında Cezayir'e bir sefer düzenlese de başarısız oldu. Bu süreçte Kanuni Sultan Süleyman ise Moriskolara yapılacak bir yardımı öncelikle Macaristan'da savaşmak zorunda olduğu için arzu edilen derecede sağlayadığı söylenebilir.

1543 yılında Osmanlı ve Fransa'nın İspanya üzerine gerçekleştirdiği müşterek harekatta, Barbaros Hayreddin Paşa öncülüğünde, İspanya'ya bağlı olan Savoi düküne ait Nice şehri ele geçirildi ve bu zaferin ardından donanma sekiz ay boyunca Toulon'da konakladı. Hayreddin Paşa bu süreçte Salih Reis ve Hasan Reis'i Katalonya kıyılarına saldırıda bulunmakla görevlendirmiş, elde edilen esirler ve ganimet Cezayir'e taşınırken İspanya tarafından bu akınlara bir karşılık verilememişti.[280] Bu yetkinin sonrasındaki yaklaşık yirmi yıllık süreçte, Osmanlı Devleti'nin İspanya üzerindeki baskısından dolayı Endülüs Müslümanlarına gösterilen şiddetin hafifletilmesi sağlandı.[281]

Barbaros Hayreddin Paşa'dan payitahta dönmesi istenildiğinde, Moriskolar, paşanın başkentte kalacağı kaygısına kapılmış, sultana yazdıkları feryadname ile onun tekrar Cezayir'e gelmesi için isteklerini belirtmişlerdir. Bölgedeki yardımlarından ötürü önemli bir figür olan Barbaros Hayreddin Paşa'nın gidişi ile endişe içerisinde olan Moriskolar, sonrasında Fas'ta bulunan Müslümanlardan yardım isteğinde bulunsalar da karşılık alamamışlardır. Moriskoların gönderdiği feryadnamede, on altıncı yüzyılda Gırnata ve çevresinde dört yüz bine yakın Müslüman yaşadığı belirtilmiştir.[282]

V. Carlos, 1558'deki ölümünden iki yıl önce, hakim olduğu Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nu oğlu ile kardeşi arasında dağıtarak hükümdarlığı bıraktı. Yeni düzende Kutsal Roma tahtı ve Orta Avrupa'daki topraklar kardeşi olan Ferdinand'a kalırken, İspanya, Hollanda ile İtalya'nın yanı sıra koloni toprakları da oğlu Felipe'nin hakimiyetine kalmıştı. II. Felipe olarak

[279] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 121.
[280] Bostan, "Kanuni ve Akdeniz Siyaseti", s. 34.
[281] Turan, "Osmanlı-İspanyol İlişkileri", s. 199.
[282] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 122.

tahta çıkan İspanya Kralı, Osmanlı Devleti ile Akdeniz'de karşı karşıya gelecekken, İmparator Ferdinand ise Güneydoğu Avrupa üzerinden Osmanlı Devleti ile mücadeleye girişecektir.[283]

Osmanlı İmparatorluğu, Kuzey Afrika'da faaliyetlerine başladığı süreçte kendisinden önce buraya taşınmak zorunda kalmış Endülüs Müslümanlarından yardım görmüş, bu topluluktan İspanya kıyılarına gerçekleştirilen baskınlarda faydalanmıştır. İberya'da daha önce yaşamış olan Moriskolar böylece Osmanlı donanmasının Batı Akdeniz'de muvaffak geldiği harekatlarda yardımlarda bulunmuştur. Kral II. Felipe, 6 Temmuz 1566 tarihli bir mektubunda Cezayir bölgesinde altı bini Morisko, on beş bin uzman arkebüzcü olduğuna dikkat çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika'da faaliyet göstermesi ve Müslümanların da onlara yardım etmesi, kralın Endülüs sahillerini ve Endülüs Müslümanlarını daha sert koşullar altına almasına yol açmıştı. Böylece 1492'de İberya'da sona eren İslam hakimiyetinin tekrar filizlenmesine engel olunacaktı.[284] Diğer yandan ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Katolik İspanya karşısında aldığı zaferler Moriskoların umutlarını yeşertmekteydi.[285]

Bu süreçte, Akdeniz bölgesindeki mevcut dengeyi tehdit eden tehlikenin artmasıyla birlikte, Türklerin kökenlerinin anlaşılması da önem kazanmıştır. İspanyol yazarlar, antik Greko-Latin eserleri çalışarak Türklerin kimliğini ve nereden geldiklerini araştırmaya çalışmışlardır, ancak bu konuda büyük bir başarı elde edememişlerdir. Sonuç olarak, Türklerin kökenleriyle ilgili konu, çeşitli varsayımlara sebep olan bir belirsizlik olarak kalmıştır.[286] Bahsi geçen bu ortamda İspanyol düşünce yapısına göre bir düşman tipi oluşturulmuş ve bu Osmanlı tipine, daha önce İspanya'yı işgal eden Araplar için kullanılmış tanımların tüm özellikleri yüklenmiştir. Bunun yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin fazlasıyla merkeziyetçi bir hükümeti temsil ettiği de söylenmiştir. Böylece, İspanyol monarşisi ile Osmanlı padişahının temsil etmiş oldukları zıt

[283] Tabakoğlu, *Akdeniz'de Savaş,* s. 30.
[284] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 124-125.
[285] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 125.
[286] Hector Vielva Diego, *İspanyol Kaynaklarında Osmanlı İmgesi (1580-1641)* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 511750), s. 15.

dünyalar yaratılmıştır.[287] Ayrıca, bu özdeşleştirme, Akdeniz'de yaşamını sürdüren bazı milletlerin tanımlanmasında karışıklıklara neden olmuştur. Mağrip'te bulunanlar Türk oldukları şeklinde nitelendirilmiş, Tunus ile Cezayirli korsanların Osmanlı Devleti'ne bağlı olup olmadıkları incelenmeden Türk oldukları belirtilmiştir.[288]

On altıncı yüzyılın ortasına gelindiğinde Habsburg hanedanının Batı Akdeniz'deki hatları Osmanlı donanması tarafından saldırıya uğramaktaydı. Trablus'un 1551'de Turgut Paşa tarafından ele geçirilmesi, Hıristiyan krallıkların Akdeniz'de savunma hatlarından birinin düştüğü anlamına geliyordu. Cezayir valisi Salih Reis askerlerini önce Fes'e sonrasında da 1555'de Doğu'daki İspanyol Bicâye kalesinde konuşlandırmıştır. Osmanlı Tunus etrafında kontrolünü güçlendirirken Kaptan-ı Derya Piyale Paşa 1558'de İstanbul'dan Minorka'ya 150 kadırgadan oluşan donanmasıyla yola çıkmıştır. Bu seferin devamında ise İspanya kıyısından 240 kilometre uzak Ciutadella şehrini talan edilmiştir. O esnada Cezayir'de konuşlanan Osmanlı kuvvetleri Mostaganim'de İspanyol ve onlara destek veren Faslı birlikleri defederek Vahran'ı askeri bir üs olarak kullanılmasının önüne geçmiştir. Osmanlı'ya karşı kesin olarak hem karadan hem de denizden peşpeşe mağlubiyetler alan II. Felipe, Müslümanların Batı'ya doğru ilerlemesini durdurmak adına geniş bir donanma tahsis etmiştir. Müslüman korsanları Cerbe adasından atmaya çalışan Habsburg hanedanı, meydana gelen savaşta Piyale Paşa'nın denizdeki marifetiyle Osmanlı'ya karşı büyük bir mağlubiyete maruz kaldı.[289]

1559 yazında Turgut Reis komutasındaki 14 tekne ile birlikte İberya'daki Niebla sahillerine önemli bir baskın düzenlenmiş ve bunun sonuncunda iki bin beş yüze yakın Morisko ile birlikte Kuzey Afrika'ya dönüş yapılmıştı.[290]

Cerbe savaşının ardından aslında iki tarafta da Akdeniz'deki donanmalarının faaliyetlerini azaldığı görülmektedir. Anadolu'daki ayaklanmalar, Kanuni Süleyman'ın yaşlanması ve Habsburg hanedanının Osmanlı ile başa

[287] De Bunes Ibarra, "Akdeniz'in Öteki Ucunun İspanya'dan Görünümü", s. 164.
[288] De Bunes Ibarra, "Akdeniz'in Öteki Ucunun İspanya'dan Görünümü", s. 162-163.
[289] Hess, "The Moriscos", s. 11.
[290] Şeyban, *Mudajares & Sefarades*, ss. 278-279.

çıkamaması, bu durgunluğun sebepleri olarak gösterilebilir. Cerbe Savaşı başlayan üç dört senelik durgunluk 1565'te gerçekleşecek Malta Kuşatması'na doğru yerini donanmada yapılan hazırlıklara bırakacaktı. Malta kuşatması sırasında, Osmanlı ve İspanyol güçleri için en önemli konu donanmalarını korumaktı. Piyale Paşa'nın liderliğindeki Osmanlı donanması, Sultan'ın emriyle riskleri en aza indirerek hareket etti. Kuşatma Osmanlılar için başarısızlıkla sonuçlandı, ancak İstanbul'da büyük bir endişe olmadı çünkü askerleri yeniden tedarik etmek, kadırgaları ve donanmaları yenilemekten daha kolaydı. İspanyol tarafında ise donanma, Osmanlı deniz kuvvetlerine karşı tam anlamıyla bir üstünlük sağlamasa da Malta'ya ikmal sağlarken Osmanlı ikmal hatlarını rahatsız etmiş ve adaya yardım göndermiştir. Malta kuşatmasındaki Osmanlı başarısızlığı sadece ihmal ve anlaşmazlıklardan kaynaklanmamıştır. İspanyol yardım harekâtı da önemli bir rol oynamıştır.[291]

O dönemde Habsburg İmparatorluğu'nun kendi içindeki en büyük sorunların tetikleyicisi olan Hollanda'daki dini ayaklanmalar baş göstermişti. Bu isyanlar ve II. Selim'in tahta çıkması beraberinde iki devlet arasında birbirine karşı hareketsizlikle özümsenmiş bir dönem geçirdi.[292]

II. Selim'in hükümdarlığının ilk yıllarında Malta yenilgisi Osmanlı yöneticilerinin seferlerin yönüne dair tartışmalara sebep oldu. II. Selim tahta çıktıktan sonra, 1567-1570 yılları arasında büyük bir sefere girişmedi. Bu süreçte Yemen isyanı, Astarhan seferi ve Irak-Basra'da Ulyanoğlu isyanı gibi iç sorunlar ortaya çıktı. Endülüs'te Müslümanların isyan edip İstanbul'a müracaat etmeleri, bu içeride yaşanan konulara dış boyutlar ekledi. Bu görünen karmaşık meseleler silsilesi Kanuni döneminde Kıbrıs konusunun masaya yatırıldığını hatırlatıyor ve aslında belli bir planlama ile strateji izlendiğini gösteriyordu. Yemen'in zaptı için verilen uğraş ve Endülüs'e destek olma arzusu, Kıbrıs meselesini de ertelenemeyecek

[291] Hüseyin Serdar Tabakoğlu, "The 1565 Malta Campaign according to Spanish Archival Documents", *Suleyman the Lawgiver and His Reign: New Sources, New Approaches*, der. Suraiya Faroqhi, M. Fatih Çalışır ve Mehmet Şakir Yılmaz. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2020, s. 119.
[292] Hess, "The Moriscos", ss. 11-12.

bir hale getiriyordu. Yemen'in Hindistan Denizi ticaret yollarında önemli bir rol oynadığı düşünüldüğünde, olayların ciddi bir önemi bulunmaktaydı. Kısacası, Kıbrıs, bu dönemdeki gelişmeler içerisinde merkezi bir konumda yer alıyordu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun genel stratejisi için önemli bir aşamayı temsil ediyordu.[293]

Macaristan'dan İran'a uzanan sınırlar da ordu ikmali sorununa yol açıp seferlerin zorlaşmasına yol açmıştı. Bu durumda yaz döneminde ikmal sorununun daha kolay çözülebileceği ve seferlerin daha az zorlukla yönetilebileceği Akdeniz'e odaklanıldı. II. Selim, Venedik'e karşı sefer yürütmesi durumunda Hıristiyanların birleşeceği ihtarına rağmen Kıbrıs'a sefer yapılmasına sıcak bakıyordu. Osmanlı'nın en becerili ve atılgan donanma komutanlarından Uluç Ali Reis, Cezayir-i Garp valisi olarak atandı. Osmanlılar ile Habsburgların Akdeniz'de son bir kez rekabete girerken atılan son adımlar da bunlardı. On yıl içinde Osmanlı kuvvetleri, İspanya kıyılarına doğru yaklaşmayı başarmıştı.[294]

Müslümanların gücü Kuzey Afrika'da arttığı gibi Osmanlı Donanması da gittikçe İber Yarımadası'na doğru yaklaşıyordu. Bu durum Morisko ve Hıristiyanlar arasındaki gerginliği iyice artırdı. Asimile olmayı reddeden Müslüman halkının boyutu ve ekonomik mevkisi ile halihazırda iç sorunlar yaşayan İspanyol toplumunun milli ve dini değerleriyle ve Habsburglar tarafından yürürlülüğe konan ekonomiyle çakışıyordu. Ancak, İspanyolların geçmişine dayanan o büyük endişe diğer gerginliklerden daha çok önem kazanıyordu. Müslümanların Mağrip'te ilerlemesi, İspanyollar için dini bütünlük ve ekonomi gibi endişelerden çok daha büyük bir güvenlik problemi halini aldı. Osmanlılar eğer Cebelitarık'a gelirlerse Morisko nüfusunun ne kadar sadık kalabileceği şüpheliydi.[295]

[293] Feridun Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi: 1300-1600*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, ss. 305-306.
[294] Hess, "The Moriscos", ss. 12-13.
[295] Hess, "The Moriscos", s. 13.

3. 2. Gırnata İsyanı Sırasındaki ve Sonrasındaki Gelişmeler

3. 2. 1. İsyan Süresince Vuku Bulan Olaylar

Gırnata şehri ve Endülüs, XVI. yüzyılın sonlarındaki patlak veren isyan ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun da rol oynadığı önemli gelişmelere tanıklık etmiştir. İspanya'nın Alpujarras bölgesindeki Moriskolar İspanyol yönetimine karşı ayaklanınca, Osmanlılar Akdeniz'deki nüfuzlarını genişletme fırsatını yakaladılar. İsyancılara asker, silah ve kıyılardan yardım sağlayarak askeri destek verdiler ve çatışmayı Osmanlılar ile İspanyol Kraliyeti arasında bir vekalet savaşına dönüştürdüler. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu katılımı sadece isyanın boyutunu ve yoğunluğunu arttırmakla kalmayacak, aynı zamanda bölge için önemli jeopolitik sonuçlar doğuracaktı.

Valencia Engizisyon Mahkemesi'nin 1562 senesine ait evraklarında, bölgedeki müslümanların adına fakih Pedro de Castro'nun sahildeki konutunda Osmanlı'dan gizlice gelmiş kişileri ağırladığını ve onlara olası bir ayaklanmada altmış bine yakın Osmanlı askerine yardım sağlayabileceği sözünü verdiğine dair mahkemeye itirafta bulunmuştur. Hapse giren Pedro uzun seneler burada kalmış ve 1568 senesinde engizisyonca yakılarak infaz edilmiştir. Yine Valencia Engizisyon Mahkemesi'nden 1565 senesine ait bir belgede, Madrid'de yakalanan Hieronimo Roldan adındaki bir müslümanın itiraflarına göre Osmanlıların Belensiye (Valencia) ile Aragon şehirlerinde bir iletişim ağı oluşturduğu belirtilmiştir. Bu itiraflara göre Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa 1568'de çıkacak isyandan 1 sene evvel Gırnata'ya yolladığı ekip ile bir ayaklanma için ihtiyaç duyulan hazırlığın gerçekleştirilmesini istemiştir.[296]

Çeşitli İspanyol evraklarında, Moriskolar gerçekleşecek isyandan evvel Uluç Ali Paşa'ya 20 Nisan 1568'de, dertlerini bildiren bir mektup yollamış ve olası bir Osmanlı müdahalesinde kırk beş bin silahlanmış erkeğin hazır olduğunu belirtmişti. Yine başka bir evrakta ise Osmanlı denizcilerinin Kuzey Afrika'daki meslektaşlarıyla Kastilya'ya girip Endülüs Müslümanının

[296] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 125-126.

yardımıyla çeşitli bölgeleri yağmalayıp Kuzey Afrika'ya dönerken bahsi geçen müslümanlardan otuz birinin yakalanması ve engizisyonca idam edildiği geçmektedir.[297] Görünüşe göre gerçekleşecek isyanın arkasındaki kişiler, gerek Osmanlı gerek ise Kuzey Afrika'nın bu isyana destek çıkacağı hesabıyla plan yapmışlardır.[298]

İsyanın başlangıcında İspanyol idarecilerden bir kısmı, ayaklananların Osmanlı tarafından teçhizatlandırılmasına izin verilmeden etkisiz hale getirilmesinin zaruru olduğunu belirtmişlerdir.[299] Gırnata İsyanı'nın patlak vermesiyle İspanyol idaresi bu başkaldırının İspanya toprakları dışında duyulmasına izin vermemek adına fazlasıyla uğraş vermiştir. II. Felipe, Napoli'de görev alan naibine ilettiği 20 Ocak 1569 tarihli yazısında bu olayların İstanbul'da duyulmamasına dikkat edilmesi gerektiğini belirtiyordu. Ancak Endülüs Müslümanlarının, Sultan II. Selim'e ulaşıp onun desteğini isteyince bu isyanın bir iç meseleden öte hal aldığı anlaşılmıştır. Kral II. Felipe başlangıçta Osmanlı'nın kendi problemleriyle uğraşmasından dolayı Kuzey Afrika'dan Endülüs sahillerine bir yardım harekatının gerçekleşmesine ihtimal vermemiştir. Böylece isyanın bastırılmasıyla yerel güçler ilgilenebilecekti.[300]

Osmanlı katiplerinin kayıtlarında 1570 yılında Osmanlı'nın Alpujarras'taki ayaklanmalarla bağlantısını gösteren iki fermanın kaydı bulunmaktadır. İlk fermanlardan ilki II. Selim'in Morisko ayaklanmaları hakkında düşüncelerini belirten, Uluç Ali Reis'e gönderilen ferman iken ikinci ferman ise Gırnata'daki güç durumda olan Müslüman halka gönderilecek Osmanlı yardımı üzerinedir.[301]

Bunlardan birincisi II. Selim'in 16 Nisan 1569 tarihinde Moriskolara ilettiği hükümlerdir, burada padişah, isyanı dikkatle izlediğini ve ihtiyaçların acil şekilde karşılanacağını ancak donanmanın bu tarih itibarıyla Batı Akdeniz'e

[297] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 126.
[298] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 127.
[299] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 128-129.
[300] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 128.
[301] Hess, "The Moriscos", ss. 13-14.

yola çıkmasının imkansız olduğunu, buna sebebin de Osmanlı'nın denizlerde Kıbrıs konusuyla ilgilenmesi olduğunu belirtmişti.[302]

Akdeniz'in bir kıyısında Venedik ile savaşırken aynı anda diğer kıyısında Habsburg'a karşı isyancıları teşvik etmenin kendisine faydasının olacağını bilen II. Selim ayaklanmalara destek vermişti. Fakat Batı Akdeniz'deki Müslüman halka desteğe giden Osmanlı Donanması seferlerini durdurmak zorunda kaldı. Bunun başlıca sebebi II. Selim ile anlaşmaları olan Hıristiyan Kıbrıslıların, imzalanan anlaşmayı çiğnemesiydi. II. Selim'e göre Kıbrıs, Levant kıyılarına akın düzenleyen Hıristiyan korsanların üssü haline gelmişti. Korsanlar Levant koyuna akın düzenlemekle kalmamış, hac yolculuğu yapan hacıları ele geçirip Osmanlı'nın zengin vilayetlerinden Mısır'dan gelen vergiye de el uzatmışlardı. Kıbrıs'ın fethi ile ancak bu sorunun çözülebileceğini düşünen II. Selim, Osmanlı kadırgalarını Morisko ayaklanmasından ziyade Kıbrıs kuşatmasında kullanmaya karar verdi. Ancak Hıristiyan korsanlar yenildiğinde donanmanın Moriskolara halkına yardım için gönderilmesine karar verildiği hakkında Moriskolara vaatte bulundu. Bu esnada Cezayir valisinin ayaklanmaya olabildiğince yardım etmesi tertip edildi. Uluç Ali Reis'e verilen fermanda ise kendisinden Moriskolara destek vermesi istendiği karar verildi.[303]

Kıbrıs hususunun Osmanlı politikasının merkezini oluşturduğu sırada, Moriskolara destek meselesi yönetim tarafından masaya yatırılmıştır. Bu görüşmelerde Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa, Kıbrıs'a yapılan harekattan evvel Endülüs Müslümanlarına yapılacak bir desteği savunmuş ancak II. Selim'in kararı Kıbrıs'a sefer yapılmasından yana olmuştur. Kimilerine göre II. Selim'in bu seferi, Morisko meselesinden daha önemli görmesi, "Büyük Yahudi" şeklinde bilinen Josef Nassi adındaki danışmanının etkisiyle gerçekleştiği öne sürülse de bu durum tek ya da bütün hakikat olarak ele alınmamalıdır. Kıbrıs bu sırada Venedik kontrolündeydi ve Akdeniz üzerinden hac görevini yerine getirmek amaçlı yola çıkan Müslümanların bu yolu güven içerisinde aşabilmesi bir problem halini almış durumdaydı.

[302] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 128.
[303] Hess, "The Moriscos", s. 15.

Kıbrıs'a bir seferin zaruriyeti Moriskolara iletilen kararlarda da belirtilmiştir. Dini sebeplerin dışında Kıbrıs'ın Venediklilerin elinde bulunması, gerek Mısır bölgesinin ticaretini ve toplanan vergileri de tehlikeye atmaktaydı. Bahsi geçen ticaret güzergahlarının etkilenmesi de Osmanlı'yı ekonomik açıdan zor şartlar altına alabilirdi.[304]

Gırnata İsyanı süresince Osmanlı Devleti, Akdeniz'in batısına doğrudan müdahelede bulunamasa da, 1570 yılında Sultan II. Selim, Uluç Ali Paşa'dan Moriskolara destek olmasını talep etti. [305] Bu hükmün ardından Uluç Ali Paşa, Endülüs Müslümanları için meydana getirdiği donanmayı İspanya kıyılarına gönderdi ancak el-Meriyye (Almeria) yakınlarında gerçekleşen fırtınadan dolayı planlanan destek Moriskolara ulaştırılamadı. Geçen bir senenin ardından Uluç Ali Paşa, yönetiminde olduğu bölgeden dört bin tüfek, mühimmat ve Moriskoları askeri açıdan talim edecek bir birlik toplayıp Endülüs Müslümanlarına yardıma gönderdi. Gönderilen Türkler'in sayılarına dair yüz ile dört bin arasında sayılar öne sürülmektedir. Bu bilgilerden yola çıkıldığında Osmanlı idaresinin bu başkaldırıda savaşacak birliklerden çok, isyancıları eğitecek uzman askerler ile yardım yapıldığı anlaşılmaktadır.[306]

Uluç Ali Paşa, sayısı binleri bulan Müslüman ile Yahudi'yi İspanya seferi sırasında Kuzey Afrika'ya nakletti ve bu topluluğun beş sene süresince vergi ödemekten muaf bırakılarak devletin birçok noktasına yerleşmeleri sağlandı.[307]

Osmanlı idaresi bahsi geçen yardımları yapmış olsa da, Moriskolar açısından negatif sonuçlar oluşturacak meseleler de vuku bulmuştur. Arşiv evraklarında "Hüseyin" adıyla bahsedilen, isyan bölgesine yollanmış olan bir yeniçeri ağası, Osmanlı gemilerinin İberya'ya yola çıktığını öne sürerek Endülüs Müslümanlarının mallarını almış ve bunları şahsi amaçları uğruna değerlendirmiş, böylece isyancıların kendi içlerinde aykırılık meydana gelmesine sebep olmuştur. Liderlerinin ölmesi üzerine güç kaybeden Endülüs Müslümanları, padişah II. Selim'den tekrar yardım istemek adına İstanbul'a

[304] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 129.
[305] Turan, "Osmanlı-İspanyol İlişkileri", s. 199.
[306] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 130.
[307] Turan, "Osmanlı-İspanyol İlişkileri", s. 199.

bir kurul göndermişlerdir. Bu kurul padişahın huzuruna çıkmış ve ihtiyaçlarını bildirmiştir. II. Selim, Kıbrıs meselesinin meydana getirdiği tehlikenin sürmesinden dolayı, henüz herhangi bir asker yardımında bulunulamayacağını Endülüs Müslümanlarına gönderdiği kararlarla açıklamıştır. Padişahın isyancılara önerisi kendi içlerinde oluşan ayrılıkları ortadan kaldırmaları şeklinde olmuştur. Uluç Ali Paşa'ya ise bahsi geçen yeniçeri ağası Hüseyin'i cezalandırması için hüküm vermiştir.[308]

Sultan II. Selim'in faaliyetleri yalnızca yukarıda verilen kararlarla sınırlı kalmamış, padişah, Katolik İspanya'ya baş kaldırmış olan Protestanlara, Muharrem isimli elçisi aracılığıyla, eylemlerini sürdürmeleri durumunda destek sunacağı sözünü verdi ve Endülüs Müslümanları ile ortak hareket etmelerini talep etti. Gelecekte gerçekleşecek bir ayaklanmadan evvel haber alması halinde ise donanma ve orduyla yardımda bulunacağını iletti. II. Selim'in bu hamleleriyle amaçladığı, İspanya'nın bütün kuvvetini Endülüs Müslümanlarına yöneltmesini engellemekti. Bütün bu girişimler II. Felipe'nin Morisko ayaklanması hakkında kaygılarını arttırdı, onun fikrine göre 1570 yılının kış mevsiminden önce bu ayaklanma bastırılamazsa Gırnata haricindeki Müslümanlar da bu isyana katılabilir, Osmanlı İmparatorluğu da dahil olmaya karar verirse, İberya tekrardan İslam yönetimine girebilirdi. II. Felipe, fikirlerini 26 Ekim 1570 tarihinde Roma ile de paylaştı. İspanyolların elde ettiği istihbarata göre de Endülüs Müslümanları, Kuzey Afrika'dan fazlasıyla çakmaklı tüfek getirtmişti.[309]

Gırnata'da ayaklananların Osmanlı Devleti'nin dahil olup Endülüs Müslümanlarının kurtuluşu olacağını düşünmüşler, bununla birlikte bazı kehanetlerin meydana gelmesine sebep olmuşlardır. Bahsi geçen kehanetlerden biri Sultan II. Mehmet'in var olduğu iddia edilen vasiyetinde, onun hükmünün ardından gelecek padişahların fethedecekleri bölgelerden birisi İspanya olarak bahsedildiğidir. Bir diğer kehanette ise, İberya'nın şer ile bozulacağı günlerde "Kasım" isminde bir kurtarıcının 42 ay içinde İspanya'yı tekrardan fethedeceği yönündeydi. Son olarak bir başka kehanet

[308] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 130-131.
[309] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 131-132.

de, Müslüman bir hükümdarın Osmanlı Devleti'nin desteğiyle İberya'yı yeniden fethedeceği şeklindedir. Bu kehanet gerçekleştiğinde Arapça konuşabiliyor olmak zaruri olacağından bu dilin terk edilmemesi zorunluluğu aktarılmıştır.[310]

Kimi araştırmanlar Endülüs Müslümanlarının aslında Osmanlı'nın tarafından Batı Akdeniz'de kontrolü ele almak adına İspanya karşısında sahip olduğu bir fırsat olarak görüldüğünü öne sürmüşlerdir. Bu fikri savunanlardan Fernand Braudel'a göre, 1568 yılından itibaren Cezayir Beylerbeyi makamında bulunan Uluç Ali Paşa, Endülüs Müslümanları adına kendisini tehlikeye atmayı düşünmüyordu. Paşanın amacı Endülüs'ten ziyade Cezayir'i koruma altına almaktı ve Gırnata isyanını, Endülüs Müslümanlarından çok İspanya'nın Cezayir'e karşı aldığı ekonomik önemlere son vermek adına değerlendirdi. Bu isyanı bütün Cezayir idaresi için adeta bir ideal olan Kuzey Afrika'nın tamamıyla Cezayir kontrolüne alınması planını gerçekleştirmek amacıyla kullanan Uluç Ali Paşa, isyanın sürdüğü sırada 1570 yılında Tunus'u kendi topraklarına kattı. İsyanın bu fetih hareketini kolaylaştırmış olduğu düşünülebilir zira Gırnata meselesi nedeniyle İspanya diken üstünde bulunmasaydı, Messina'da bulunan donanma, Tunus'un ele geçirilmesine müsaade etmezdi. Bunlara ek olarak yine İspanyol donanmasının Batı Akdeniz'e odaklanmış olması, Akdeniz'i Osmanlı donanması için daha müsait bir duruma getirmişti. Kıbrıs'ın fethi de böyle bir koşulda gerçekleştirildi.[311]

1568-71 yılları arasında İngiltere'de bulunan, II. Felipe'nin elçisi Guerau de Espés'in aktardığına göre İngiltere, Gırnata İsyanına, Fas üzerinden mühimmat ve gemi yardımında bulunmayı planlamıştı. Kuzey Afrika'daki Müslümanlar, İngiliz gemilerinin aracılığıyla İspanya'ya geçirilecekti. İngiltere, bu planı kurduğu sırada Osmanlı Devleti'nin de bu ayaklanmaya önemli sayıda gemi ile destek vereceği yönündeydi.[312] Ancak İngilizler bu planı uygulamaya koymamıştır.

[310] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 133.
[311] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 133-134.
[312] Tabakoğlu, *Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Rekabeti*, s. 56.

Tunus fethi ve Malta kuşatması Osmanlı için Cezayir'in Batı Akdeniz'deki nüfuzunu artırmaya çalıştığını bir kanıtı olarak görülebilir. Bu siyasette de aslında Tunus'un önemli bir rolü vardır. II. Selim Moriskoların İspanya'daki ayaklanmasının başarıyla sonuçlanması ihtimalinin düşük olduğunu tahmin ediyor olabilirdi. Bu yüzden Tunus'un İspanya'daki Müslümanlardan önceliği olduğunu alanen ifade etmek istememiş olabilir.[313]

Osmanlı Devleti bu süreçte Fransa'ya yapmış olduğu Toulon Limanı talebini, İspanya'yı korkutmak niyetiyle olduğunu düşünmek mümkündür. Nihayetinde Osmanlı gemilerinin Endülüs'e yapılacak bir yardımda kışlayabilmesi için bir liman gerekmektedir. Sokollu Mehmed Paşa bu süreçte Endülüs Müslümanlarına destek verilmesinin daha önemli olduğunu öne sürmesi, muhaliflerinin Kıbrıs için daha evvel davranılması gerektiğini savunmalarıyla karşılık bulmuştu.[314]

1569'da İspanyol elçi Francisco Gasparo Corsa, Cezayir beylerbeyi Uluç Ali'ye, Gırnata'daki Moriskoların tehlike arz etmediğini bildirdi. Bu topluluk, savaşmaktan anlamıyordu ve hayatlarını çiftçilik, çobanlık ve ipek böceği yetiştirme işlerinde harcamışlardı. Bu nedenle, onların İspanya'ya karşı başarılı olup olamayacakları şüpheliydi.[315]

Fernand Braudel'e yakın fikirlere sahip olan Crowley ise Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın asıl hedeflerine göre Endülüs Müslümanlarının kullanıldığını düşünür. Böylece Osmanlı Devleti kendi hedeflerini gerçekleştirirken yekvücut bir Hıristiyan gücüyle karşı karşıya kalmamak niyetindeydi. Bu politikanın sonucunda II. Felipe, İberya'da çıkan ayaklanma ile karşı karşıya kalmıştır. Salgado'ya göre, de Osmanlı, Moriskolara destek meselesini Uluç Ali Paşa'ya bırakmış ancak kendisi bu desteği asgari seviyede sağlamıştır. Böylece paşa, bu ayaklanmayı İspanya'nın Kuzey Afrika'daki yalnız müttefiği Tunus Hafsi Krallığı'nı fethetmek için en uygun zaman olduğunu düşünmüştür. Bahsedilen araştırmanların fikirlerinin ortak

[313] Hess, "The Moriscos", s. 15.
[314] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 134.
[315] Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayınları, 1989, s. 13.

noktası, Gırnata isyanı ile Endülüs Müslümanları konusunun Osmanlı Devleti'nce fayda sağlamak adına kullanıldığıdır.[316]

Osmanlı'nın bütün uğraşlarına rağmen isyana destek verebileceği güzergahtaki zorlukları ortadan kaldıramadığı unutulmamalıdır ki Kıbrıs'ın 1570 yılında alınmasının ardından destek için gerekli şartların oluştuğu düşünülse de 7 Ekim 1571 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun denizde Hıristiyan birliğine karşı aldığı İnebahtı mağlubiyeti, Akdeniz'deki Osmanlı gücünü sarsmış ve Endülüs Müslümanlarına yapılacak desteğin zora girmesine neden olmuştur.[317] Bu mağlubiyet, Moriskolara yapılan desteğin sürdürülebilir olmasına engel olmuştu. [318]

3. 2. 2. Gırnata İsyanı ve İnebahtı Sonrası Durum

İnebahtı mağlubiyetı mağlubiyetinin ardından Endülüs'e yapılacak bir yardım tamamıyla göz ardı edilmemiştir. Hızlıca yeniden inşa edilen Osmanlı donanmasınında kapudan paşa olarak Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa görevlendirildi. Donanmanın yeniden inşasının yanı sıra II. Selim 1572 yılında Fransa hükümdarı IX. Charles'a ilettiği mektupta İspanya karşısında birlikte durmayı teklif etti ancak Fransa tarafından kabul edilmedi. 1573'de Tunus'un tekrar kaybedilmesinin ardından dikkatini bu hususa yönlendiren Osmanlı İmparatorluğu, Endülüs Müslümanları meselesini ve yapılacak yardımları Garp Ocakları sorumluluğuna bırakmıştır.[319]

Gırnata İsyanı'nın sona erdirilmesiyle birlikte İspanya, iç ve dış siyasette nefes alabileceği bir döneme girdi. Bu durumu fırsat olarak gören II. Felipe, Akdeniz'de yapacağı bir seferin planlarına girişti. Oysa henüz İspanya monarşisi, kuvvetini toplayabilmiş değildi.[320]

Papalık elçisinin İspanya'ya geldiği sırada, Hollanda ve Gırnata'daki isyanların sürdüğü bir dönemde İspanyol monarşisinin Osmanlı Devleti karşısında oluşturulacak ittifaka katılması konusunda iknanın kolay

[316] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 135.
[317] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 136.
[318] Turan, "Osmanlı-İspanyol İlişkileri", s. 199.
[319] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 136-137.
[320] Emrah Naki, *Akdeniz'de Hakimiyet Mücadelesi, 16. Yüzyılın Siyasi ve İktisadi Ortamında İspanya-Osmanlı İlişkileri (1571-1581)*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2020, s. 58.

olmayacağının ve Venedik'e yapılacak bir desteğin devletin kasasına önemli bir külfet oluşturacağının farkındaydı. Ancak Uluç Ali Paşa'nın Gırnata İsyanı'na yardımda bulunmak niyetiyle eylemlerini Kuzey Afrika'ya taşımasının yanı sıra Tunus'u fethetmiş olması, Kral II. Felipe'nin Akdeniz politikasından kendisini soyutlayamayacağının önemli bir göstergesiydi. İsyanları sebep gösterip Venedik'e yapılacak bir destekten kaçınmak, Osmanlı Devleti'nin zamanla İspanya için de bir tehdit haline gelmesine zemin hazırlamaktı. II. Felipe'de, İspanya'nın bu ittifaka dahil olması ile şartların iyileştirilebileceği fikri hakimdi. Planlarına işlerde Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika'dan ittifakın desteğiyle çıkartılabilir ve Osmanlı donanması Ege'ye hapsedilebilirdi.[321]

Gırnata İsyanı'nın sona ermesinin ardından Garp Ocakları'nın Moriskolara yardım sorumluluğunu üstlenmesi, İspanya'yı kaygılandırmıştır. Bu tarihlere ait Engizisyon belgelerinde Endülüs Müslümanları'nın İspanya'da bir ayaklanmanın peşinde olduğunu aktarılmaktadır. Kayda göre, François Nalis adındaki bir Protestan ile Lope Darcos adındaki Müslümanın 1575 tarihli itiraflarında, ayaklanmaları halinde Fransa'da Pirenelerde yer alan Béarn bölgesinin valisinden ve Cezayir ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan yardım alacaklarını aktarmışlardır. 1577 yılında son halini alan bu girişimde hayata geçse idi, Fransa, Pireneler'den harekete geçecek, Osmanlı İmparatorluğu da deniz üzerinden Denia, Katalonya ve son olarak da Mürsiye ile Belensiye bölgeleri olmak üzere 3 ayrı yerden saldırıya başlayacaktı. Endülüs Müslümanlarının özgürlük adına hala ümidi olduğunu gösteren bu girişim gerçekleşmedi.[322]

1574'de Tunus fethi ve 1576'da Fas'ın Osmanlı nüfuzununun altında kalmasıyla Moriskolar siyaset sahnesini terkettiler. Cezayir-i Garp valisine Temmuz 1576 tarihinde Osmanlı'nın yeni sınır siyasetinin izlerine taşıyan bir ferman verildi. Fermanda Morisko vakasının bir özeti bulunuyordu. III. Murad'in Kuzey Afrika'dan aldığı bu raporda Endülüslülerin İspanyol yönetimi altında zayıfladığını ve durumlarının iyice güçleştiğini

[321] Naki, *Akdeniz'de Hakimiyet*, s. 36.
[322] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 138.

anlatılıyordu. Bu rapordan dört yıl sonra Osmanlı ile İspanyol devletleri Akdeniz'de Müslüman ve Hıristiyanlar arasındaki en önemli mütarekelerden birini imzaladılar.[323] Osmanlı siyasetçileri Akdeniz'e donanma göndermenin çok zahmetli olacağı kanaatindeydiler. III. Murad bu yüzden yirmi yıl kadar odağını Safevi hükümdarlığına çevirmeye karar vermiştir. II. Felipe, üst üste gelen iflaslar yetmezmiş gibi Hollanda'da başarılı Kalvinist ayaklanmanın ve Tunus'taki gerilemelerin farkında olarak iki cephede savaşmanın mümkün olmadığı düşüncesine kapılmasına neden olmuştur.[324]

1600'lere yaklaşıldığında İspanyol monarşisi artık dünyaya hakim olma amacına hizmet etme niyetiyle bulunduğu savaşları ekonomik olarak sürdüremeyecek duruma düşmüştü. Kuzey'de Alçak Ülkeler'de yaşanan ayaklanma, Fransa ile yaşanan çatışmaların İtalya'daki toprakları tehdit etmesine ek olarak Akdeniz üzerinde Osmanlı İmparatorluğu'nca tehdit altında oluşu devleti içinden çıkılması güç bir duruma sokuyordu.[325] İspanya'ya isyan eden Hollanda'nın bu mücadeleyi kazanması ve Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması'nda aldığı mağlubiyet birlikte yükselen bu iki devletin düşüş sürecine de yakın tarihlerde girmiş olduğunu göstermiştir.[326] 1575 yılında iflas bayrağını çeken kraliyet, sadece Alçak Ülkeler'deki ayaklanmayı kontrol altına almış için senelik üç milyon dukayı bulan masraflarla karşı karşıya kalıyordu. Osmanlı Devleti karşısında kullanmak üzere kurulan donanmaya da 1574 yılında 1 milyon dukayı geçen harcamalar yapılmıştı. Bahsi geçen ayaklanmanın sona erdirilmesini ilk amacı haline getiren II. Felipe, Osmanlı Devleti ile olan çatışmaları sona erdirip tasarrufa gitmeyi hedefliyordu. 1578'de ölen Portekiz kralının ardından bu devletin ilhakını da hedefleri arasına almıştı. Aynı dönemdeki Osmanlı-İran mücadelesi de Alçak Ülkeler'de yaşanan isyana benzetilirken, ikisi devlet de önemli mücadeleler verirken bu süreçlerin sonucunda fazlasıyla masraf etmiş olmalarına rağmen önemli kazançlar elde edememiş durumdaydı. Bu koşullar altında II. Felipe, Osmanlı İmparatorluğu ile

[323] Hess, "The Moriscos", s. 22.
[324] Burman ve öte., The Sea in the Middle, s. 303.
[325] Tabakoğlu, *Akdeniz'de Savaş,* ss. 305-316.
[326] De Bunes Ibarra, "Akdeniz'in Öteki Ucunun İspanya'dan Görünümü", s. 156.

İspanyol monarşisinin anlaşabilmesi adına şartların elverişli olduğuna inanıyordu.[327]

Fas'ta iki devleti de ilgilendiren gelişmeler sahneye gelmiştir. Osmanlı, Fas'ı yöneten Al-Sa'did hanedanından Abd Al-Malik'i destekleyerek Fas tahtına çıkartmıştır. Abd Al-Malik, yerine geçtiği yeğeni Al-Mutawakkil Portekiz Kralı Sebastian tarafından işgal edilirken, yeni kral yeğeninin talebine cevap vermiş, bu esnada yaşanan Alcázar Savaşında üç hükümdar da hayatını kaybetmiştir. Fas tahtına geçen Abd Al-Malik'in kardeşi Ahmad al-Mansur kendi itibarını kuvvetlendirirken III. Murad'a akıllıca bir şekilde para ödemeyi de unutmamıştır. Alcázar savaşı sonucu hem Osmanoğlu hem de Habsburg hanedanlarına faydalı olmuştur. Osmanlı kendisi ile İspanya arasında tampon görevi görecek bir Fas devletinin olmasının faydalı olacağı kanaatindeyken, bir Portekiz prensesinin oğlu olan II. Felipe, Kral Sebastian'ın ölümüyle de Portekiz tahtına geçmeyi sağlamıştır. Bu gelişme üzerine Portekiz tahtına çıkan II. Felipe, beraberinde gelen Asya ve Güney Amerika'daki kolonilerde de sözünü geçirmeyi başarmıştır. [328]

1580'de II. Felipe ve III. Murad uzun süreli bir mütareke imzaladılar. Akdeniz'de tekrardan büyük bir savaşı kaldıramayacak iki hükümdar askerlerini diğer cephelere yöneltiler. İki İmparatorluğun da hem dönemin hükümdarları hem de ardından gelen varisleri uzun yıllar boyunca bu açılan cephelerde zorluklar çekeceklerdir.[329]

Sultan II. Selim'in ardından padişah olan Sultan III. Murad (1575-1595), döneminde devletin dış politikasının Safeviler ile mücadele üzerine olmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu ile İspanya mütareke için 1580 tarihinde masaya oturdu. Bu tarihten 1584 yılında bahsi geçen mütarekenin bozulmasına kadar olan süreçte yüzünü Endülüs'ten çeviren Osmanlı İmparatorluğu, anlatşmanın hükümsüz hale gelmesinin ardından Murad Reis önderliğindeki on kadırga ile Alicante'ye saldırıda bulundu. Cezayir Beylerbeyi Uluç Hasan Paşa da Katalonya'dan iki bin Müslüman ile döndü.

[327] Tabakoğlu, *XVIII. Yüzyıl*, s. 19.
[328] Burman ve öte., The Sea in the Middle, s. 303.
[329] Burman ve öte., The Sea in the Middle, ss. 303-304.

Yine 1584'de Belensiye bölgesinden iki bin üç yüz, ardından da Kalosa'daki Müslümanların tamamı Osmanlı denizcileri aracılığıyla kurtarıldı. Fransa, III. Mehmed'e (1595-1603) gönderilen bir elçi aracılığıyla 1596 yılında İspanya'ya, birlikte yapılacak bir harekat önerisi sunsa da, hali hazırda devletin meşgul olduğu Celali İsyanları'nın yanı sıra Osmanlı-Avusturya savaşının sürmesi, Fransa'nın bu önerisinin reddedilmesine sebep olmuştur.[330]

On altıncı yüzyılın son yirmi senesiyle birlikte, İspanyolların odak noktası Atlantik ile Kuzey Denizi olmuştur ve Osmanlı korkusu daha teorik bir hal almıştır. Bu sebeple, Akdeniz'de bir gerileme dönemi yaşanmış, İspanyollar, Mağrip korsanlarından ticaret rotalarını ve İtalya'da bulunan topraklarını muhafaza etmeye çalışırken, Osmanlı İmparatorluğu ise Adriyatik'e hükmetme çabası içine girmiştir.[331]

1609'da ise Moriskolar çok karşılık vermeden İspanya'dan sürgün edilerek yarımadadaki eski İslam medeniyetinin son parçaları da kaldırılmış oldu.[332] 1614'e kadar olan dönemde neredeyse beş yüz bin kişi mülklerini terk etmek zorunda kalarak, Kuzey Afrika, Fransa, İngiltere, İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu'na zorunlu göç gerçekleştirdi. Bu olayın ardından Sultan I. Ahmed, bu devletlerin hükümdarlarına ulaşarak Müslüman göçmenlerin Osmanlı coğrafyasına nakledilmesi için yardım talep etti. Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'ne gelen Morisko mülteciler Adana, Bursa, Belgrad, Galata, Trablusşam ile Selanik gibi birçok bölgeye dağıtıldı.[333]

Osmanlı ve İspanya'nın Akdeniz'den çekilmesi ile suların seyri değişti. Büyük çaplı savaşlar kendini korsanlara bıraktı, böylece denizler daha da tehlikeleri bir hale geldi. Osmanlı sultanlarının buyruğunda olmayan korsanlar, dini düşmanlık sebebi ve hırs ile Cezayir'de konuşlanan Türkler, Mağripliler, Moriskolular ve Hollanda ve İngiliz yoğunluklu Hıristiyanların çoğunluğu oluşturduğu korsanlar İspanya ve İtalya sahillerini hedef aldılar. Malta'daki St. Jean Şövalyeleri Doğu ve Merkez Akdeniz'de ticaret yapan

[330] Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570)", s. 138-139.
[331] De Bunes Ibarra, "Akdeniz'in Öteki Ucunun İspanya'dan Görünümü", s. 165.
[332] Hess, "The Moriscos", s. 22.
[333] Turan, "Osmanlı-İspanyol İlişkileri", s. 199.

Müslümanları ve Osmanlı mensubu Yunanları hedef alarak gemilerini yağmalarlardı. Senj'de faaliyet gösteren etnik olarak geniş yelpazesi olan Uskok korsanları ise Adriyatik Denizinde Osmanlı ve Venedik gemilerini yağmaladılar.[334]

[334] Burman ve öte., The Sea in the Middle, s. 305.

4. BÖLÜM

İSYAN SONRASI MORİSKOLARIN AKIBETİ (1572-1614)

Gırnata'da önemli bir ayaklanmaya işaret eden 1568-71 isyanının sona ermesinin ardından bölge, 1609'da başlayacak Morisko sürgünü olarak bilinen trajik olayla doruğa ulaşacak bir sürece şahit oldu. Bu dönem, İspanyol Kraliyeti'nin kalan Müslüman nüfus üzerinde hakimiyet kurmaya çalıştığı zorlu bir sosyal, dini ve siyasi yeniden yapılanma sürecine tanıklık etti. Zorla din değiştirmeler, ayrımcı politikalar ve kültürel baskıların bir araya gelmesiyle Moriskolar giderek artan bir marjinalleşmeyle karşı karşıya kaldılar.

4. 1. Morisko Sorununun Kastilya'ya Yayılması

Görünürde Gırnata bölgesi isyan sonrasında Morisko *probleminden* arındırılmıştırdır ancak yerel olan bu durum sürgünler sonrasında Kastilya gibi diğer bölgelere sıçramıştır. Gitmiş oldukları yerlerde edindikleri zenginlikler sonucu Moriskolar tekrardan dikkati üzerlerine çekmeye başlamıştır. Nihayetinde İspanya'nın tipik *hidalgolar'ının*[335] aksine çalışmak Moriskolar için bir sorun teşkil etmiyordu. On altıncı yüzyılın sonuna gelindiğinde sürgün ile çözülmeye çalışılan Gırnata problemi, Kastilya ile Endülüs'ün de başlıca problemlerinden olmuştur. [336]

Gırnata isyanını ardından topraklarından sürülen Moriskoların yerine, Asturias, Galiçya, Burgos ve Leon'dan getirilen 12.542 aile yerleştirildi. Fakat yirmi sene geçtikten sonra, 1593'teki devlet araştırması, bu girişimin

[335] İspanya'da şövalye veya soylular sınıfının bir üyesi. Bu terim 12. yüzyılda fidalgus ya da Kastilya dilinde hidalgo olarak ortaya çıkmıştır ve hijo de algo, "bir şeyin oğlu" kelimesinin kısaltılmış halidir ve tüm soylular için, ama özellikle de kodamanlardan (ricos hombres) ve halktan şövalyelerden (caballeros villanos) farklı olarak daha küçük soylular için kullanılmıştır. Hidalgolar bazı istisnai ayrıcalıklara sahipti ve geçimlerini sürdürmek için kiralara ya da makamlara bağımlıydılar. 15. yüzyıla gelindiğinde muhtemelen Hıristiyan kökenli oldukları düşünülüyordu ve bu nedenle Moriskolardan ve Yahudi kökenli conversolardan ayrılıyorlardı. Yoksul hidalgo karakteri, İspanyol edebiyatında yerini alırken Cervantes'in Don Kişot'unda da tasvir edilmiştir. Bkz. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "hidalgo". Encyclopedia Britannica, 1998.

[336] Braudel, *Akdeniz II*, s. 98.

başarısız olduğunu ortaya koydu. Bazı köylüler aldıkları toprakları satarken, diğerleri alacaklılarına tarlalarını bırakarak nereye gittikleri belli değil. Ayrıcalıklı kesimden bazıları ise doğal afetler ve olağanüstü durumları kullanarak, bazılarının zeytinliklerini, bazılarının da arazilerinin bir kısmını para karşılığında kendi topraklarına katarak büyük topraklara sahip oldular.[337]

XV. yüzyılın sonundan itibaren yaşanmakta olan, Akdeniz'deki nüfus fazlalığının kanıtlarından biri, 1492'de İber Yarımadası'ndan, 1493'te Sicilya, 1540 ve 1541'de Napoli, 1571'de Toskana ve son olarak 1597'de Milano'dan sürgün edilen Yahudiler olmuştur. Bu göçmenlerin çoğu İber Yahudileri olup, Türkiye'deki Selanik ve İstanbul'a kadar uzanan bir yol izlemiştir. Din, nüfus fazlası bulunan bu ülkelerde ülkelerde kaynakların yetersizliğine bir çözüm yolu olduğu kadar sürgünlerin mazereti haline de gelmiştir.[338]

Müslümanların erken yaşta evleniyor oluşu ve hızlı nüfus artışı, İspanyollar arasında din görevlisi olmayı erdem olduğu şeklinde kabul edip çocuk sahibi olmaktan kaçınanların olması sonucu, İber Yarımadası'ndaki Hıristiyan yerlilerin sayısının azalmasına neden olmuştur. Kraliyet için endişe verici olan bu vaziyet, Müslümanların tehcire zorlanması adına mühim bir gerekçe haline gelmiştir. Müslümanların İspanya Krallığı'na karşı her zaman bir isyan hazırlığı içinde olduklarına dair inanç, ayrılmalarına neden oldu. Bu nedenle, İspanya Kralı'na sunulan birçok istihbarat raporu (avisos) ile durum kontrol altında tutulmaya çalışıldı. [339] Alçak Ülkeler'de yaşanan karışıklıklar, Fransa ile olan savaş ve İngiltere ile olan sürtüşme, İspanyol monarşisinin dikkatini içerde yaşanan sorunlarda toplayabilmesi adına bir engel oluşturuyordu. 1596 yılında II. Felipe'ye yazılan bir bildiride, kraliyetin Moriskolara dair esnek duruşu eleştirilirken bu topluluğun edinmiş olduğu mal ve mülkün fazlalığı aktarılıyordu. Francisco de Toledo isminde, Madrid'te ikamet eden bir Moriskonun şehrin demir ticaretindeki en güçlü isim olduğu bildirilirken, silah kaçırdığına dair ihbarda bulunulmaktaydı.[340] Örneğin, 1596 tarihli bir vesikada, Toledo'dan bir Morisko olan Francisco Toledano'nun Madrid'de

[337] Braudel, *Akdeniz I*, s. 397-398.
[338] Braudel, *Akdeniz I*, s. 280.
[339] Bilgin, "Endülüs'te Kalan Son Müslümanlar", s. 42.
[340] Braudel, *Akdeniz II*, s. 99-100.

demir ticaretinde zengin bir adam olduğu ve Biscaye ve Vitoria şehirleriyle olan ticaretinde silah ile mühimmat sağladığı ihbarında bulunulmuştur. Bu tür raporlar, Müslümanların beklenmedik bir vakitte ayaklanabilecekleri kaygısını yükseltiyordu.[341]

4. 2. Sürgün Fikrinin Meydana Çıkışı

İspanya'da, Müslüman topluluğun geleceği konusunda uzun yıllar boyunca tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar din, siyaset, ekonomi ve sosyal nedenlerle şekillenmiştir. İspanyol Devlet Konseyi'nde (Consejo de Estado) de benzer bir konu 19 Eylül 1582'de gündemi oluşturmuş, ancak darboğaz ve soyluların bu fikri desteklemeyişleri nedeniyle II. Felipe (1555-1598) bu fikri hayata geçirememiştir, bunun sebeplerinden belki de en önemlisi Müslümanların yağcılık, ayakkabıcılık, dokuma işleri, terzilik ve tarım gibi alanlarda etkinliğidir. Sonrasında, Müslümanların, Gırnata İsyanı'ndan sonra toplu bir şekilde, verimsiz topraklara sahip ve kıyılara mesafeli olan Sayago'ya sürülmeleri fikri ortaya atılmıştır.[342] 1589 ile birlikte kraliyet huzurunda bazı önlemler konuşulmaya başlanmıştır. Tartışılan fikirler arasında yapılacak bir sayım, Moriskoların kadırgalarda, ücreti mukabilinde zorunlu bir görev alması, Morisko çocuklarının anne ve babalarından koparılarak soylulara ve din adamlarına teslim edilmesi, tehlike arz eden Moriskoların idamı ve Moriskoların eski ikametlerine gönderilmeleri gibi öneriler bulunuyordu. Zamanla bütün Moriskoların İberya'dan sürülmesi fikri de dillendirilen fikirler arasında yerini almıştı.[343] Toledo başpiskoposu ve Müslümanların İber Yarımadası'ndan sürülmesinde kritik bir şahsiyet olan patrik Juan de Ribera, Müslümanların asimilasyonunun istenen sonuçları doğurmayacağını savunduğu bir mektubu Kral III. Felipe'ye (1598-1621) iletmiştir. Patrik Ribera, bölgedeki Müslümanların, Hıristiyan inancını kabullenmediğini, alkol ve domuz eti tüketmekten kaçındıklarını, hala büyük bir Morisko nüfusu varken İspanyol kuvvetlerin güvende olmayacağını ve Gırnata İsyanı'nın ancak Almanya ve İtalya'da bulunan İspanyol güçlerinin

[341] Bilgin, "Endülüs'te Kalan Son Müslümanlar", s. 42.
[342] Bilgin, "Endülüs'te Kalan Son Müslümanlar", s. 41.
[343] Braudel, *Akdeniz II*, s. 99.

yardımıyla savunulabildiğini belirterek cevabın ülkedeki Moriskoların hep birlikte sürülmesi olacağını bildirmiştir.[344]

Moriskolar, İslam inancından ve sahip oldukları toplumsal benlikten kopmamak adına elinden geleni yapmıştır. Bilhassa toplumların hafızası olarak bahsettiğimiz, dillerini savunmak adına meydana getirmiş oldukları Aljamiado, Arapça'dan koparılmaya çalışılan Moriskoların sığındığı bir liman haline gelmiştir. Moriskoların iman ve ibadetlerini, sosyal hayatta özgürce yaşayamayacakları duruma getirilmeleri ve dini ritüellerinin toplumun gözünden uzak hale getirilmeye çalışılması, bu topluluğun sahip olduğu İslam inancının yok edilmesi için yeterli olmamıştır. Takiyye ile inançlarını diri tutmaya çalışan Moriskolar, bu durumu kendileri için günlük hayatın bir parçası haline getirmişlerdir. Bu, İspanyol idaresi tarafından gerçek Hıristiyanlardan kabul edilmeyen Moriskolar'ın özde Müslüman olmayı sürdürmeleri sonucunu doğurmuştur.[345]

Endülüs Müslümanlarının devlete karşı bir isyana hazırlanmak için İspanya'nın rakibi konumundaki Osmanlı Devleti ve Fas sultanı Mevlay Zeydan (1608) ile birlikte çalıştıklarına dair inancı İspanya'yı da tedirgin etmiş, -düşük bir ihtimal olan- İspanya'ya müdahale için hazırlıkların başlatıldığı haberi endişelerini artırmıştı. Bu nedenle İspanya, Moriskoları İberya'nın merkezinden gönderme hazırlıklarını hızlandırmıştır.[346]

Moriskolar sürgüne gönderilmeden önce İspanya'nın siyasi ve dini dinamiklerine tehlike oluşturmakla suçlandıkları ve çeşitli suçlamalarla karşı karşıya kaldıkları belirtilir. Bu suçlamalar arasında çete oluşturmak, eşkıyalık, köylere yapılan saldırılar, küçük yaştakiler ve kadınlara yapılan saldırılar, din adamlarını işkence altında tutarak katletmek ve dini sembollere zarar vermek yer alıyor. Bu suçlamaların gölgesinde gerçekleştirilen sürgün, Moriskoların bahsi geçen yüzyıl içerisindeki yaşamını bir dram haline getirmiştir.[347]

[344] Bilgin, "Endülüs'te Kalan Son Müslümanlar", s. 41.
[345] Bilgin, "Kimlik Mücadelesi", s. 66-67.
[346] Bilgin, "Endülüs'te Kalan Son Müslümanlar", s. 43.
[347] Bilgin, "Endülüs'te Kalan Son Müslümanlar", s. 57.

4. 3. İber Yarımadası'nda Kalan Moriskoların Sürülmesi

1608-1614 tarihlerinde gerçekleştirilen Morisko sürgünü, popülerlik kazanmak için çaba sarf eden güçsüz bir hükümetin hamlesi olmasına rağmen, genel anlamda Morisko probleminin karmaşıklığının sürgün ile çözülebileceği öngörüsüne belli oranda doğruluk katan bir durumla karşı karşıyaydı. Bu sorun, 1492'ten itibaren süregelen ve Katolik İspanya'da asimile edilemeyen, asimile edilmesi mümkün de görülmeyen bir etnik azınlık problemi halini almıştı. 1568'de Alpujarras'ta çıkan ayaklanmanın ardından, Moriskoların Kastilya'ya dağıtılması durumu olandan fazlasıyla karmaşıklaştırmıştı. Morisko sorunu 1570'ten bu yana Kastilya, Aragon ile Valensiya'nın da sorunu olmuştu ancak her bölgenin karakteri farklıydı.[348]

Moriskolar, Gırnata'da ayaklanma öncesinde dahi Krallığın düşmanı olan Müslüman ve Protestan topluluklar ve devletlerle işbirliğinde olduğu şüphesi vardı. Bu şüphenin arkasında haklı bir sebep vardı. Kilise ve İspanyol krallığı Moriskolara baskı kurmaktaydı ve bu Moriskoların harekete geçmesine sebep oluyordu. III. Felipe kendi hükümdarlığı döneminde Morisko tehditini İspanya'dan sürerek ortadan kaldırmaya karar verildi.[349] III. Felipe, nihai çözümü 1609 yılında Moriskoların sürgün etmekte buldu.[350] III. Felipe'ye göre ekonominin zarar görmesi, Moriskolu soyluların tepki göstermesi ve Moriskoların Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçmesi riski alınması gereken bir riskti. 1609 yılında başlayarak beş yıl içinde 300.000 Morisko İspanya'dan sürgün edildi.[351] Sürgün kararının verilmesinin bu kadar uzaması İspanya'nın içinde bulunduğu kargaşanın kısmen rahatlanmasının beklenilmesinden kaynaklanıyordu. Sürgünün gerçekleştirilebilmesi için de kraliyet donanmasına ihtiyaç duyulmuştur.[352]

Moriskoların, sürgün haberini almasının ardından yöneticiler bu toplulukta önde gelen kişileri bir araya getirerek sürecin detaylarını incelediler. Sahip oldukları ederinden çok daha ucuza satılmış olan binlerce Morisko, 1610

[348] Elliott, *Imperial Spain*, s. 306.
[349] Braudel, *Akdeniz II*, s. 100.
[350] Hess, "The Moriscos", s. 5.
[351] Burman ve öte., The Sea in the Middle, s. 315.
[352] Braudel, *Akdeniz II*, s. 100.

senesinin ilk yarısında yüzlerce gemi aracılığıyla Kuzey Afrika'ya taşındılar. Bu sırada İspanya donanmasının yanı sıra ticaret gemileri de kiralanarak bu süreci hızlandırılmaya çalışılmıştır. Fakat kiralanan gemilerin kimisinde gemi sahibi, ödemeyi gemiye aldığı Morisko başına almış olduğundan dolayı, Kuzey Afrika'ya nakletmesi gerektiği bu insanları açıklarda denize bırakarak limana geri dönüyor ve ödemesiyle birlikte yeni Moriskoları alıyordu. Sürgün sürecinde yaşanan acımasız olaylar böylelikle denizlerde de devam etmiş oluyordu.[353]

İspanya'da zorunlu bir şekilde Hıristiyanlığa geçen Müslümanların soyundan gelen 18.000'e yakın Morisko, 1610 yılında İspanya'nın ticaret merkezi olan Sevilla'dan yola çıkarak İspanya'dan sürgün edildi. Bu sayıya 300.000'e yakın aynı durumdan müzdarip kişi de, çıkarılan ferman ile İspanya'nın çeşitli limanlarından yola çıkarak katılmıştır. Sürgünlerin arkasındaki sebep ise Moriskoların, Katolik inancına geçmeyi reddetme iddiasıydı. Rotasını Kuzey Afrika'ya çeviren gemiler Guadalquivir Nehri'nde geçerken Muvahhid Halifesi Ebu Yusuf Yakup el-Mansur'un inşa ettirdiği "Torre de Oro" yani Altın Kule'nin yanından geçerlerdi. Bu kule, Sevilla'daki ve genel olarak İber Yarımadası'ndaki Müslümanların dokuz yüz yıllık yaşamlarınından kalan anıtlardan sadece birisiydi.[354]

Moriskoların temelli olarak sürülmesinde tercih edilen yol, Gırnata'daki Büyük Ayaklanma'nın ardından fazla Morisko nüfusunun yaşadığı bölgelerden sürülmesiyle aynı yönteme benziyordu.[355]

Endülüs Müslümanları, Fas toplumuyla bütünleştikten sonra İberya kıyılarında korsanlık eylemlerine dahil oldular ve İspanya kıyılarından fazlasıyla ganimet ele geçirdiler. Ayrıca Cezayirli korsanlarla bağlantılıydılar ve İngiliz kıyılarına kadar korsan eylemler gerçekleştirebilecek kuvvete erişmiştiler. Birkaç istisna dışında, Fransa, Venedik ve İtalya'ya göç eden

[353] Şeyban, *Mudajares & Sefarades*, s. 145.
[354] Burman ve öte., The Sea in the Middle, s. 275.
[355] Bilgin, "Endülüs'te Kalan Son Müslümanlar", s. 46.

Moriskolar, Osmanlı coğrafyasına göç ettiler. 1609-1614 arasındaki beş yıllık dönemde tahmini olarak kırk bin Morisko Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. [356]

İberya'daki Müslümanların asırlardır süren Hıristiyanlaştırılma süreci böylelikle istenilen şekilde sona ermemiş oluyordu. Hıristiyan cephesinin fanatik isimlerinden olan Valencia başpiskoposu dahi bu süreçte zanaat gerektiren işlerin gelecekte nasıl icra edileceğine dair olan şüphesini bildirmekteydi. 1613-14 tarihlerinde harita çizmek amacıyla İspanya'yı gezen Juan Bantista Lobana, çizmiş olduğu haritaların yanı sıra sürgünün İspanyol monarşisi adına endişe verici sonuçlarını da çizmişti: Longares'in 1000 olan nüfusu 16'ya, Mendas'ın 700 olan nüfusu 80'e düşmüştü.[357]

Müslümanlar toplumun İberya'dan sürülmesi, bölgedeki gerek toprak gerekse zanaat konusunda önemli bir sorun meydana getirmişti. Arşiv belgelerine de yansımış olan bu duruma örneklerden biri de Valencia bölgesinde yer alan Agullent kasabasıdır. Moriskoların sürgün edilmesinden sonra söz konusu kasabada boşta kalan arazileri alacak kimsenin bulunamadığının belirtildiği 11 Şubat 1610 tarihli evrakta kasabanın idarecilerine gerekli yetkilerin verilmesiyle bu toprakların dağıtımının kolaylaştırılmasının sağlanabileceğinden bahsediliyordu.[358] Birçok İspanyol soylusu, Müslümanların tarımdaki çalışkanlıkları sayesinde, elde etmiş oldukları refah durumu muhafaza edebiliyordu. Sürgünün ardından fark edildiği üzere Müslümanların bahsi geçen alanlarda edindiği tecrübe, Hıristiyanlara nazaran çok daha ileri durumdaydı ve artık Hıristiyanlar tarımını ve zanaatını işletmek zorunda kalmıştı. Siyasi ve askeri sınıfa mensup olup sürgünü fanatik dini duyguları nedeniyle destekleyen birçok Hıristiyan, sürgün sonrası oluşan boşluğu doldurabilecek yetenekleri bulundurmuyordu. Tarım ve zanaat onların uzmanlık alanları arasında değildi. Bu duruma bir çözüm aranması gerektiği süreçte ise Amerika'dan getirilen madenlerin modası başlamıştı ve bu nedenle İspanya topraklarında baş göstermeye başlayacak çoraklaşma sorunu gözden kaçırılacaktı. İspanya

[356] Bilgin, "Endülüs'te Kalan Son Müslümanlar", s. 55.
[357] Braudel, *Akdeniz II*, s. 100.
[358] Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España (CODOIN), XVIII, "VI. Döküman", 11 Şubat 1610, ss. 23-24.

gittikçe zayıflarken kraliyet, dünya hakimiyetini içeren planlarına dair endişelerine yoğunlaşmış oluyordu.[359]

1609'da İspanya kralı III. Felipe'nin moriskoları sürgün etmesiyle birlikte, İspanya'nın din ve etnik kimliklere bakış açısından çok farklı bir yer haline geldiği açıkça görülmüştür. Yüksek Ortaçağ'da farklı inançları olan toplumlar gerek Katolik İspanya krallıklarında, gerekse de İslam devletlerinde bir arada yaşayabilirken, 17. yüzyılda İspanya, Katolik kimliğin baskın olduğu bir ülke haline gelmiş ve Hıristiyan kabul etmiş olsa dahi morisko soyundan gelenlerin dışlandığı bir coğrafya haline gelmiştir.[360]

[359] Clot, *Müslüman İspanya*, s. 302.
[360] Coleman, *Creating Christian Granada*, s. 4.

SONUÇ

Asırlar süren münasebet ve rekabet sonrası İspanyol idaresi altında yaşamlarını sürdüren Müslümanların zamanla kendi içlerinden meydana getirdikleri bir soylu sınıfı oluşmamış ya da bu topluluğu bir arada tutabilecek bilinçli bir oluşum da meydana gelmemiştir. Bu halkın yalnızca, gerek görülen durumlarda Hıristiyan soylular tarafından hakları aranmış olup bu ilişkinin de, Moriskoların üretime kattıkları nedeniyle olduğu söylenebilir.

Yaşanan iktisadi problemlerin artması da Hıristiyan ve Moriskolar arasında anlaşmazlıklara sebep olarak iki ayrı din mensupları arasında düşmanlığa yol açmıştı. Ekonomik problemlerin geneli bu ilişkilerin gerginleştirdiği gibi özellikle Moriskoları özellikle etkileyen şey ise ipek ticaretinde baş gösteren sorunlar olmuştu. II. Felipe'nin yürüttüğü siyasette asıl gayesi olan Habsburg hanedanının Akdeniz'deki varlığı sebebiyle Moriskoların doğrudan İspanyol Krallığına bir tehdit olarak kabul edildiğine rastlayabiliriz. Kendini bu tehlikeden kurtarmak isteyen İspanya Krallığı günün sonunda bir karar almak zorunda kaldı. Alınan kararın sonucu ise trajik biçimde Moriskoların sürülmesi olmuştu.

Alınan kararların felaketin önüne geçmenin en iyi yolu olduğunu söylemek doğru olmayabilir, ancak II. Felipe'nin zihninde İslam'ın İspanyol topraklarında yeniden ortaya çıkacağına dair endişe bulunmaktaydı. Ve 1566'nın dünyasında bu ihtimal tamamıyla bir hayal sayılmazdı. Tehlike fazlasıyla mümkün duruyordu ve 1568'de, II. Felipe'nin tahminlerini doğrulayan Gırnata İsyanı patlak verdi. Felipe'nin, bu isyan sebebiyle olabilecek en kötü senaryoyla karşılaşmadığı söylenebilir çünkü Osmanlı Devleti'nin, bu isyanı, İspanya'nın aleyhine olacak şekilde değerlendirebildiğini söylemek kolay değildir.

İspanya'nın sekiz milyonu bulan nüfusunda bu sürgün, üç yüz bin insanı etkiliyordu. Bahsedilen oran ise dönem açısından düşünüldüğünde hafife alınamayacak kadar büyük bir kitleden bahsedildiğini ortaya koymaktadır. İspanyol monarşisi tarafından böyle bir riski alınmasının çeşitli sebepleri

bulunmaktaydı. İlk olarak Moriskolar, etnik açıdan ziyade dini olarak Hıristiyanlık potasında eriltilememişti. Son olarak da sürgüne karar verilmiş olması, artık İspanya'nın bu soruna bir çözüm bulamadığının ilanıydı.

Portekiz, topraklarında bulunan Müslümanları sürgün ettiğinde, Katolik Hükümdarlar 1497 yılında yayınlamış oldukları bildiri ile bu topluluğun İspanya'da yaşayabileceğini ya da İspanya'yı transit geçiş için kullanabileceklerini açıklamış, bunun üzerine topraklarına gelen Müslümanların da güven içinde olması için gerekli önlemler alınmıştı. 1500 yılında ise tüm Müslümanların Hıristiyanlığa geçmesini ya da krallığı terk etmesini zorunlu kılan bir kraliyet emri yayınlandı. Bunu takip eden toplu vaftiz törenlerinden sonra, Gırnata'da kalan tüm sakinler teknik olarak Hıristiyan oldu. Ancak, Müslüman Gırnata'nın geleneksel dili, kıyafetleri ve adetleri, şehrin moriskolarının çoğu arasında on altıncı yüzyıla kadar devam etti. Gerek Katolik Hükümdarların ilerleyen yıllardaki tavrındaki değişiklik gerekse de yüz yıl içerisinde, III. Felipe dönemine gelene kadar bu toplumun ortak bir düşman olduğuna dair düşüncenin hem halk hem de idari sınıfta yerleşmiş olması, on altıncı yüzyılda İspanya'nın iç politikada sergilediği tutarsızlıkların önemli bir örneği olarak gösterilebilir.

Fakat Moriskoların hepsinin bu sürgün ile birlikte İberya'dan ayrılmış olduğunu söylemek yanlış olabilir. Gerek Moriskolar ile Eski Hıristiyanlar arasında yapılmış olan evlilikler gerekse de karşılıklı çıkarın olduğu durumlarda bazı Moriskoların kendilerini bu sürgünden muaf ettirmiş olabileceği söylenebilir. Şehirde yaşayanların neredeyse hepsi gönderilmişken bu durum kırsala gelindiğinde daha esneyebiliyordu. Şehrin karakteri, Alpujarras'taki ikinci büyük isyanın (1568-1571) zirve yaptığı 1569-1570 yıllarında şehirdeki moriskoların büyük çoğunluğunun sürülmesinden sonra bile hala İslam etkisini korudu. Gırnata'nın Hıristiyanlaşması bir olaydan ziyade tarihsel bir süreç olarak ele alınmalıdır ve bu dönüşümün tam anlamıyla başarıyla sonuçlandığı ya da tamamlandığı gibi ifadelerde bulunmak zor olabilir. İnsanlar haricinde ise yüzyıllarca bu topraklarda yaşamış bir kültürün böylece silinmesi mümkün değildi ve bunun en önemli kanıtlarından biri de Arapça'nın gerek coğrafyada gerekse de

İspanyolca’da bırakmış olduğu izlerdir. Bugün dahi Granada, İspanya'nın en İslami görünümlü şehirlerinden biri olmayı sürdürür.

KAYNAKÇA

AKSOY, Ömer Faruk ve KAPANŞAHİN, Muhittin. "Osmanlı Endülüs İlişkileri ve Osmanlı Yardımlarının Gecikme Sebepleri", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 12, S. 2 (2022), ss. 27-44.

ANDI, Ahmed Fatih. *Bir Dünya Savaşının İnşası 16. Yüzyılda Osmanlı-İspanyol Mücadelesinin Tahlili*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023.

ARIKAN, Muzaffer. "Türk-İspanyol Münasebetleri Bakımından Aragon Kraliyet Arşivi'nin Ehemmiyeti ve Türklerle İlgili Vesikalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* C. 2, S. 2 (1964), ss. 251-273.

ARIKAN, Muzaffer. "XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C. 23, S. 3-4 (1965), ss. 239-256.

BARRIOS AGUILERA, Manuel ve SANCHEZ RAMOS, Valeriano. "El legado martirial en la estructuración de la sociedad repobladora de las Alpujarras", *Actas de las I[a] jornadas de Religiosidad Popular*, der. Valeriano Sánchez Ramos ve José Ruiz Fernández. Almería: Instituto de Estudios Almerienses, 1996.

BİLGİN, Feridun. "Gırnata İsyanı (1568-1570) Çerçevesinde Osmanlı-Endülüs İlişkileri", *Usul İslam Araştırmaları,* C. 11, S. 11 (2009), ss. 117-140.

BİLGİN, Feridun. "Katolik İspanyol İktidarında Endülüs Müslümanları'nın Kimlik Mücadelesi: Moriskolar Örneği", *Milel ve Nihal,* C. 11, S. 1 (2014), ss. 51-69.

BİLGİN, Feridun. "Endülüs'te Kalan Son Müslümanların (Moriskolar) İspanya'dan Sürgünü (1609-1614)", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* C. 13, S. 2 (2013), ss. 37-61.

BORONAT Y BARRACHINA, Pascual ve DANVILA Y COLLADO, Manuel. *Los Moriscos Españoles y su Expulsión: Estudio Histórico-Crítico*, Valencia: Imprenta de Francisco Vives Mora, 1901.

BOSTAN, İdris. “Kanuni ve Akdeniz Siyaseti: 1530-1550”, *Muhteşem Süleyman,* der. Özlem Kumrular, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.

BRAUDEL, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası (I. Cilt)*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayınları, 1989.

BRAUDEL, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası (II. Cilt)*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayınları, 1990.

BRITANNICA, T. Editors of Encyclopaedia. "audiencia." *Encyclopedia Britannica,* 2011. (https://www.britannica.com/topic/audiencia. Erişim Tarihi: 3 Nisan 2023)

BRITANNICA, The Editors of Encyclopaedia. "captain general". *Encyclopedia Britannica,* 2007. (https://www.britannica.com/topic/captain-general. Erişim Tarihi: 3 Nisan 2023)

BRITANNICA, The Editors of Encyclopaedia. "hidalgo". *Encyclopedia Britannica,* 1998. (https://www.britannica.com/topic/hidalgo-Spanish-nobility. Erişim Tarihi: 23 Nisan 2023)

BURMAN, Thomas E., CATLOS, Brian A., MEYERSON, Mark D. *The Sea in the Middle: the Mediterranean World, 650–1650*. Oakland: University of California Press, 2021.

CARR, Matthew. *Blood and Faith: The Purging of Muslim Spain,* New York: The New Press, 2011.

CLOT, André. *Müslüman İspanya 8-15. Yüzyıllar*, çev. Güllü Yıldız, İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.

Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España (CODOIN). Cilt XVIII. Madrid, 1851.

Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España (CODOIN). Cilt XXVIII. Madrid, 1856.

COLEMAN, David. *Creating Christian Granada Society and Religious Culture in an Old-World Frontier City, 1492-1600,* Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 2013.

DE BUNES IBARRA, Miguel Angel. "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve İspanyol Monarşisi: Akdeniz'in Öteki Ucunun İspanya'dan Görünümü", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. 5, S. 5 (1994), ss. 155-166.

EDWARDS, John. "Reconquista and Crusading in Fifteenth-Century Spain", *Crusading in the Fifteenth Century: Message and Impact*, der. Norman Housley. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.

ELLIOTT, John H. *Imperial Spain 1469-1716*, Londra: Penguin Books Ltd, 2002.

EMECEN, Feridun. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi: 1300-1600*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

HARVEY, Leonard Patrick. *Muslims in Spain, 1500 to 1614*, Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 2005.

HESS, Andrew C. "The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain", *The American Historical Review*, C. 74, S. 1 (1968), ss. 1-25.

HESS, Andrew C. *Unutulmuş Sınırlar: 16. Yüzyıl Akdeniz'inde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, çev. Özgür Kolçak, İstanbul: Küre Yayınları, 2010.

İLGÜREL, Mücteba. "İstimâlet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.

JASPERT, Nikolas. *Reconquista — İber Yarımadası'nda Hıristiyanlar ve Müslümanlar (711-1492)*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Runik Kitap, 2023.

KILIÇ, Ayşe. "İspanyol Engizisyonu ve Müslümanlar", *İnsan ve Toplum Dergisi*, C. 6 S. 1 (2016), ss. 85-118.

LEA, Henry Charles. *İspanya Müslümanları: Hıristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri*, çev. Abdullah Davudoğlu, İstanbul: İnkılab Yayınları, 2011.

NAKİ, Emrah. *Akdeniz'de Hakimiyet Mücadelesi, 16. Yüzyılın Siyasi ve İktisadi Ortamında İspanya-Osmanlı İlişkileri (1571-1581)*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2020.

ÖZDEMİR, Mehmet. "Gırnata", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

ÖZDEMİR, Mehmet. "İspanya Krallığı'nın XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 35, S. 1-4 (1996), ss. 243-284.

ÖZDEMİR, Mehmet. "Müdeccenler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.

REDHOUSE, Sir James. *Redhouse Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul: SEV Matbaacılık ve Yayıncılık, 1997.

SAMİ, Şemseddin. *Kamus-ı Türki*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı, 2011.

ŞEYBAN, Lütfi. *Mudejares & Sefarades Endülüslü Müslüman ve Yahudilerin Osmanlıya Göçleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.

TABAKOĞLU, Hüseyin Serdar. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2011.

TABAKOĞLU, Hüseyin Serdar. "Diren Endülüs: Osmanlıların İspanya Müslümanlarına Desteği", *Derin Tarih*, Özel Sayı 4 (2015), ss. 2-7.

TABAKOĞLU, Hüseyin Serdar. *Akdeniz'de Savaş Osmanlı-İspanya Mücadelesi 1560-1574*, İstanbul: Kronik Kitap, 2019.

TABAKOĞLU, Hüseyin Serdar. "The 1565 Malta Campaign according to Spanish Archival Documents", *Suleyman the Lawgiver and His Reign: New Sources, New Approaches*, der. Suraiya Faroqhi, M. Fatih Çalışır ve Mehmet Şakir Yılmaz. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2020.

TURAN, Tufan. "Çatışmadan Ateşkese Osmanlı-İspanyol İlişkileri (1301-1581)", *History Studies*, C. 4, S. 3 (2012), ss. 193-217.

VIARDOT, Louis. *Endülüs Tarihi*, haz. ve tlf. Ziya Paşa, İstanbul: Mostar Yayınları, 2012.

VIELVA DIEGO, Hector. *İspanyol Kaynaklarında Osmanlı İmgesi (1580-1641)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2018, Yüksek Öğretim Kurulu: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 511750).

EKLER

EK 1: YENİDEN FETİH (RECONQUISTA) SÜRECİ

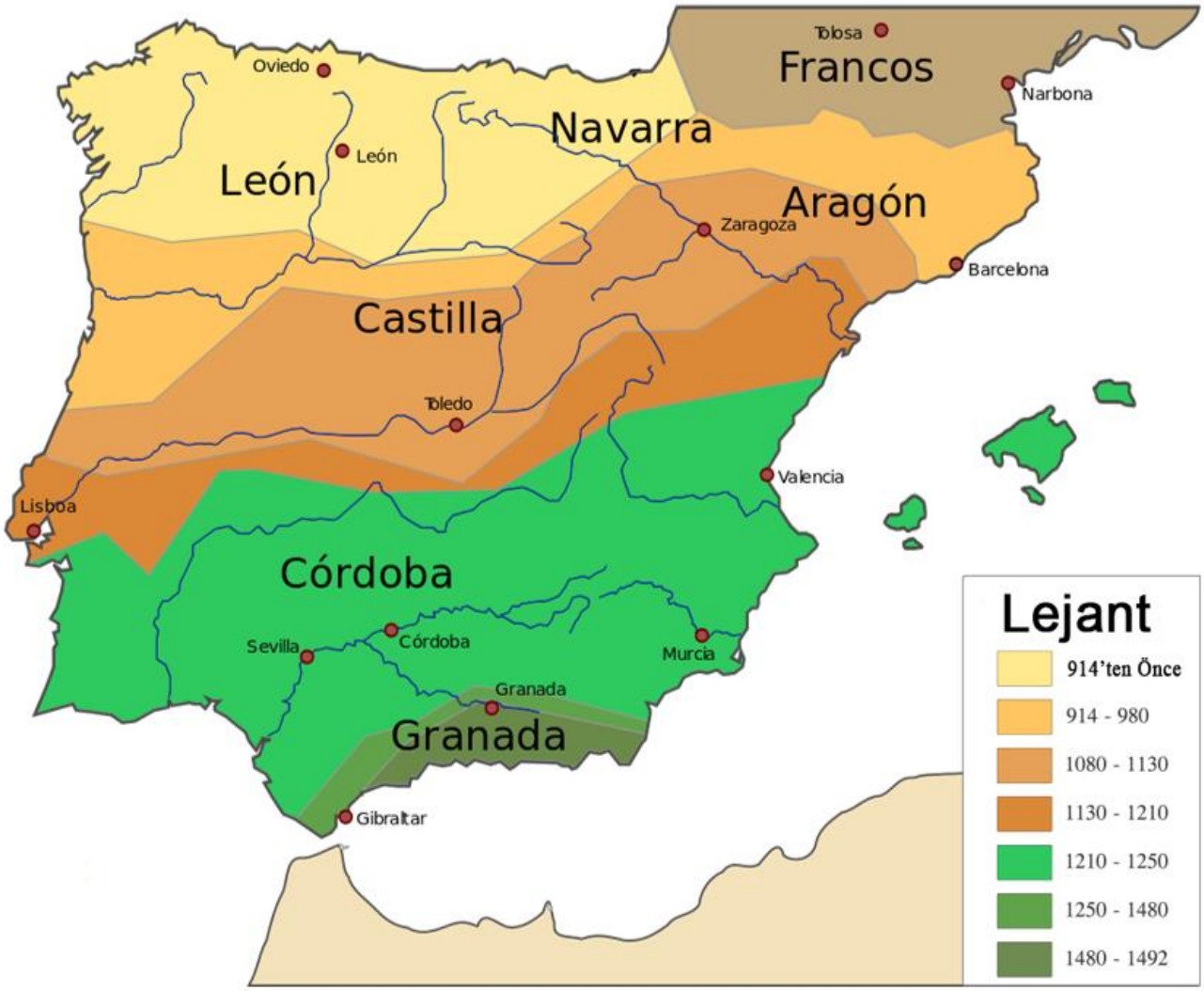

İber Yarımadası'nda İspanyol topraklarının 914 yılından 1492 yılına kadar olan yayılışı.

EK 2: GRANADA'NIN TESLİMİ

Francisco Pradilla Ortiz'in *La Rendición de Granada* (Granada'nın Teslimi) isimli ve 1882 tarihli eseri. (El Palacio del Senado, Madrid)

EK 3: ALJAMIADO ÖRNEĞİ

Arapça Kur'ân metninin her satırının üzerinde Aljamiado yazisiyla İspanyolca çevirileri bulunan Fâtiha sûresi. (Nuria Martínez de Castilla Muñoz, "The Copyists and their Texts. The Morisco Translations of the Qur'an in the Tomás NavarroTomás Library", *Al-Qantara (CSIC)*, C. 35, S. 2 (2014), ss. 493-525.)

EK 4: II. FELIPE

Sofonisba Anguissola tarafından 1565'te yapılmış olan II. Felipe portresi. (Museo del Prado, Madrid)

EK 5: ABEN HUMEYA

Manuel Fernández y González'in *Los Monfíes de las Alpujarras* (1859) romanında yer alan bir gravüre göre Aben Humeya'nın portresi. (Biblioteca Provincial de Granada)

EK 6: ABEN ABOO

Manuel Fernández y González'in *Los Monfíes de las Alpujarras* (1859) romanında yer alan bir gravüre göre Aben Aboo'nun portresi. (Biblioteca Provincial de Granada)

EK 7: DON JUAN DE AUSTRIA

Don Juan de Austria'nın Alonso Sánchez Coello tarafından 1567'de yapılmış portresi. (Monasterio de las Descalzas Reales, Madrid)

EK 8: MAĞRİBÎLER'İN VALENCIA'DA GEMİLERE BİNDİRİLMESİ

Pere Oromig, *Embarco Moriscos en el Grao de Valencia*, 1616. (Fundación Bancaja, Valencia)

EK 9: DENIA LİMANI'NDA SÜRGÜN

Vicente Mostre, *La Expulsión en el Puerto de Denia (Denia Limanı'nda Sürgün)*, 1613. (Fundación Bancaja, Valencia)

EK 10: CONVIVENCIA

Müslüman ve Hıristiyan iki kadını satranç oynarken gösteren 13. yüzyıla ait olan bu resim, Kastilya Kralı X. Alfonso tarafından yaptırılmıştır. (El Escorial Kraliyet Kütüphanesi, Madrid)